

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДАРСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 3 (504), March, 1990, Vol. XLIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,

проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,

д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ДУХОВНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (504)

БЕРЕЗЕНЬ, 1990

Річник XLIII

Зміст III-ої книжки

В 40-ліття з дня героїської смерті

сл. п. Ген.-хор. Романа Шухевича-Тараса Чупринки

— НІ! (Вірш)	259
В.А.Ш.: ТИ ВІЧНИЙ Є СЕРЕД ЖИВИХ!	260
— НАЙХОРОБІШОМУ З ХОРОБРИХ (Звернення Проводу ОУН в 40-ву річницю героїської смерті сл. п. ген.-хор. Романа Шухевича-Тараса Чупринки)	262
— ЗВЕРНЕННЯ СУВФ У 40-РІЧЧЯ ГЕРОЇСЬКОЇ СМЕРТІ ГЕН. РОМАНА ШУХЕВИЧА-ТАРАСА ЧУПРИНКИ	265
— КОГО МИ ВТРАТИЛИ?	267
— ЛИЦАР УКРАЇНИ (Слово над могилою ген.-хор. УПА Тараса Чупринки)	271

Ярослав Гайвас: САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ Продовження, 2)

277

Питання національного визволення

М. Сулятич: 50 РОКІВ ВІД ЕПОХАЛЬНОЇ ПОДІЇ	289
Богдан Горинь: ЛАНЦЮГ ЗЛОЧИНІВ	296
о. Ярослав Лесів: ПРО НАШУ ЦЕРКВУ	301
Василь Барладяну: УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛІЯ, ЩО ЦЕ?	306
Валерій Воронік: 72 РІЧНИЦЯ ЖОВТНЯ І УКРАЇНА	313

— 40 РОКІВ «АБН КОРРЕСПОНДЕНЦІ»

315

Література

Василь Стус: З «ДОРОГА БОЛЮ» (Закінчення)	316
Святослав М. Фостун: ЕТЮДИ	320
Тарас Романюк: НА ЗЛАМІ ВІКУ	323
Зірка Гренджа-Донська: СУМНА РІЧНИЦЯ	332
— ПЕРШІ ЛАВРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМ. ВАСИЛЯ СТУСА	333

Наука, досліді

Володимир Янів: АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ	335
Володимир Жила: ОБ'ЄДНАНИМ ФРОНТОМ В ОБОРОНІ РІДНОЇ МОВИ	351
Микола Мельник: ЕМІГРАЦІЙНІ УРЯДИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНО-ПРАВНА АНАЛІЗА (Зак.,5)	360

З домі неволі

— ДО ПРЕЗИДЕНТА МІЖНАРОДНОЇ ПИСЬМЕННИЦЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕН ДО ШТАБ-КВАРТИРИ ПЕН-КЛЮБУ, ЛОНДОН, ВІДКРИТИЙ ЛИСТ	369
— У СПРАВІ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБІЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ	372
— ЗАЯВА КОМІТЕТУ ЗАХИСТУ УКЦ ВІД 4 ГРУДНЯ 1989 РОКУ	373

Огляди, рецензії

Василь Балига: БОРОНИ НАС, БОЖЕ, ВІД ТАКИХ «УКРАЇНЦІВ»	375
Роман Кузар: ВИБРАНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СТУСА В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	376
Теодор Терен-Юськів: ДЕЩО ПРО ІСТОТУ ГУМЕНЮКОВОГО МИСТЕЦТВА	378

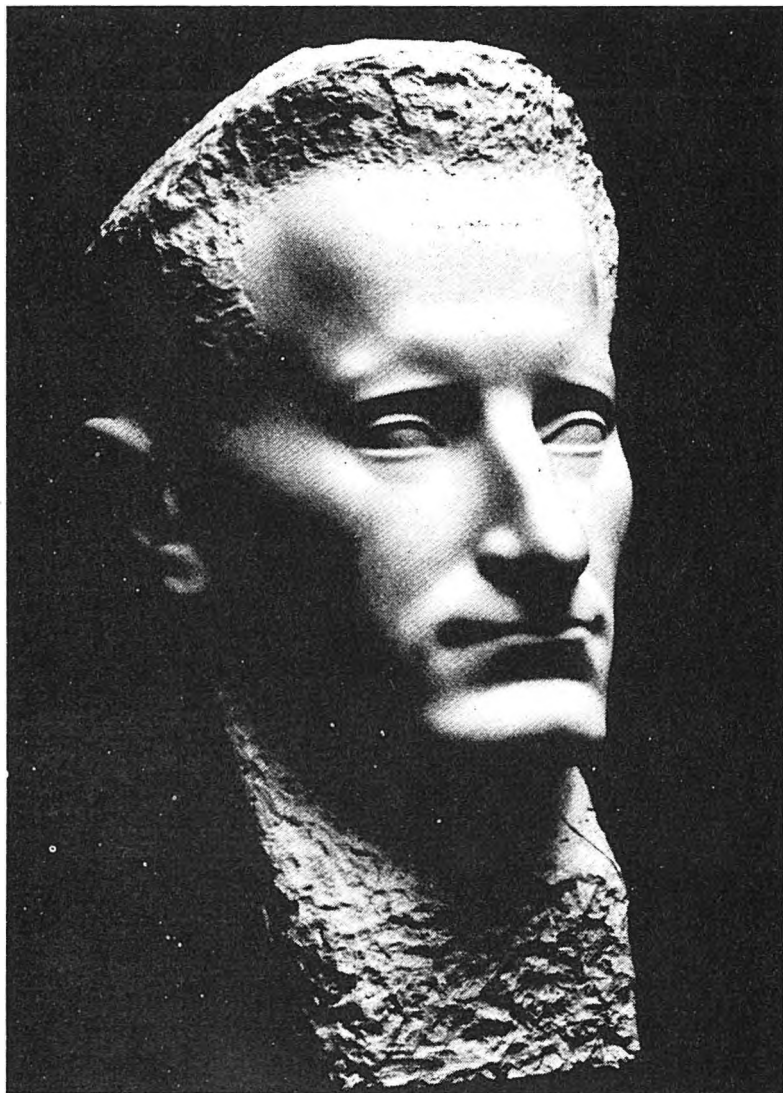
Некрологи

СЛ. П. МІГР ЯРОСЛАВ РАК	381
-------------------------------	-----

— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

382

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Генерал Роман Шухевич-Тарас Чупринка
1907 — 1950

(Погруддя мистця М. Черешньовського)

В 40-ліття з дня геройської смерти
сл. п. ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки

НІ!*

Коротке — Ні! Це слово грізне —
 В нім непоборности вся міць,
 В нас скорше кров із серця бризне,
 Ніж упаде сльоза з зіниць.

В нас на шляхах віків кривавих
 В боях за правду проти зла,
 В огнях змагань, в пожеж загравах
 Неодного вже смерть взяла.

Вона у дім до нас заходить
 І завжди в кут Святий сіда —
 Тому напевно щоб в народі
 Не гасла ненависть Свята,

Тому напевно щоб ридання,
 Перетопивши в гордий гнів
 І ми вступали до змагання
 За клич узявши грізне — Ні!

Рішучість, гарт — розпуки замість,
 Взяли і ми з часів старих:
 — Тих не оплакують сльозами,
 Що поривають в бій живих! —

Хто там сказав — нема Чупринки?
 Хто опустив на щоглі стяг,
 Коли ще пишуться сторінки
 Його безприкладних звитяг?

Коли в краю його горіння
 Зогріта з ворогом борня,
 Несе і нам і поколінням
 Красу овільненого дня!

Коли ні в ЮРА, ні в СОФІЇ
 Не чуť ще дзвонів жалібних,
 То значить хочуть Львів і Київ
 Зустріть Його серед живих!

* Цей вірш і наступний були поміщені вперше в журналі «Сурма», в числі за листопад 1950 року — ред. «В.Ш.».

НАЙХОРОБРИШОМУ З ХОРОБРИХ

Звернення Проводу ОУН у 40-ву річницю героїської смерті
сл. п. ген.-хор. Романа ШУХЕВИЧА — Тараса ЧУПРИНКИ
1950 — 5 березня — 1990

*Хто там сказав — нема Чупринки?
Хто опустив на щоглі стяг,
Коли ще пишуться сторінки
Його безприкладних звитяг?*

(Невідомий автор, 1950)

Вже понад сорок п'ять років пишуться сторінки історії Української Повстанської Армії (УПА) — Армії Безсмертних, надхненником і головним командиром якої був на протязі майже восьми років генерал-хорунжий Тарас Чупринка — Роман Шухевич, він же член Українського Державного Правління (УДП) 1941 року, голова Бюра Проводу ОУН 1943 року і голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 1944 року. А сорок років минає з того часу, коли в Білогорщі біля Львова згинув героїською смертю у збройній сутичці з військами НКВД цей Найхоробріший з Хоробрих, що став легендою в народі, кинувши визов смерті, щоб жити у віках.

День 5 березня 1950 року вписався у новтіню історію України як день національної жалоби, а також як день всенародної гордості, що Україна по триста роках від козацької революції Богдана Хмельницького, двісті років від гайдамацьких повстань Залізняка і Гонта і чверть століття від незавершених визвольних змагань, видала зі себе Полководця і стратега на міру унікальних постатей, що їх знає світова історія.

Пройшовши тверду школу Української Військової Організації (УВО), а відтак Організації Українських Націоналістів (ОУН), інженер по професії, а військовик з покликання Роман Шухевич вже від молодих літ готувався до служби Україні. На його очах, молодого тоді ще юнака, формувалася збройна сила Українських Січових Стрільців (УСС), а відтак Українська Галицька Армія (УГА), що пішли в бій за волю свого народу. На його очах творилася молода Українська Держава, що у затяжних боях на кількох фронтах обороняла здобуту волю, але «встоятись не було сили». І біль та завзяття гартували душі молодого покоління, до якого належав Роман і його однолітки. Звідси тверда постанова підготуватись до нових боїв, коли настане слушний час. Усвідомлення причин програної визвольної війни й упадку здобутої державності вирішило його вибір бути воїном організованої сили, яка наростала на ґрунті втраченої волі і дальшого ворожого окупаційного гніту. Цією силою були УВО-ОУН.

Роман Шухевич був свідомий, що здобути державу і її закріпити може тільки власна збройна сила, власна армія, а тому одержав-

ши відповідний військовий вишкіл у чужих регулярних арміях він всеціло віддав себе ідеї підготовки кадрів ОУН і патріотичної української молоді до збройної боротьби. Першою пробою власних сил у збройній боротьбі була Карпатська Січ, яка прославила себе в обороні Карпатської України в 1939 році. Зорганізований напередодні російсько-німецької війни український Легіон, очолений Романом Шухевичем, випереджуючи німецьку армію увійшов у Львів, коли підпільна ОУН зайняла 30 червня 1941 року радіовисильню, з якої пронеслося в етері для українського народу і для світу повідомлення про проголошення відновлення Української Держави і про створення Українського Державного Правління (УДП) під головуванням Ярослава Стецька. Роман Шухевич, як член Проводу революційної ОУН, був іменований заступником міністра військових справ УДП. А коли німецький окупант активно виступив проти відновленої української держави, заарештувавши голову і членів УДП, а також Провідника ОУН Степана Бандеру, ОУН почала організувати народ до збройної боротьби в обороні своєї держави.

Постання в 1942 році Української Повстанської Армії (УПА), до якої включилися частини Легіону на чолі з Романом Шухевичем і надали їй боездатного характеру, стало початком довголітньої, тяжкої, збройної боротьби українського народу, найперше проти німецьких окупантів, а опісля проти російсько-більшевицьких займанців, що її згодом очолив легендарний в народі генерал-хорунжий Тарас Чупринка — Роман Шухевич.

Потреба тісної співпраці ОУН і УПА для успішної синхронізації політичних дій і військових операцій вимагала зосередження керівництва в одних руках і на III-ому Надзвичайному Зборі ОУН в 1943 році Романа Шухевича обрано головою Бюра Проводу ОУН, на якому то пості він залишився до 1945 року, коли звільнений з німецького концтабору Степан Бандера, на бажання Проводу ОУН в Україні, очолив Бюро Проводу цілої ОУН, а Шухевич аж до своєї смерті очолював Провід ОУН на Українських Землях.

Ще осінню 1943 року в лісах Житомирщини, як голова Бюра Проводу ОУН і головнокомандуючий УГГА, Тарас Чупринка-Тур організує Конференцію поневолених Москвою народів, яка стала зав'язком Антибільшевицького Бльоку Народів (АБН), що його в 1946 році на еміграції очолив Ярослав Стецько.

В липні 1944 року Т. Чупринка-Тур скликав у Карпатах Конференцію українських політичних діячів різних напрямків для завершення структури визвольної боротьби українського народу, де була створена Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), як революційний передпарламент України. УГВР у свою чергу покликала Генеральний Секретаріат, як її виконний орган, що його очолив Роман Шухевич-Лозовський. В той спосіб всі три визвольні формації українського народу — ОУН, УПА, УГВР — опинилися в час найбільшого лихоліття для українського народу, удару двох світових імперіалістичних потуг на його землі, в досвідчених руках Романа Шухевича-Тура-Чупринки-Лозовського, який вивів українську націю на вершини героїзму і духовного оновлення.

Поворот на українські землі московсько-большевицького наїзника не залякав ген. Романа Шухевича з його штабом відданих до загибелі і випробуваних у боях старшин і бійців УПА та членів революційного підпілля ОУН і УГВР. УПА була тоді на вершках своєї боєздатності, маючи за собою підтримку ОУН і широких кіл народу. Великі простори України були вкриті системою бункрів і криївок з запасами озброєння і харчовими продуктами та медичними препаратами, здобутими від ворога у боротьбі, або виготовлених у власних варстатах і виробнях. Завдяки тому ще довгі роки після закінчення світової війни український нарід провадив завзяту боротьбу за волю і державну самостійність, чим доказав перед світом свою національно-державницьку зрілість, а російсько-комуністичній імперії завдав смертельних ран.

Жертви, що їх понесли УПА і революційне підпілля ОУН у довголітній збройній боротьбі не стоять в ніякій пропорції до тих жертв, що їх понесла Україна в пасивному спротиві проти жорстокої сталінської політики знищення українського народу з допомогою організованого голоду, вивозів на каторжні роботи, розстрілами та звірськими катуваннями в підвалах ЧеКа, ГПУ, НКВД, КГБ.

Натомість збройна боротьба ОУН-УПА на два фронти під керівництвом ген. Романа Шухевича-Чупринки зломил раз-на-завжди міт непоборності московської імперії. Вона, ця боротьба, виціпила в народі віру у власні сили, звільнила його від паралізуючого людську волю страху і проклала тривкий фундамент для дальшої боротьби.

І чим більше віддаляє нас час від чину безсмертного Шухевича-Чупринки і від дня його героїської смерті, тим більше яскраво уявляється його історична Постать як стратега-полководця, державного мужа і героїчної Людини-Патріота. Покищо ще пишуться «сторінки його безприкладних звитяг», а в народі на Рідних землях ширше безсмертна душа легендарного Чупринки і кличе народ до завершення його чину. Ще досі невідома нам його могила, місце вічного спочинку, бо ворог побоявся навіть мертвого Чупринки і заховав його від українських людей. Та найкращим пам'ятником для ген. Романа Шухевича-Чупринки буде здійснення його заповітної мети — відвоювання Української Самостійної Соборної Держави, в Пантеоні якої Він займе місце серед найкращих синів української нації.

Вічна слава ген. Романові Шухевичу-Чупринці, Героєві Української Національної Революції

Слава Україні

Героям Слава!

Постій, в лютому 1990 р.

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

ЗВЕРНЕННЯ СВІТОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ У 40-РІЧЧЯ ГЕРОЙСЬКОЇ СМЕРТИ ГЕН. Р. ШУХЕВИЧА-Т. ЧУПРИНКИ

40 років тому, 5-го березня 1950 року, в Білогорщі біля Львова, впав на полі слави в боротьбі з відвічним ворогом України — Московію — Головний Командир Української Повстанської Армії, Голова Проводу ОУН на рідних землях, Голова Генерального Секретаріату і Генеральний Секретар Військових Справ УГВР — сл. п. Роман Шухевич-Ген. Тарас Чупринка-Тур-Р. Лозовський.

Ген. Роман Шухевич-Чупринка — найбільший воїн сучасної української історії, що всі свої сили, все своє знання, все своє життя віддав на службу своєму народові, українській визвольній справі, загинувши як головний командир першої лінії всеукраїнського бойового фронту.

З його ім'ям нерозривно і назавжди сплетена історія визвольно-революційної боротьби українського народу: УВО-ОУН-УПА-УГВР-АБН. Він — передовий борець, безпосередній організатор і співторець найважчої й одночасно найславнішої доби цієї боротьби — доби невмирущої УПА.

Ця боротьба ще не закінчена, вона ще триває і якраз у 40-річчя героїської смерти сл. п. Генерала Романа Шухевича-Тараса Чупринки відроджується і набирає повної сили до остаточного закінчення й перемоги! До боротьби встає весь український народ, а сотки тисяч під своїми національними прапорами та ідеалами, за які під проводом Ген. Тараса Чупринки героїсько боролася славетна УПА, виходять на вулиці українських міст і сіл з вимогами свободи і державности. Україна встає, бореться і переможе!

Президія Світового Українського Визвольного Фронту закликає усі Організації й Установи ОУВФ якнайбільш торжественно відзначити цю славну річницю безкомпромісової боротьби українського народу проти імперіялістів гітлерівської Німеччини і комуністично-імперської Росії. В усіх місцях української діяспори, де лише існують клітини ОУВФ, ініціювати на громадській основі, або власними силами і засобами відповідні шанувальні імпрези, так щоб чітко відзначити мету і принципи, за які боролась ОУН-УПА-УГВР, і за які своє життя віддали Степан Бандера і Роман Шухевич-Тарас Чупринка, що особливо так актуальні в теперішній фазі національно-визвольної боротьби.

Україна живе і бореться! Невгнута, нескорена, непереможна! Борімся і ми у всьому світі, допомагаймо їй аж до кінця, аж до перемоги! Найкраще вшануємо пам'ять героїчно погибшого в бою Головнокомандуючого української визвольної боротьби тим, що присвяtimo всі наші зусилля, всю нашу працю і все наше життя справі визволення України!

Вічна Слава Героям Української Національно-Визвольної боротьби!

Торонто, 10 січня 1990 р.

ПРЕЗИДІЯ
Світового Українського Визвольного Фронту

Старшини пережиського куреня УПА й представники підпільної адміністрації

КОГО МИ ВТРАТИЛИ?

Так запитає себе, здушивши в серці невимовний жаль, кожний з борців-революціонерів, після повного усвідомлення і першої відрухової аналізи цих кількох жалібно друкованих рядків сумного повідомлення. Пам'ять обережно, але уперто силкується відтворити вірний образ і хід подій революційно-визвольної боротьби, свідомість шукає серед фактів можливості заперечення трагічної події, а сумління бунтується проти фальшиво в світі встановленого і Богом акцептованого порядку*.

Закритий зовнішніми формами міжнародньо-дипломатичних взаємовідношень крик українського народу, що криваво й безнастанно бореться проти загарбників і окупантів, не доходить до вух і розуміння тих чинників, які такий стан в світі легалізували. Зданий на власні сили й позбавлений ширших можливостей ведення визвольної боротьби український нарід змушений шукати таких власних форм, яких в міжнародньо-правному розумінні ще не існує, і всі болючі втрати на цьому вибраному шляху боротьби несе він сам. А зовнішній світ цього ще не розуміє. Лиш час до часу в цьому зовнішньому світі, без глибшого зацікавлення, дізнаються про Париж, про Роттердам або як тепер, про якусь невідому, з-поза залізної заслони місцевість. І кожний такий раз Україна несе болючу втрату, а її сини незаступимого провідника.

В особі генерала Тараса Чупринки український визвольно-революційний рух втратив свого незрівняного у цей час провідника, що зумів поєднати свій великий досвід і військове знання з підпільною політично-революційною боротьбою і створити новий, незнаний досі в світі метод визвольної війни.

Генерал Чупринка народився в липні 1907 року на Західній Україні. Українська Військова Організація (УВО), що продовжувала визвольну боротьбу України після упадку Української Держави, мала його ще молодим 16-ти літнім юнаком у своїх рядах, де він закінчив спеціальні вишколи на підпільних курсах. Після maturity в 1925 році призначений до бойового відділу УВО, де зразу бере чинну участь у масових акціях, спрямованих проти польської окупації ЗУЗ. Він провадить атентат на польського шільного куратора Собінського, який ліквідував українські середні школи й польонізував українську молодь.

Вже з молодих літ Чупринка цікавився військовою справою,

* Цю статтю передруковуємо з журналу «Сурма», видання ЗЧ ОУН, за місяць жовтень 1950 року — ред. «В.Ш.».

тому вже під час студій, в 1929 році дістається до польської «Школи Офіцерів Резерви», але скоро, при першій нагоді виїзду за кордон закінчує там таємні курси вищих старшин.

Після переформовання УВО на ОУН — він перший в її рядах. Будучи членом ОУН він присвячує себе військовим справам, тобто справам підготовки революційних, військових партизанських кадрів. В рр. 1933-34, він є бойовим референтом КЕ ОУН на ЗУЗ, де організує перші ОУН-івські голосні акції (Городок), як також протестаційні акції проти штучного голоду на СУЗ 1933 року (атентат на большевицького консуля у Львові).

Не минають його й арештування, внаслідок чого він попадає в тюрму, з якої після 4-ох літ його випускають через брак доказів проти нього. Після цього він ще з більшим завзяттям й запалом включається в боротьбу, де своїми непересічними здібностями, молодечою енергією та відвагою ставить себе всюди на передові місця.

Його мрією-бажанням є дати ОУН такі кадри, які боево, та під оглядом військового знання були б здібні виконати поставлені перед ними завдання. То ж не диво, що з хвилиною створення Карпатської України в рр. 1938-39 він перший йде туди, і разом зі сл. п. полковником Гузаром-Колодзінським та Зеноном Коссаком бере участь в організуванні Карпатської Січі.

Він хотів дати Україні справжнє військо, під оглядом національно-державницької свідомости, бойовости, гарту та фахового знання. Своєї праці не переривав він ніколи.

В 1939-40 рр. працює в Проводі ОУН на пості Референта Зв'язку з Українськими Землями в ССРСР. В 1940-41 рр. входить до складу Революційного Проводу ОУН. Весною 1941 р. бере участь в II Великому Зборі ОУН. Після II Збору стає на пост Крайового Провідника ОУН на Західніх Окраїнах Українських Земель поза межами ССРСР, в т. зв. Генерал-Губернаторстві. Впродовж усього цього часу постійно працює теж у Головному Військовому Штабі ОУН як його член та викладає різні військові дисципліни на таємних курсах кадрів ОУН.

З вибухом другої світової війни стає організатором і головним командиром Дружин Українських Націоналістів, що боролися проти большевиків. Та німцям не було вигідно з існуванням окремих українських частин, тому їх, разом з їхнім командиром Тарасом Чупринкою інтерновано за це, що вони були вірні українському державному Правлінню і навіть під натиском не зложили присяги на вірність німецькому райхові.

Старшини на чолі з генералом Тарасом Чупринкою зложили протест проти влучення Західньо-Українських Земель до т. зв. Генеральної Губернії. Тоді частину старшин ув'язнено, а ген. Чу-

принка вирвавшись Гештапові з рук (у Львові на дворці), перейшов у підпілля.

В час коли фронтова боротьба обох окупантів України найбільш розгорілася, генерал Тарас Чупринка, геніяльний стратег, організує і провадить відділами УПА якої став головним командиром, боротьбу на два фронти, з обома окупантами за визволення України.

В серпні 1943 року на III Надзвичайному Великому Зборі ОУН вибрано Тараса Чупринку Головою Проводу Організації Українських Націоналістів.

Збір зайнявся питаннями боротьби за українську державу, національно-державними і суспільно-політичними, а зокрема координацією боротьби всіх підмосковських поневолених народів. За його ініціативою було реалізовано цю концепцію в листопаді 1943 року, скликанням конференції представників поневолених народів, яка знайшла своє повне завершення в Антибольшевицькому Бльокові Народів (АБН).

Генерал Тарас Чупринка, ініціатор і організатор надбудови революційно-визвольної боротьби українського народу у формі Української Головної Визвольної Ради, яка стала репрезентантом і керуючим центром цілого українського визвольного руху, та його політичної і збройної боротьби.

На першому з'їзді УТВР генерала Тараса Чупринку, як активного її співтворця, вибрано Головою Генерального Секретаріату УТВР та секретарем військових справ.

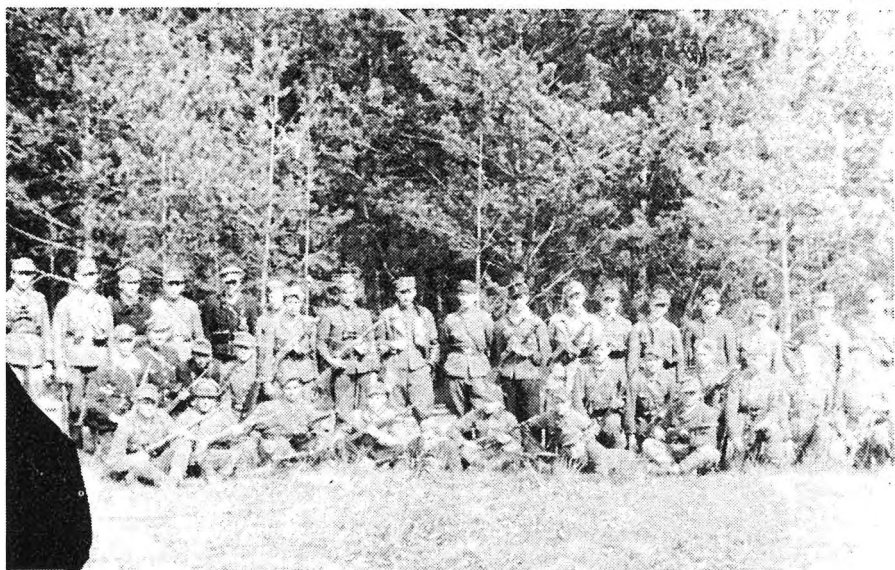
Під його проводом УПА росте і могутніше. Він робить з неї армію, яка в найтяжчих умовах боротьби ставить гідно чоло большевицькому наїздникові. Генерал Тарас Чупринка, головний стратег УПА і цілого революційного руху. Своєю працею, трудом, він виховує, вишколює командний склад, вчить їх вести боротьбу проти жорстокого ворога.

Історія визвольної-революційної боротьби українського народу на Українських Землях в 1943-50 рр. з ім'ям друга Лозовського, Тараса Чупринки, Тура — зв'язана нерозривно і навічно.

Тож недиво, що ім'я ген. Тараса Чупринки стало в Україні легендою. Під його проводом революційні кадри на Батьківщині були здібні на найбільші зусилля, вони зуміли запалити й пірвати весь народ до боротьби за власні права. УПА під командуванням генерала Чупринки була цією політично-збройною силою, яка боролася з Москвою, додавала віри й сили народові перетривати большевицьке лихоліття, та була голосом українського народу перед вільним західним світом.

Генерал Тарас Чупринка, це взір провідника революційного

руху, політика й стратега, який провадив боротьбу народу в умовах так тяжких, яких досі не знала історія. Він жив і боровся для народу, і залишився з ним в найтяжчих хвилинах жорстокого, нелюдського його поневолення, — згідно з декларацією Проводу ОУН після закінчення другої світової війни в Європі: «Ми, Провід Організації Українських Націоналістів, далі залишаємось з народом, на полі бою нашої визвольної війни, на наших окупованих землях. Рам'я — в рам'я з революціонерами і повстанцями ми підемо в першій лінії до дальшої боротьби за волю».

Чота булавного Володимира Дашка-Марка з сотні Бурлаки, весна 1946

ЛИЦАР УКРАЇНИ

Слово над могилою генерал-хорунжого УПА Тараса Чупринки

«Ой Морозе, Морозенку
Ти преславний Козаче,
Над Тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче»...

Стоїмо над Твоєю могилою, пане Генерале, і оплакуємо Твою смерть гарячими сльозами. Ми не соромимося тих сліз, як не соромилася колись Україна, коли перед століттями, подібно як сьогодні, вся плакала над могилою іншого свого великого Лицаря, так подібного до Тебе, над могилою полковника Степана Мрозовицького-Морозенка*.

Це таки справді гарячі сльози, які засихають на самих повіках, бо гаряч їх подвійна: гаряч любови і ненависти. Це гаряч полум'яної любови до всього, для чого Ти жив, у що Ти вірив, за що Ти боровся і за що Ти, врешті, загинув. Але це й пекуча гаряч ненависти до всього, чому Ти спротивлявся і поборював. Це гаряч любови до України, яка була для Тебе всім і поза якою Ти не знав нічого, але й гаряч ненависти до одвічного її гнобителя і кривдника — Москви!

Бо це Москва вбила Тебе, Пане Генерале. Це московський нарід вбив Тебе руками свого МГБ, нарід, який століттями незмінно підтримує тиранський устрій своєї влади, бо тільки такий устрій може бути гарантією безперервного розвитку московського імперіалізму; який в ім'я свого панування над іншими народами імперії завжди був готовий взяти на себе ярмо тотального режиму і зректися всякої свободи.

Отже, над Твоєю могилою, Пане Генерале, насамперед і перед усім іншим, скажемо і повторимо, ще і ще раз повторимо собі, один одному, дружині й братові, сусідові, а українська мати повинна це сказати своїй дитині щоб затирила на все життя: це Москва вбила Тараса Чупринку. Вбила його так само, як вбила гетьмана Павла Полуботка, знівечила Тараса Шевченка, вбила Симона Петлюру, вбила Євгена Коновальця, вбила на багнях Петербургу квіт запорізького лицарства, в ході історії вбивала тисячі, в новішу ж добу мільйони українців, у підваллях і застінках в'язниць, на вигнанні, на Сибірі, на Колимі, в тайзі і тундрі, начи-

* Цю статтю-Слово над могилою... взято також із журналу «Сурма», листопад 1950, щоб віддзеркалити настрої і настанови в першому році після смерті в бою з військами НКВД-МГБ ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки — ред. «В.Ш.».

нила українськими трупами тисячі й тисячі незнаних, зрівняних з землею могил.

Це довгий страшний реєстр людських втрат України у її столітній визвольній війні з Москвою — і ось до цього великого реєстру тепер дійшло ще Твоє ім'я, наш Головний Командире. Звівши долоні до неба, мусимо кинути жаль і виклик нашої лукавій долі що завжди ще призначає нам живим когось з наших великих оплакувати. З'єднує нас звичайно аж тільки над якоюсь дорогою нам усім могилою, піднімає наших людей до величі аж у темній долині смерті, але не дозволяє нам радуватися ростом і величчю живої України, її живих великих діл, її живих і великих синів і дочок. Ми живий нарід, і ми не хочемо наших великих аж тільки тоді величати, коли їх одночасно треба оплакувати.

Отже, вся Україна, хоч завойована та не підкорена, раділа Твоїм життям, Пане Генерале, раділа безупинним зростанням Твоєї особистої слави і величі веденої Тобою Української Повстанської Армії. Кожний день, і місяць і рік Твого життя був ще раз і днем і місяцем і роком перемоги України над Москвою, яка, хоч як скаженіла, так довго не могла досягти Тебе. Український народ знав, що Ти перебував між ним: Ти вмів втримувати зв'язок з ним. Ти знав усе його горе і бідування; Ти помагав там, де міг, обороняв його від напастей окупанта, карав його за злочини. В ході тих страшних жорстоких років народ наш терпів неволю, але дивився на Тебе і линув думкою до Тебе. І на Рідній Землі, і для нас тут, на еміграції, Ти був символом невгавячого спротиву, волі до життя і визволення, що замість Тебе сьогодні над могилою оплакувати, зможемо незабаром Тобі живому, Великий Воїне України глибоко поклонитися, Тобі і Твоєму Героїчному лицарству за Ваш труд жертвенний і кривавий, усім, що тільки душа і серце людське можуть висловити, подякувати і Вас просити, взявши долю і волю України у міцні і досвідчені руки, її далі оберігати і обороняти.

Але Тобі, Пане Генерале, як і багатьом іншим нашим великим, неблагана і незбагнута доля присудила ввійти в почот тих, які залишилися на шляху визволення, щоб воля могла прийти в Україну аж по Ваших кістках. В цьому ж реєстрі, в Корогві Безсмертних, Ти опинився в рядах, які загинули на те, щоб ми і наша нація могли нарешті вийти з долини смерті, щоб могли жити вільно Україна, її діти, її внуки, всі її наступні покоління. Ми знаємо цей реєстр і тямимо про нього. Хоч не стало Тебе фізично, запевняємо, що тямимо і до кінця виконаємо Твій Великий Наказ, який був одним з найбільших завдань Твого життя, зробимо до кінця те, що й Ти робив: презентуємо, і то незабаром, Москві той страшний реєстр, і зажадаємо заплати та ще сторицею. Не забудемо в цьому реєстрі нікого, за кожного зажадаємо відповіді і

розрахунку. Зажадаємо і за Тебе. Розрахуємося так, що Москві врешті раз на зажди відпаде охота Україну нівечити і її найкращих синів убивати.

В цій Корогві Безсмертних наше лицарство, що відслужило, прийме Тебе з поклоном і честю, бо Ти був один з кращих між найкращими. Твою могилу, Пане Генерале, зробимо місцем прощі нашого народу, місцем прощі української молоді, особливо ж вояцької. За Твоїм великим зразком, Лицарю України, збройна молодь України буде жити, Твої чесноти плекати, Твої приклади наслідувати.

Насамперед, це буде *чеснота хоробрости*. Бо яку ж пропорцію, яке відношення сил становив Ти і Твої друзі воїни офіцери і стрільці УПА супроти мілітарної потуги Московії? Вас тисячі стали проти сотень тисяч і мільйонів; Ваші фінки і автомати проти полків концентрованої артилерії, Ваші ручні гранати проти панцерів, Ваші міномети проти залізної стіни танків. Але Ваша зброя виявилася працею в руках Давида закутого в залізо велетенського Голіята. Треба ж бо справді-великого хороброго серця, щоб свідомо дати себе замкнути в обведеному залізною стіною просторі, віч-на-віч з московською потворою — і через всі ці довгі, неймовірно важкі роки не вгнулися і не поступитися з позиції ані на одну п'ядь. Велич тієї хоробрости стане тим яркіша, коли пригадати, що Ти й Твоя УПА, й очолюваний Тобою український національний уряд на Рідних Землях, Генеральний Секретаріят УГВР, піднесли й повели боротьбу на смерть і життя з большевизмом і Москвою саме в роки найбільших її світових мілітарних і дипломатичних успіхів, в роки Тегерану, Ялти і Потсдаму, коли під тиском Москви гнулися такі потуги, як Америка і Велика Британія. Десяток нових держав взяла тоді Москва в безпосередній стан свого володіння, розсаджувала майже цілу решту Європи своїми п'ятими колонами, стероризований світ за всяку ціну шукав до Кремля доріг замирення і злагоди. Велика Британія мала багато дечого світові про себе сказати, що в 1940 році вона стояла сама одна в світі під час гітлерівського «бліцу» нізвідкіль не мала допомоги — і витримала. Ще куди більше самотня стояла в перших повоенних роках Україна та ще з тією різницею, що оборонну боротьбу Великої Британії світ розумів і співчував з нею, але за цей світ не знав і не розумів боротьби України. Але також це моральне осамітнення не могло зламати Тебе, Твого хороброго серця. Пане Генерале; раз підняту боротьбу Ти продовжував далі. Ти знав про глибоку рацію і справедливість Української визвольної справи. Ти твердо вірив у неї: Ти витримав і перетримав морально добу, мабуть, історично найважчої досі міжнародньої депресії в українській справі, і довго треба перегортати листки української історії, щоб найти рівнорядні Тобі приклади психіч-

ного гарту, витривалості і відпорності. Одним з таких найтвердших власне й був полковник Мрозовицький-Морозенко.

Далі це буде *чеснота відваги і сміливості*. Ти знав докладно, Пане Генерале, яка доля чекає Тебе за залізною заслоною: життя повне загроз, життя в сутінках повної конспірації, життя на вічному сполосі, життя в тінях ступаючої по п'ятах смерті. При тім це життя вимагало від Тебе рухливості, пересування з місця на місце, побуту з найбільш загрожених, ослаблених, розбитих ворогом місцях, щоб заповняти прориви, в'язати лінію фронту, тримати руку на живчику. Ти був скрізь, де цього вимагала потреба, Ти вмів перемагати час і простір; сліди Твого побуту — і вічної московсько-опричницької погоні за тобою — простягалися в ці роки дослівно по всій Україні. Це було щось більше ніж тільки погорда смерті, ходи зроджені з desperації й очайдушності. Це була калькульована, оперативна дія вождя, який знав, що передумовою успіху в цій грі на смерть і життя є саме вклад холодної мов сталі сміливості. І тільки це Тобі дало можливість виходити оборонною рукою з найважчих з найбільш небезпечних ситуацій.

Потім це буде *чеснота розважливості і второпності*. Твоє життя, Пане Генерале, було життя сповнене повною відповідальністю за існування і долю тисячів і тисячів героїчної Української повстанської молоді, яка віддала себе до Твоїх рук і під Твої прикази. Життя, яке при всій сміливості, відвазі і погорді смерті одночасно вимагало глибокої розважливості, мудрості і обережності, бо Ти розумів завдання УПА, як іскри, яка мала жевріти довго і рівно, щоб у ці страшні роки чорної неволі тримати всю націю при її визвольній вірі і надії, іскра, яка не сміла після спалаху вигоріти і погаснути в якомусь одному, наглому бравурному, одчайному революційному зусиллі. Ти мусів найти і втримати незвичайно важку рівновагу між підсичуванням революційного вогню в Україні, до тієї міри, щоб тримати маси в постійній психічній революційній мобілізації, а з другого боку модифікувати революційні акції до тієї міри, щоб не викликати передчасно, не скоординованої з ходом міжнародних подій, масової повстанської дії, яка дала б Москві підставу до знищуючої всю Україну московської погромницької реакції. Впродовж 6 років Твого керівництва визвольно-революційним національним рухом на Рідних Землях Тобі поталанило розв'язати блискуче це так важке політичне завдання.

Потім це буде *чеснота вірності*. Молодь усієї України зможе і буде брати з Тебе приклад, Пане Генерале, як треба вірно й непохитно служити раз вкоріненій в серці ідеї. Тільки почали розумно дивитися у світ Твої очі і в юнацькому житті навчилися відрізняти спостереження і явища, до Твого серця і свідомості запало глибоко одне найважливіше, вирішне для цілого дальшого ходу

Твого життя пізнання образ, потреба, форма і зміст змагаючоїся за своє життя української нації! Це слово, це уявлення, ця велика потреба полонила Тебе, зразу і без решти; слово нація відразу прийняло для Тебе ту увагу і цей сенс, що для клясичного римлянина слово патрія. Те щось найвище й найблагородніше, для чого треба жити і коли треба — почесно і солодко є умерти. Є справжня антична героїчна велич у Твоїй вірності для ось так сприйнятої ідеї. Ще з цілком молодих, юнацьких, навіть хлоп'ячих літ Ти став націоналістом, отже й послідовно членом Організації Українських Націоналістів.

За юних днів, днів весни, ідейні й ідеалістичні пориви полонять чимало свіжих умів, але величину характеру і внутрішньої вартості людини міряється найбільше і найкраще тим, наскільки вона вміла зберегти вірність своїм молодечим ідеалам. Жаріюча вуглина українського націоналізму ніколи не померкла і не вигасла в Твоєму серці, не припала попелом того, що в старших роках називається «життєвим реалізмом», але навпаки, розгорілася у велике багаття, великий вогонь, якому пізніше було суджено роз'яснити й освітити всю Україну, цілий Схід Європи. В Твоїх молодечих роках Організація вела, вчила й вишколювала Тебе, Ти ріс разом з Організацією а далі Ти став одним з тих, які почали вести Організацію, визначаючи її далішні шляхи, методи і завдання. Твої «молодечі мрії», не померкли й не щезли під впливом реальностей життя, але навпаки, ці «молодечі мрії», стали повнокровоною реальністю не тільки Твого особистого життя, але реальністю життя дослівно цілої України, цілої української нації.

Від кольпортажі летючок в руках молоденького гімназиста аж до становища Начального Командира УПА веде довгий, важкий і жертвенний Твій шлях; Ти пройшов його крок-у-крок з Організацією, ділив всі її хвилини упадку і підйому, всі дні горя і радості, всі поразки і перемоги. Ти не робив швидкої, наглої, блискучої кар'єри, але Ти дійшов до верхів у керівництві, життям нації завдяки послідовній, тривкій, невгаваючій праці, завдяки боротьбі, всіми ступенями переслідувань, ув'язнень і жертв, що їх від Тебе Організація і справа вимагали і що Ти віддавав через усе своє життя без тіні сумніву і хвилини надуми.

Потім це буде чеснота Твоєї *безприкладної жертвенности*, яка в ході грядучих поколінь буде присвічувати українській молоді. Ти зробив так, Пане Генерале, як говориться у Котляревського:

«Коли отчизна в упадку
Покинь отця,
Покинь і матку,
Іди повинність ісполнять. . .»

Не будемо згадувати Твоїх років ув'язнень, нагінки, тюремних шикан і побоїв — це було призначення майже всієї української молоді. Доля пробувала і досвідчувала Тебе страшніше і важче. Насамперед большевики замордували Тобі у Львові 1941 року рідного брата Юрка, як і Ти героїчного українського націоналіста і патріота. Вони знівечили дім Твоїх батьків. Як кожна людина, також Ти мав право на своє особисте життя, на любов Дружину, на діточок. Але Ти жертвував усім для України, також Твоею сім'єю.

Ти відкинув від себе всяке приватне життя, відкинув сам себе і призначив на згоріння. Ти, коли б захотів, разів тисячу міг був покинути в ході минулих 6 літ Рідну Землю і перейти на еміграцію, хай би тільки для того, щоб хвилево відпочати. Але Ти ніколи й не сприйняв навіть такої думки — і залишився на раз визначеному пості вірно аж до кінця.

Колись історія нашого народу вірно і правдиво опише фізичний і політичний хід всього Твого життя, устійнить шляхи Твого Думання і програмового політичного формування, Твої організаційні дії і досягнення. Твої бої і перемоги. Сьогодні, коли мусимо працюватися і розставатися з Тобою, хочемо насамперед бачити Тебе цілого як людину, як постать, як українця, до якого величини завжди в будучности зможемо піднести наші серця і наші очі. Яка величина і чистота була в Тобі, бачимо над Твоею могилою, над якою всі без різниці національно здорові українці схиляють голови бо втратили в Тобі провідника, товариша зброї, друга, брата. По Тобі, по Твоєму дусі, по Твоєму житті й смерті бачимо також і знаємо, і намагаємося передати світові, якою є й наша УПА, українське національне лицарство нашої доби, УПА, яку Ти формував, школив і кував, й викував у блискучий, чистий меч в руках всього українського народу. Ця УПА вже увійшла в історію нації з печаттю Твого лицарського духа, а через УПА, цей Твій дух лицарський буде незмінно формувати в дальшому ході історії духа і моральну силу усієї нації.

Великий Командире! Ти особисто цілком дослівно пристосував до себе і своїх найближчих слова українського національного гімну: «Душу тіло ми положим!» Тіло Твоє лягло і з ним оце нам приходить брати трудне розстання. Але безсмертною залишилася душа Твоя, мов полум'яний стовб, який нам далі світитиме незмінно і невгасно на нашій дальшій важкій і кривавій визвольній дорозі.

Ярослав ГАЙВАС

САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ

(Продовження, 2)

Про наказ вимаршу, після якого вже тільки очікувано відповідних передумов, під датою 30 травня 1947 р. подано:

«Ранком о 5-й год. виходимо на окопи під Патрію. Тут провідник Григор скликає нараду, в якій бере участь: провідник '100', Потап, Бурлака, Ластівка, я та Zenko. Провідник Григор з'ясовує справу відмаршу, яка є наглою і вимагає швидкої підготовки деякого запасу харчу. Відхід туди, куди було спочатку проєктовано, покищо припинений з огляду на те, що справа стала надто голосною і кур'єр з тою справою впав. Провідник Орлан сам відійшов у цій справі, а вирішення вишлють за нами. На випадок потреби можемо іти в 'Т...'.».

До цього редакція «Літопису» додає від себе зауваження:

«Зашифроване слово. Мабуть — 'Словаччину'. На цій нараді хор. Володимир Щигельський ('Бурлака') був назначеним курінним рейду. До куреня мали входити: його сотня 'Ударники' 4, сотня 'Ударники' 6 під ком. Ярослава Коцьолка ('Крилача') і 'Ударники' 7 під ком. Григорія Янківського ('Ластівки'). За цим пляном сотня 'Ударники' 2 під ком. Михайла Дуди ('Громенка') мали залишитися в Перемиському надрайоні».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 125)

Тут же на цій нараді устійнено організаційну структуру й подано командний склад, як це подає зауваження вгорі. Після наради командирам передано наказ Крайового Проводу ОУН:

*«Друзі, командири Гром(енко) — Бурл(ака) — Ласт(івка) — Кри-
л(ач):*

Прийшов час, на який ми так довго ждали. Прийшов час, коли ворог вжив останнього засобу для унеможливлення нам дальшої боротьби, при допомозі голоду. Однак він грубо помиляється. Своїх позицій ми не здамо під ніякою умовою! Вірю у вас, друзі!

Досі вславили Ви свої імена в змаганнях за наше майбутнє. Досі гідно несли Ви прапор революції у своїх дужих руках. Тямте, що своїми вчинками ви пишете найсвітліші сторінки нашої історії.

Тепер жде Вас велике завдання, яке мусите виконати з честю.

Відходите туди, куди велить наказ. Я теж відходжу в далеко важчу дійсність, де впало вже багато друзів, однак не похилили вниз гордо і велично піднесених визвольних прапорів. Може, прийдеться мені і впасти на тому шляху, але що значить моє, чи Ваше, чи нас усіх життя супроти нашої святої ідеї!

Тож прощайте, друзі, і кріпко та високо держіть несплямлений прапор нашої революційної боротьби аж до перемоги!

Бажаю Вам блискучих бойових успіхів та багато особистого щастя.

Слава Україні!

Постій, 25.V.1947

Назар

*За згідність з оригіналом 'Григор'
(«Літопис УПА», том 14, стор. 126-127)*

Як знаємо, Назар — це член КП Закерзонського Краю (псевда: Орлан, Дніпровський та інші) Василь Галаса, якого Провід, після подій на Закерзонні і виході відділів УПА в рейд на Захід, відкликав на терен підсоветської України. Там його схопили більшовики на переломі 1952-53 років, після чого його слід загинув назавжди. Він мав власне від КП уповноваження видати в імені КП відповідні зарядження і документи, що він і виконав. На початку травня передано відділам УПА і підпільній системі ОУН ширше звернення КП, в якому заповіджено стрілецтву основні пересування. В тому зверненні КП, також за підписом Назара, з'ясовано (хоч яке це звернення характеристичне і вагоме, з огляду на його величину подаємо тут тільки винятки з нього):

*«За Українську Самостійну
Соборну Державу!*

*За волю поневолених
Москвою народів!*

*Тереновим провідникам, командирам відділів УПАрмії,
усім членам ОУН і повстанцям до відома!*

Друзі Революціонери! В останніх днях ворог впровадив до боротьби проти нашого визвольного руху на цих теренах новий метод, не нотований дотепер історією воен. З терену, обнятого нашими діями, викидається в брутальний спосіб не тільки все українське населення, але й польське. В цей спосіб ворог потвердив свою безсильність у боротьбі проти нас як в ідейно-політичній, так і в боево-тактичній площинах. Це потверджує також і те, що наша боротьба, наша політично-пропагандивна робота, наші кличі знаходять позитивний відгук і серед польського населення.

Вже не раз кидав ворог проти нас цілі дивізії свого бандитського війська, при ужитті всіх родів зброї. Накінець зміряє змусити нас голодом до залишення цих теренів, перемінивши їх у пустиню.

Повном три роки купила тут кривава і завзята борня, рівна не раз розмірами і натугою фронтовим военним операціям. Ворог все перевищав нас численністю, зброєю, технікою. Але ми перевища-

ли його своєю святою ідеєю, бойовим духом наших кадрів і героїською поставою. Ми не тільки ставили успішну оборону проти переважаючих сил ворога, але нерідко громили його таки в його гніздах, проводили з повним успіхом бойово-наступальні операції.

Ми розглядаємо останні події на цих землях як одне крило протиукраїнської офензиви, яку веде Москва у вигляді домагань на різних міжнародних конференціях, зокрема на московській конференції видати в її хижацькі руки провідника Степана Бандеру, у вигляді жорстокого терору і голоду в цілій Україні.

В такий обстановці на цих теренах ми тільки змінимо форми боротьби, але саму боротьбу будемо продовжувати і з певністю матимемо успіх. Всякі невідгоди, труднощі і перешкоди, не раз для інших неможливі до поконання, для нас вони є тільки менше або більше важкими обставинами — і більше нічим, — які ми одначе завжди поконуємо.

Друзі! Глядіть з гордістю на пройдений нами бойовий шлях!

Якщо в новій обстановці ми будемо змушені поменшити свої сили на цьому терені, то боротьба однак і тут і там, куди перейдемо, все одно буде продовжуватися. А рішення, хто і коли має перейти, видадуть наші керівні органи. До часу такого рішення стійте твердо на дотеперішніх своїх стійках. Зносіть і поконуйте всі невідгоди та труднощі, як пристало славним українським революціонерам. Наша постава все і всюди заключається в одному слові: 'боротьба!', а місце для боротьби ми вже знайдемо. Наш фронт чималий: від Лаби і Берліна аж по Камчатку, — всюди там, де стоїть нога червоного московського молоха!

Слава Україні!

Постій, 1 травня 1947 р.

Від імени КП:

Н(азар)»

(«Літопис УПА», том 14, стор. 106-107-108)

Всі подані тут факти та інформації, зацитовані документи (а є ще й інші, крім поданих тут) усувають будь-який сумнів, що рейд на Захід, у вільний світ, був заздалегідь плянований і підготовуваний, і творив частину великого політично-стратегічного плану визвольної боротьби в тому часі. Це не була ані «утеча», ані «дезерція», ані пересунення викликане konieczністю, а блискуча концепція Командування УПА і Проводу ОУН, яку зреалізували воюючи перемиського куреня, чим доконали великий подвиг і виконали неймовірно важке завдання, що принесло в наслідку величезні користі.

Як виходить з документів, керівники визвольної боротьби після Другої світової війни докладно знали умови майбутнього рейду, передбачували труднощі й межові небезпеки, які очікували учасники рейду, але вони також усвідомлювали собі ті далекойдучі наслідки, що їх рейд принесе й тому важилися на нього. Хоч яка

була висока ціна, але її треба було заплатити за цей рейд! Цим командування УПА і Провід ОУН ще раз показали свою політичну далекозорість, компетентність, розуміння ваги і гієрархії завдань, усвідомлювали собі потреби історичного моменту, а також майбутнього продовжування визвольної боротьби.

При цій нагоді треба ще раз звернути увагу на органічну спаяність ОУН-УПА і на ролі революційного націоналістичного підпілля у збройній визвольній боротьбі. Відділи УПА Закерзонщини відходили на захід, а більшість організаційних провідників відходила на схід, за Сян, де було головне поле боротьби і де треба було відстоювати позиції до останнього вв'идиху і останнього набою. Найвищим національно-політичним органом тогочасної визвольної боротьби була УГВР, але вона не мала своєї організаційної системи на Закерзонні, не мала там у той час свого окремого представництва в головних осередках боротьби, ані не було можливостей в умовах важкої збройної боротьби на два фронти — проти комуністичної Польщі і СРСР — удержувати постійний зв'язок з тими теренами, і тому ОУН в її імені виконувало ролі національно-політичного керівництва. З фактів і документів переконуємося, що виконувала вона цю ролі гідно й успішно.

«Витримать, витримать, брате, в боротьбі»

Перебрання Головної Команди УПА Романом Шухевичем, пізнішим генералом Тарасом Чупринкою, було природнім, органічним завершенням вирощування найвищої ланки командної системи УПА. Командир Шухевич був насамперед, як це висловився Леонід Мосендз, «людиною високого лету». Відтак він поєднував у собі майже 20-річну традицію революційної боротьби УВО-ОУН своєю участю на найвищих керівних постах тих організацій та успішною участю в кращих бойових подвигах УВО-ОУН. В гроні бойових друзів УВО-ОУН розвинув він свої природні прикмети; твердь, відданість справі, незломність, притаманні людям тих формацій, що так плястично висловив інший поет, Олекса Стефанович, у коротенькому вірші: *«Витримать, витримать, брате, у боротьбі. Чотири гранати для ката, а п'ята собі»*. Впарі з тим Роман Шухевич випередив багатьох інших своїх товаришів по зброї своїм високорозвинутим, зрілим розумінням націоналізму взагалі, а українського націоналізму зокрема, і глибоким освідомленням світових процесів та подій. Накінець, він дістав непоганий як на українські умови військовий вишкіл. Підставовий вишкіл у польській армії не був злий, до нього долучилися в Шухевича різні численні військові курси УВО-ОУН в краю та закордоном, різноманітні табори та практичні вправи, а до того фахова самоосві-

та, у висліді якої він познакомився з тогочасною військовою і воєнною літературою. Попередник його на пості Головного Командира УПА ген. Дмитро Клячківський-Клим Савур — це в першу чергу геніяльний самородок, загартований підпільник з природнім талантом організатора, хоробрий вояк і командир. Шухевич-Чупринка — це вже той вищий рівень, коли природні прикмети поєднуються і розвиваються до найвищих меж з набутих знанням, стилем, тактом і поведінкою провідника.

Зразу після перебрання Головної Команди УПА ген. Шухевич-Чупринка, обізнаний докладно з різними українськими областями, з потенціалом української людини, а українського підпільника-націоналіста зокрема, приступив до перетворення УПА з порозміщуваних на різних теренах відділів в одну суцільну військову формацію, оперту неначе на загальному ополченні, тобто охопленні якнайширших верств української спільноти. Велику допомогу в тому процесі дали йому найширші знайомства в українському суспільстві західніх областей і еміграції. Серед колишніх вояків українських військ доби Визвольних Змагань Шухевич мав більше приятелів, як будь-хто інший з того його покоління. Його знали, йому довіряли, а вслід за тим у потребі йому підпорядковувалися. Перебування в польських тюрмах, слідства і суди показали Романа Шухевича зручним і передбачливим самооборонцем, завдяки чому він не тільки не дав схопити себе в кліщі поліції і судових слідчих органів, і ніколи не був покараний довгорічною тюрмою, але ніколи й ніде не вмотав своїх співробітників у клопоти. А це в революційних колах завжди цінилося і ціниться дуже високо.

Формування нової УПА Шухевичем проходить з чималим успіхом і швидко. Фахові старшини, більшість яких Шухевич знав особисто, включалися у ведене ним діло і власне вони подбали про введення в УПА вже на самих початках військової дисципліни, побратимського відношення між вояками УПА, теплих людських відносин між старшинами та вояцтвом. Фахові старшини ввели нормальний військовий вишкіл включно з муштрою, організували високоякісне тактичне знання й володіння різного роду зброєю.

Подібно як і на всіх інших теренах, так і на Закерзонні виглядало формування, а вірніше — вирощування відділів УПА і системи УПА. Почалося з поодиноких невеликих відділів, як дійшло до зформування великого загону, військової одиниці приблизно величини полку під командою командира Рена (Василя Мізерного). Сотні, підставова тактична одиниця, перебували в постійному бойовому контакті з ворогом, виступаючи як тактично незалежні одиниці, що було найуспішніше в даних умовах. Бої велися насамперед з німецькими частинами, які були в ступневому відступі;

відтак з советськими, які вслід за німцями послідовно заливали своїми масами прифронтові полоси, що були дуже глибокі; вряди годи з советськими партизанами, а накінець з польською армією, ВП (Войско Польське). Опинившись в большевицькому запіллї, відділи УПА Закерзоння зорганізували рейд на схід й добилися аж у Станиславівщину. В часі рейду загін поділено на два курені; один під командою Рена, а другий — під командою Євгена (Йосипа Вівчаровського). Після того курінь Євгена, виконуючи наказ Головної Команди, відійшов на північ, а курінь Рена на Лемківщину.

Рейд загону на схід мав значно ширше ніж військове значення. При ньому перебували різні організаційні клітини й особи високого призначення, які опинилися на Лемківщині. Деякі з них мали чимале технічне устаткування і перенесення його через фронт — німецький і советський — могли виконати тільки численніші збройні з'єднання УПА. Загін Рена особливо добре надавався до цього, бо начислював понад 200 людей і розпоряджав комунікаційними засобами, що значно облегшило завдання. Фронти перейдено з малими втратами.

Перші тижні після повороту на західні рубежі не відзначалися ані особливою бойовою активністю відділів УПА, ані протинаступами польських військ. Але ступнево положення загострювалося, сутички ставали частіші й важчі, аж дійшло до своєрідної рутини: марш-маневр-бій-марш-маневр, а в тому комплексі відпочинок ставав щораз рідший, звичайно короткий. Польська сторона поволі мобілізує військо, консолидує свої бойові акції, які прибирають загально-пляновий і методичний характер, організує розвідочну систему, настирливо шукаючи сексотів та донощиків. Польське населення щораз більше застрашене й непевне, але ще є національне польське підпілля. Підпілля це не виявляє відчутого спротиву комуністичній владі, але участі в поборюванні УПА і в акціях проти українського населення не бере. На німецько-советському фронті триває ще завзята війна і, хоч німецькі війська безперервно тратять ґрунт і відступають, вони ще не перестають бути важливим чинником. Записи в деннику ілюструють загальне положення і українсько-польські відносини:

«25 січня. Учителки прийняли нас надзвичайно ввічливо. О год. 4.30 відмаршовуємо в той самий ліс, на схід від Середнього. По дорозі, порадившись із Бурлакою, рішаємо заквартирувати в хатах коло лісничівки на Гавроню. Прямуємо туди. Кажуть, що тут часто перебуває Качор. Окружаємо хати і проводимо ревізію. В одній з хат знаходять Качора з десятизарядкою. Перебирає його Білий. Від цивілів довідується, що з Качором був ще один з автоматом. Заквартируємо з Сагайдаком у хатах, а Голий іде на гаївку «Мельнікуфка». Люди дивуються, що партизани так спокійно поведуться. Під

час переслухання Качора виходить, що Яструб працював з «двійкою». Правдоподібно Галя мала завдання стягати із сітки сексотів донесення і передавати їх на УБП. О год. 17-й відмаршовуємо. Бере сильний мороз. Маршуємо до год. 22-ої до села Скопова, де розквартировуємо. Люди не хочуть відчиняти, а коли входиться до хат — кричать зі страху, втікають через дахи. Аж по якомусь часі успокоюємо населення. Стрільці втомлені.

28 січня. Вранці о год. 8.30 відмаршовуємо лісом на Осіни. Розквартировуємо. Буря втихла, зате мороз. Перед полуднем приводять римо-католицького священика з Крамарівки (Ян Белец). Я проводжу з ним гутірку — за що ми боремося та які повинні бути відносини між поляками і українцями. Опісля приходжу з ним до почоту Бурлаки. Тут зібралося поволі вже декілька польських інтелігентів. Проводимо гутірку, граємо в шахи, карти. Опісля обговорюємо справу з «обводовим» польського підпілля. Виглядає — пересічний собі чоловічок, бідно одягнений, із старим «штаєром» та передпотопним рефлектором. Так виглядають польські революціонери! Не знаючи нас, поінформував нас докладно про польську сітку в терені. З розмови бачиться, що поляки бояться збройно виступати проти більшовиків. Загально так нам відповідають: «Мувіце вшистко правден, яле цуж ми можеми зробіць, естесьми безрадни. . .»

(«Літопис УПА», том 14, стор. 68, 69)

Весною 1945 після повторних переговорів прийшло до співпраці між українськими і польськими самостійниками. Редакція «Літопису УПА» подає у тій справі уточнення:

«Від квітня 1945 р. прийшло до перемир'я і співпраці між УПА і польською АК (Армією Крайовою), реорганізованою згодом під назвою «Вольносьць і Незавіслюсьць» (Воля й незалежність, ВіН). Проте крім ВіН діяли на українсько-польському пограниччі Перемиської округи ще НСЗ (Народове Сіли Збройне) і «приватні» підпільні відділи, які вели погроми українського населення. Неофіційно з деякими з цих «приватних» відділів часто співпрацювало УБП для погромів українських сіл, щоб змусити їх до виїзду!»

(«Літопис УПА», том 14, стор. 69)

Та співпраця УПА і підпілля ОУН з польськими національними силами, хоч яка потрібна й глибоко умотивована загальним положенням обидвох народів, зокрема польського, на який Москва накладала щораз, тяжче свою руку, не могла у витвореній ситуації дати багато. Польські національні елементи не виступали одним фронтом, серед них ще проявлялися антиукраїнські настрої і погляди, які їх штовхали на протиукраїнські виступи. Так минула війна і минув 1945 рік.

У 1946 році українське національно-революційне підпілля і УПА фактично залишилися самі в обличчі зростаючих сил воро-

га. Спільна, закроена на більшу скалю збройна акція на Грубешів була тільки епізодом. На Закерзонні польська армія зростала в силах і ступнево консолідувала свої акції, над якими зорило советське око і советська збройна потуга стояла готовою інтерв'ювати в потребі.

Польські самостійницькі кола ще не мали ґрунтового досвіду з безоглядним, позбавленим всілякої людяности і правних норм поступованням, з підступами, всією забріханістю советської системи. І тому вони продовж 1946 року, зазнали важких ударів з боку большевиків. Большевикам і польським урядовим силам, особливо Урядові Безпеки (Уржонд Безпеченьства Публічного, а тепер Служби Безпеки), які були просякнуті ще й окремою большевицькою агентурою і під абсолютним керівництвом советських наставників, удалося в багатьох випадках проникнути в нутро польських національних організацій і середовищ. А тоді атаками ззовні і з нутра, при допомозі провокацій і найрафінованіших засобів, — де можна судами і присудами на смерть, а де цього не можна, бо забрало б забагато часу й енергії — звичайними скритовбивствами, чи так званими припадками, фізично знищити велике число провідного польського елемента.

1946 рік був для УПА і взагалі для українського визвольного руху на Закерзонні роком переходу від відносно вільного маневрування до зростаючого затиску, в якому головною ціллю було відбивати наступи польських військових з'єднань, які переважали відділи УПА щораз більшими силами й, очевидно, без порівняння кращою зброєю і постачанням боеприпасів. Зокрема тих останніх ставало щораз менше у відділах УПА, поляки постійно викривали дальші крийвки і маґазини УПА, так що відділи УПА мусіли доповняти бойове постачання на ворогові. Харчування ставало щораз скупіше і важче до здобуття. Видержати, видержати в збройній боротьбі — ставало основним законом і призначенням УПА і ОУН.

Польські удари множилися й зростали, але, не зважаючи на важке положення, українські відділи не лише видержували наступи, а, коли були відповідні умови, переходили в короткий протинаступ, проривали окруження не раз подвійних і потрійних перстенів і не лише втримувалися в боротьбі, але й здобували чималі успіхи. Однак таких акцій, як у січні 1946 акція на Бірчу, уже аж ніяк перевести не можна було. Переломовим пунктом стала смерть польського генерала Кароля Сверчевського, відомого з еспанської війни генерала Вальтера у бою з сотнею УПА «Ударники» під командою командира Хріна (Степана Стебельського) між Валигородом і Тісною 28 березня 1947. Смерть Сверчевського стала сигналом для польського і советського керівництва до переведення давно підготовуваної акції «Вісла». Акція була

запланована й переведжена трьома державами — Польщею, Чехо-Словаччиною, СРСР — але терен Польщі був пляцдармом головного зудару. Росіяни накинули тій акції свій стиль і свої методи і таким чином збройна розправа стала типовим для большевиків народовбивством. В деннику про започаткування того нового етапу записано:

«13 квітня. Великдень цього року дійсно партизанський — серед бльокад, облав, без харчу. Христос перейшов Голгофу, щоб воскреснути, і ми мусимо перейти це тверде повстанське життя в боротьбі з переважаючим ворогом, щоб врешті здобути У.С.С.Д. О год. 8.15 зірці зголошують, що з Кречкови в ліс перейшла група ВП в силі 70 вояків. Поготівля! Соняшний день — довкола тихо, не чути воскресних дзвонів як колись. Терор червоних поляків наводить мертвецьку мовчанку по селах, але часом несеться лісами відгомін боїв. УПА не мовчить».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 93)

Але не лише вояки УПА стояли на своїх становищах і чесно виконували свої обов'язки. Виконувало свої обов'язки підпілля, виконували свої обов'язки всі інші ділянки визвольної боротьби. «Сьогодні вночі пішла БСБ за кордон», — звітує річево хронікар під датою 23 квітня. Саме тоді, коли ліси й чагарники вже кишили від мас ворожого війська, боївки СБ виконували найскладніші і найважчі завдання. Завдання, що дуже часто були не під силу іншим частинам визвольного фронту, або ті інші не мали відповідного вишколу та заправи. Допомогає населення, свідоме важких умов, що в них знайшлася передова лінія боротьби. Коли старші, стурбовані долею своїх родин, стають щораз обережніші і стриманіші, включається молодь, а не раз підлітки. Ось одна з численних картин того часу:

«По полудні стежа іде на [Корманичі], щоб замовити бараболю. На краю лісу зустрічають хлопців, які чекають із зібраним хлібом. Ройовий питає, хто казав їм зібрати хліб. Відповідають, що самі позбирали, бо сподівалися, що хтось з партизан прийде над село. Дійсно, подивугідний вчинок! Старші бояться збирати харчі, щоб хтось не доніс полякам, тож малі одчайдухи розуміють нас і допомагають збиранням харчів. Не диво, отже, що польські жовніри говорять: 'Ляс не здобити'».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 100)

Переслідуване населення щораз більше огортає страх. Але й у тому важкому положенні, воно не тратить своєї людської гідності, ані не падає в розпач. Польські військові частини, зазнавши болючих утрат у боях з відділами УПА, уникають зударів з УПА, а свою злість зганяють на населенні. Однаково українському, як і

польському. Комуністична влада у Варшаві, непевна свого власного польського населення, яке у великій мірі проти неї, дала накази створити великі райони «спаленої землі», де не було б можливості відділам УПА придбати харчові засоби й здобувати потрібну розвідку та інформацію. Хронікар подає:

«Із зголошень стеж виходить, що вчора виселили: Конюшу, Корманичі, Берендьовичі, Княжичі і Вітошинці. Звідсіля виселяють усіх загалом — і українців, і поляків. Зостануться насправду тільки поля. Кругом весна, цвітуть сади — а одного дня завмирає життя в селі. Сумом і мертвецькою тишиною віє від села. Лиш де-не-де ховаються перелякані пси.

30 квітня. О год. 3-й ранку вертаюсь до табору. Змучений, валить мене з ніг. Останні дні вичерпали мене фізично і нервово. Тепер треба братися магазинувати харчі, щоб можна було самому видержати в терені. Переселювані люди більше журяться нами, як своїм переселенням. Поляки зрабували людям худобу. Кажуть, що на заході звернуть назад. Польське населення очірене — поляків за Сяном виселяють теж».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 101)

Тільки людська і бойова перевага вояка УПА над польськими вояками та свідомість великої цілі і прямо історичної місії в кожного вояка УПА створюють такі тактичні й оперативні переваги, що, хоч ворог обсадив усі дороги, місця переправ через ріки й потоки, наводнив цілий терен військом і успів уже створити чималу агентурну систему, все таки УПА завдає ВП поважні втрати. Це, очевидно, впливає деморалізуюче на польського вояка, який у важких ситуаціях просто не виконує наказів своїх старшин:

«О год. 13.40 чути серії з кулемета. ВП підійшло на віддаль кільканадцятьох метрів від місця, де лучилися мої становища із становищами Бурлаки. Кутові кулемети Бурлаки та мої відчиняють вогонь. ВП залишає становища і пробує наступати. Та наш вогонь не дозволяє їм на повзання вперед. Даремно кричать їхні старшини: 'Напшуд!'. З черги наші вояки підносять крик 'Слава!' але не наступають. Провокують лише ВП, щоб на цілій лінії відчинило вогонь і зрадило свої становища. ВП стріляє довгими серіями з боязні перед нашим наступом. При тім кулі ідуть зависоко. Повторяємо ще раз 'Слава!' і знов лежимо на становищах. ВП вдруге посилає гураганний вогонь і починає втікати взад. Чота Голого завиває на праве крило від Бурлаки, а я з Шулікою кидаюся на ліве крило від Бурлаки. Починаємо окрилення бігом, але ВП, забравши ранених, швидко відступає. Переходимо побоевище. Зосталися лише сліди польської крові. Тягнули ранених».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 103)

Одначе було б помилкою думати, що так буде далі. Польське командування концентрує щораз більші кількості війська, в терен насякають поліційні частини й агентура з партійних фанатиків і різних спеціальних частин.

«О год. 4.30 чути серії з кулемета в напрямі Княжич. Кінчаю снідати і висилаю стежу на Конюшу. Заповідається погідний день. Зранку над лісом постійно кружляє літак. Мабуть, у лісі ВП знову пенетрує. Зірці з-над Брилинець зголошують, що коло Ягельника лежить окопане ВП, фронтом на Вущину та Корманичі. Вертається о год. 8-ій стежа з Конюші. ВП на Конюші теж є. Маршували краєм лісу попід Патрію в напрямі Кописна. Стрілецьтво маскує зброю, щоб не блищала. Літак кружляє далі. Коло 12-ої год. скрізь по лісі стріли та експлозії, неначе з міномета. Зірці зголошують, що ВП (групи) переходять у різні напрями коло Ягельника. Експлозії стають щораз сильніші та частіші. Це танкетка стріляє по лісі. Вояцтво в напруженні, знаючи, що довкола вороже військо. Довгого бою не можна вдержати».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 107)

Так було з початком травня. В міжчасі положення гіршало з дня-на-день і місяць пізніше хронікар подає:

«5 червня. Год. 0.55 на пробій! Зимний іде перший і під обстрілом подається вбік, у ліс і не переходить шоси. Бурлака кидає пробоем свою сотню, переходить луку і пробоем іде на шосу. Бій кріпшає. Ракети. Частина сотні Бурлаки вже за шосою. Придушують ворожі становища своїм вогнем. Мій відділ теж переходить луку, проривається через шосу з боем, а залишилися лиш 3 корови, яких не було сили під обстрілом перевести. Прямуємо на Морохів. Тут спочинок. Все вже ледве йде.

ВП починає нас обстрілювати, але в нас не влучає. Одна група забігає потоком, друга хоче боком відтяти гору. Цілий час вслід за нами стріляють поодинокі з крісів. Прямуємо до Сяну. Год. 21.20 зупиняємось над водою, і висилаю розшукати брід. В лісі чути польські крики і експлозію міни. Вирушаємо понад берег і в тім місці, де з другої сторони ліс припирає до самого Сяну, переходимо вбрід. Підслухи, які долучили до відділу з дороги, були на обезпеченні переходу Сяну і дороги. Зголошують, що на лівім березі Сяну ВП розтягає становища і зближається до місця, де ми переходили воду. Виходить, що хочуть нам відтяти прехід, але ми вже вирвались з плянованого ними окруження».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 132-133)

Чим далі, тим польські відділи густіші. Вони є прямо всюди. Відділам УПА приходитьсь маневрувати між польськими відділами, кожен з яких численніший, як частини УПА разом. Маневрувати приходитьсь прямо «під їхнім носом» і тільки швидкий

марш, не раз напереміну з бігом, видержливість вояків УПА і опанування до досконалости мистецтва вдаряти і уникати удару дають змогу втриматися. Можливостей розбити ворога або змусити його до відступу й залишення поля бою немає. Всюди польське військо, й майже кожна збройна сутичка відділу УПА з ВП кінчається сконцентрованою атакою останніх з усіх боків — і постає небезпека, що відділ УПА опиниться в багатократному оточенні:

«На полі зліва починає ворог стріляти. Зачув нас. Сагайдак іде перший, Наказую: 'Вогонь! Вперед!' Чота 516 коротким вогнем придушує ворожі становища. Шосою швидко переїздить авто на Коритники. Бігом рушаємо через шосе до Сяну. Голого розгортаю на ліве крило. Сотня Бурлаки іде за нами. Голий ставляє по моїй стороні кулемети. Сагайдак дістає наказ переправитися на зайняті становища по другій стороні берега, від Тарновець. Переправа йде швидко. За нами чути стріли. Ворог починає вже обстрілювати нас із заду. Рушаємо від Сяну до поблизького ліска, що тягнеться в коліні Сяну, на захід від села Тарновець. Під самим лісом дістаємо з краю лісу ворожий кулеметний вогонь. Падає ройовий Опришко з чоти Сагайдака. Відповідаємо своїм вогнем, і Сагайдак рушає до наступу і змітає польські застави та придушує наліво від себе своїми кулеметами ворожі кулеметні гнізда. Голого тяжко пхнути до наступу наліво. Але врешті підриваю його, і, обстрілюючи наліво ліс, вдираємося всі в ліс. Сотня Бурлаки вже при кінці була під сильним обстрілом ворога із заду. Поляки плянували нас на Сяні закітлувати, знищити. Проте поляки в обороні послабі, залишили під нашим наступом становища. Прорив удався».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 137)

Це так розвивалися події на відтинку сотні Крилача. Подібно було і в інших відділах, як це видно з записок відділу Бурлаки. Під датою 15 червня записано:

«Якраз доварилася вечеря (заразом і сніданок), на яку ми нетерпеливо чекали. Думаємо братися до їдження, як повідомляють, що з долини маршує якесь військо. Чути торохкотіння кулеметів та менажок. Якже прикро! Пропала юшка, на яку вся надія покладалася. Командир заряджує відступ. В тому часі сипляться цільні серії стрілів у нашому напрямі, вилітають ракети. Стріли досить цільні, розкидають землю довкруги нас».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 56-57)

(Далі буде)

Питання національного визволення

М. СУЛЯТИЧ

50 РОКІВ ВІД ЕПОХАЛЬНОЇ ПОДІЇ

Історичний акт 10 лютого 1940 року

Група провідних членів Організації Українських Націоналістів вирішила під час наради, що відбулася у Кракові в конспіративних умовах нацистсько-німецької окупації, 10 лютого 1949 року, зформуванню новий провід ОУН під назвою «Револьюційний Провід» та покликати на його провідника 31-річного Степана Бандеру. Це рішення стало подією епохального значення.

Степан Бандера був особистістю з харизматичними прикметами, добре відомий членству ОУН і громадськості ще від початків 1930-их років. Він зразу здобув собі престиж революційного провідника, готового жертвувати й власним життям у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу. Тож перебравши провід всієї ОУН, Бандера вкоротці розпалював жаріючий вогонь національно-визвольної боротьби, продовж несповна півтора року оформив динамічно діючий провідний кадр, націлений негайно творити українську державу при найближчій історичній нагоді. ОУН змобілізувала на теренах під німецькою окупацією, тобто на українських окраїнах на захід від лінії Керзона, та на еміграції близько десять тисяч добре вишколених членів. Вони розподілялися в енергійно діючій організаційній сітці, включилися до курення Дружин Українських Націоналістів, готовилися в Похідних Групах до маршу на землі соборної України нести смолоскип державного будівництва, діяли в Комісії державного будівництва, у Крайовім військовім осередку, в лавах розвідки і служби безпеки ОУН тощо. Револьюційний вогонь зразу перенісся на кадри ОУН під російською займанщиною.

Динамічна сила революційної ОУН виявилася блискавично після вибуху німецько-російської війни, 22 червня 1941 року. 8 днів пізніше, 30-го червня, ОУН заініціювала відновлення української держави, що було прийняте Національними Зборами у Львові та якнайширшими колами громадянства. Продовж кількох тижнів ОУН провела васенародний референдум у формі масових віч, де кілька мільйонів населення підтвердили мандат творців української держави. Наші Церкви — Католицька і Православна — видали звернення до своїх вірних включитися в будівництво УССД. У

багатьох областях постала українська державна адміністрація, була зформована державна міліція.

Коли ж німецькі й російські імперіялісти розгорнули боротьбу проти ОУН і відновленої української державности, то ОУН уже так сильно закріпилася в народі, що й після 50 років від 10 лютого 1940 року послідовники героїчного Степана Бандери — бандерівці — є далі рушієм боротьби за УССД.

Основні властивості Степана Бандери, членів Революційного Проводу ОУН і взагалі бандерівців є такі:

1) постійно ставити попереду різних національних завдань боротьбу за УССД, бо без УССД не можлива ні демократія в українському народі, ні справедливий лад, ні економічний добробут, ні процвітання Церкви й культурного життя;

2) спротивлятися намаганням ворогів звести боротьбу народу на рейки змагання лише проти існуючого «злого» окупаційного режиму, за його лібералізацію, себто за більшу чи меншу автономію в межах тої чи другої чужої імперської держави;

3) в боротьбі за УССД необхідна суспільно-політична і збройна сила, яку мусить викресати зі себе сам український нарід, а не орієнтуватися чи то на «добрих» москалів, чи «добрих» німців або китайців, що вони введуть волю України;

4) необхідна активна міжнародна дія формування широкого фронту аналогічних національно-визвольних рухів і приєднування союзників;

5) уся боротьба мусить проходити з непохитним оптимізмом і непереможною вірою в правильність і справедливість наших ідей та благородність нашої боротьби за УССД, де героїзм на службі визволення нації шанується як найвищу цінність.

Усе життя Степана Бандери та десятків тисяч членів і симпатиків ОУН знаменні повищими властивостями. Тому бандерівці втримали в найважчих умовах гітлерівсько-нацистської й сталінсько-комуністичної окупації, у висліді чого естафета боротьби за УССД передається з покоління в покоління. До цієї боротьби в душі попередників включаються сьогодні все нові лави народних месників.

Хто були члени РП ОУН?

Зі Степаном Бандерою творцями Революційного Проводу ОУН були чільні національні провідники, а саме:

Найперше, *Ярослав Стецько*, член Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, 1932-1934, член Проводу Українських Націоналістів під керівництвом полк. Є. Коновальця, 1938, уповноважений Полковником підготувати II Великий Збір ОУН, перший заступник голови

Проводу ОУН, 1941, головний виконавець Акту відновлення української держави, 30 червня 1941, голова Українського Державного Правління, в'язень німецького концтабору, 1942-1944, член Бюро Проводу ОУН, 1945-1950, член Проводу ЗЧ ОУН, 1946-1964, голова Проводу ОУН, 1964-1986, президент Антибольшевицького Блоку Народів, теоретик і керівник української націоналістичної зовнішньої політики продовж минулих кількох десятиліть і визначний націоналістичний ідеолог.

Роман Шухевич, член Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, 1932-1934, член Проводу ОУН, 1941-1950, Краєвий Провідник Західних окраїн Укоаїнських Земель, 1941, командир Дружин Українських Націоналістів, 1941-1942, в.о. провідника ОУН, 1943, провідник ОУН, 1943-1945, головний командир УПА зі ступенем генерал-хорунжого, 1944-1950, генеральний секретар Генерального Секретаріату УГВР, 1944-1950, провідник ОУН на Українських Землях, 1945-1950, член Бюро Проводу ОУН, 1943-1950, визначний стратег української революційної збройної боротьби.

Степан Ленкавський, один із основників ОУН, член першої Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, 1929-1934, автор «Декалогу» ОУН, член Проводу ОУН, 1941, в'язень німецьких концтаборів, 1942-1944, член Проводу ЗЧ ОУН, 1946-1959, голова Проводу ЗЧ ОУН, 1959-1964, член Проводу ОУН, 1964-1977.

Дмитро Грицай, член Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, 1933-1934, керівник Краєвого Військового Осередку, 1941, член Проводу ОУН на ЗУЗ, 1941-1943, шеф штабу УПА зі ступенем генерал-хорунжого, 1944-1945, найвизначніший організатор-штабовик УПА.

Іван Габрусевич, член КЕ ОУН на ЗУЗ від створення ОУН, 1929-1931, провідник КЕ ОУН на ЗУЗ, 1931-1932, член ПУН під керівництвом полк. Є. Коновальця, 1934-1938, організатор ДУН, керівник Політичного Бюро ОУН, 1941, загинув у німецькому концтаборі, 1944.

Олекса Гасин, член КЕ ОУН на ЗУЗ, 1934-1938, член ПУН, 1938, член Проводу ОУН, 1941-1949, організатор ДУН, 1941, державний секретар в УДП, член Краєвого Військового Осередку, 1941, член Головної Команди УПА, 1944-1945, шеф штабу ГК УПА зі ступенем полковника, 1945-1949.

Микола Климишин, засуджений поляками на досмертну тюрму, 1936, член Проводу ОУН, 1941, провідник північної Похідної Групи ОУН, 1941, в'язень німецьких концтаборів, 1942-1944, член Проводу ЗЧ ОУН, 1946-1964, провідний член ОУН по сьогоднішній день.

Іван Равлик, член Проводу ОУН, 1941-1942, організатор ук-

раїнської державної міліції, 1941, розстріляний німцями разом із 5 членами родини.

Ярослав Старух, заступник краевого провідника ОУН на Північно-Західних Українських Землях, 1935-1939, організатор Українського Національного Комітету у Кракові, 1941, член Проводу ОУН, 1941-1947, державний секретар в УДП, керівник радіовисильні ОУН-УПА, 1943-1944, краєвий провідник ОУН на Закерзонні, 1945-1947. Згинув на полі бою з польськими комуністами.

Василь Турковський, член КЕ ОУН на ЗУЗ, 1939, краєвий провідник ОУН на ЗоУЗ, 1941, член Краєвого Проводу ОУН на ЗУЗ, 1942-1947. Загинув на полі бою з москалями.

Крім повище згаданих осіб, до РП ОУН належало ще декілька осіб. РП ОУН існував і діяв до Другого Великого Збору ОУН, у квітні 1941 р.

Ідейні позиції й політика РП віддзеркалені в кількох важливих тогочасних матеріялах-документах. В Акті з 10 лютого 1940 року наголошено, що ціллю РП є «добро Української Національної Революції», а завданням — керівництво національною революцією. РП «свідомий свого обов'язку й історичної відповідальности за чистоту Національної Ідеї».

У листі-заяві з 5 квітня 1940 р., за підписом Степана Бандери і Ярослава Стецька, наголошується необхідність інтенсифікації ОУН на окупованих москалями землях і працю над підготовкою державного будівництва.

У брошурі РП ОУН п.н. «За чесні методи у внутрішній політичній боротьбі» (1940) відмічені ідейно-політичні основи членів РП ОУН, а саме: важливість прикмет лицарськості, хоробрості і чести, та вчислюється такі етичні заложення: «не нападати ззаду, не бити лежачого на землі, признати почести тому, хто впав чесно у боротьбі, не шаліти перемогою, та не розпочати програю, вміти виграти, але вміти теж чесно програти». Про бандерівців можна сказати словами брошури: «переміг той, хто за правду боровся та хто з великою вірою за її здійснення станув до боротьби».

Сильветка націоналістів-революціонерів чудово виведена в статті-спогаді ген. Романа Шухевича п.н. «Із життя бойовика» (1940): «проти сили і справности (ворожої) поліції стоїть фанатизм, погорда смерті, впертість і посвята». Словами свого героя Юрка Березинського, Роман Шухевич заявляє: «Будь спокійний, друже провіднику, не заведу тих надій, що ти їх на мене покладаєш. Коли б мені навіть не вдалося втекти від погоні — живим у руки ворога не здамся».

Члена РП ОУН Івана Габрусевича пізнаємо ближче з його високовартісної студії «Український міт», в якій Габрусевич твердить, що суттю націоналістичного руху є змагання за ідеї, що є правд-

німи, віковичними «за віру православну, за козацьку націю, за князівство всея Руси, за землю і волю, воля або смерть, плуг і меч, здобути або дома не бути».

Члени РП ОУН-військовики видали працю полк. М. Колодзінського, який загинув в обороні Карпатської України 1939 р., п.н. «Українська воєнна доктрина». У вступі до неї читаємо: «Полк. М. Колодзінський був великим романтиком і ентузіастом революційної боротьби. . . Революційна боротьба є початком не тільки озброєння маси, але початком творення збройної, воєнної сили, початком організації української армії. . . На потребу організувати українську армію ставив полк. М. Колодзінський якнайсильніший натиск за весь час своєї організаційної роботи. . . Не було в нього механічно-технічного розуміння революції. Наша боротьба — це політична боротьба, — заявляв він».

Місійність ОУН, чіткість визвольної концепції, відвага її відкрито проголосити — найкраще висловлені в славному Маніфесті Революційного Проводу ОУН із грудня 1940 року: «*Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини. . . Кличемо революціонерів усіх поневолених Москвою народів до спільної боротьби та співпраці з українськими революціонерами-націоналістами. Тільки Україна є правдивим союзником усіх поневолених і загрожених Москвою народів у їх боротьбі з московсько-більшевицьким імперіялізмом. . . Українці силою об'єктивних умовин є авангардом усіх поневолених Москвою народів у їх боротьбі за повне визволення*». Вичислюються людські права й свободи, за які бореться Революційний Провід ОУН. Явне визнання і проголошення в 1940 році людських прав на європейському континенті вимагало дійсно героїчної відваги, коли над континентом тоді володіли дві тоталітарні імперії.

Історичний іспит ОУН-бандерівців

У конфронтації української нації з расистським соціалізмом Німеччини єдино правильним був шлях революційної боротьби, а не шлях капітулянтства й угодовства. Таким самим шляхом боротьби проти гітлерівської Німеччини пішли французи, норвежці, голландці, греки, поляки, серби. Відновлення української держави Актом 30 червня 1941 року сповнило сотні тисяч українців свіжою енергією до боротьби за власну державу. На колоніальну політику загарбників відповіддю було зформування УПА, а не рабська покора й вислужництво. З упадком Райху й приходом російських загарбників відповіддю була боротьба під знаменами УТВР-ОУН-УПА, а не софетофільські чи націонал-комуністичні позиції. Масовий героїзм сорокових і п'ятдесятих років був відпо-

віддю на сталінський терор. Проти хрущовської «де-сталінізації» відповіддю було пожвавлення боротьби за УССД, а не лише дисидентство з ілюзорними кличами людських прав чи комунізму «з людським обличчям». Прапороносцями незнищимости змагу нації за свою державу були й залишилися Юрій Шухевич, д-р Володимир Горбовий, Катерина Зарицька, Михайло Сорока, Євген Пришляк, Галина Дидик і безліч їхніх подруг та друзів.

Послідовники революційної ОУН не лише видерждали останню добу брежнєвсько-андроповського тоталітаризму, але й стали свідками визнання кремлівськими верховодами банкрутства російської імперії в її ленінському оформленні. Бандерівці можуть бути гордими тим, що вони причинилися до визріння великої кризи большевизму. Це коштувало нам десятки тисяч жертв, одначе москалі втратили без порівняння більше: вони втратили імперську ідею, втратили завойовницьку динаміку і відчули безперспективність перемогти національно-визвольні рухи, як теж зазнали банкрутства своєї колоніальної та тоталітарної економічної системи, у висліді чого прийшла стагнація, занепад і розклад імперії.

За останніх кілька років спостерігаємо перехід російської політики на оборонні, зберігальні позиції. Терором і парляментарно-пропагандивними методами москалі намагаються стримати наступ самостійницьких сил уярмлених народів. У міжчасі Москва перебудує й модернізує імперію. Головним її рятівником є Михайл Горбачов, який надає великої ваги всяким малоросам-коляборантам, зрусифікованим неросіянам, яким обіцює різні химерні права і добробут у новій «Федеративній» великодержаві. Ці малороси-реформісти, з одного боку, і старий імперський естеблішмент, з другого боку, ведуть кампанію приєднання на сторону «демократизованої» імперії національних рухів, зокрема українського. Одною приманою є «легалізація», іншою — «гласність». Легалізація вимагає визнання ССРСР за легальну державу, а тим самим — зупинення ворожнечі проти цієї держави. «Гласність» дозволяє говорити і декларувати різні заяви і становища, але без можливості реалізації будь-чого конкретного.

Проти політики «перебудови» імперії вдаряють могутні хвилі ідей волі народів і людини. Деякі донедавна поневолені чи сателітні народи вже майже відзискали власну суверенність. Визвольні рухи перемагають найскорше в тих країнах, в яких національні рухи є в чіткій принциповій конфронтації з російськими імперіялістами чи режимами, встановленими завойовницькою потугою Росії, зокрема в Афганістані, Мадярщині, Чехо-Словаччині, Східній Німеччині, Румунії, також у Литві, Латвії, Естонії, Грузії, Вірменії, Азербайджані, повільніше — в Польщі, у народів Югославії, Болгарії, Туркестані. Чим даний національно-визвольний рух більше рішений цілковито знищити російське й комуністичне

ярмо, тим більше мобілізує цілий нарід до боротьби, бо маси активізуються лише тоді, коли виразно бачать добрі ідеї та пропозиції проти існуючих злих ідей і злого режиму.

Діючі процеси в Центральній та Східній Європі підтверджують актуальність політики, яку реалізували перед 50 роками творці Революційного Проводу ОУН. Степан Бандера у своїй студії про акт 10 лютого 1940 року, написаній в десятю річницю, висунув два центральні заложення: необхідність націоналістичної ідеології, як ідейно-політичного семафора, та необхідність безкомпромісової боротьби всіми найдоцільнішими засобами, зокрема диспонуючи незалежною визвольною організацією. Іншими словами, ці два заложення — це ідея і чин. Ідея: Українська Самостійна Соборна Держава. Чин: організована боротьба всіми доступними засобами проти російських імперіялістів. Активна меншість мусить захопити нашими благородними і справедливими ідеями мільйони українського населення. Тоді перемога буде за нами, хоч жертви будуть прямо неминучі. Цього нас учить акт 10 лютого 1940 року. У цьому його епохальна велич!

Гурток старшин УПА з сотні Бурлаки на денному постойі

Богдан ГОРИНЬ

ЛАНЦЮГ ЗЛОЧИНІВ

(УЦІС) Хоч нелегкою була боротьба за право святкувати Міжнародний день прав Людини, але закінчилась вона перемогою. Вперше влада Львова санкціонувала проведення віча, організованого Львівською Обласною Філією Української Гельсінської Спілки.

У роки сталінського лихоліття Загальна Деклярація Прав Людини (за винятком вузького кола спеціалістів) не була відома в СРСР, не була навіть перекладена на російську мову. Коли Деклярацією зацікавилися у 60-ті роки вільнодумці, то КГБ почало розцінювати цей документ мало не як антисоветський, хоча так званої Советської влади в СРСР ніколи не було, бо існувала і продовжує існувати антидемократична влада партапарату і щойно зараз стоїть питання, щоб владу від партапарату перебрали народні обранці, народні депутати. Страх партапарату щодо поширення видатного правозахисного документу цілком зрозумілий. Деклярація пробуджувала в заляканих тоталітарним режимом людей почуття власної гідності, викрещувала іскри політичної і національної свідомости, потребу боротись за свої права і права свого народу.

Сьогодні більше, ніж в попередні роки, усвідомлюємо, що живемо в державі, в якій постійно порушувались міжнародні правові норми. Першим таким порушенням став організований більшовиками антизаконний жовтневий переворот 1917 року, безпідставно названий пізніше Великою Жовтневою Соціалістичною революцією. Змовницька акція більшовиків стала першим кільцем майбутнього ланцюга злочинів. Покищо мало говоримо про порушення прав людини, які творились при Леніні. Цей період свідомо замовчується, зокрема щодо тих моментів, які стосуються порушення законности. Проте безсумнівним є, що саме Ленін був організатором перших концтаборів, що саме йому належить відомий зловісний заклик «якмога більше колючого дроту!». У роки правління Леніна, при його мовчазній або активній згоді Дзержинський винищував російську інтелігенцію, творив криваві оргії на Україні. Отже, Ленін має безпосереднє відношення до злочинів, які творилися у перші післяреволюційні роки в Росії та інших республіках.

Продовжив справу Леніна, запустивши на повну силу машину репресій, Сталін. По кількості фізичного знищення мирного без-

невинного населення своєї держави, сталінський терор не має аналогії у світовій історії.

Коли до влади прийшов наступник Сталіна, Хрущов, то не захотів оправдувати його злочинів. При існуючій в СРСР антидемократичній системі кожний правитель заповнює приготований йому історією мішок своєю порцією злочинів. На XX З'їзді КПСС Хрущов дав відносно правдиву характеристику діяльності одного із найжорстокіших у світовій історії деспотів. Але Хрущов не розкрив до кінця злочинної діяльності Сталіна і не покарав його спільників. Він швидко забув про необхідність боротьби з культом Сталіна і повністю опанувавши «бразди правління», сам розпочав репресії супроти політичних інакодумців. У число репресованих у перші роки правління Хрущова потрапив відомий сьогодні правозахисник Левко Лук'яненко. За спробу поставити (на конституційній основі) питання про доцільність перебування України у складі советської імперії був засуджений до кари смерті, а через кілька місяців «помилуваний» і відправлений на 15 років в концтабір. Отак, новий правитель, осудивши політичні репресії свого попередника, сам почав розправлятися над вільнодумцями, звинувачуючи їх у зраді батьківщини і підриві основ неіснуючої советської влади.

Коли в результаті чергового кремлівського перевороту 1964 року Хрущова замінив Брежнев, то він мовчав про злочини свого попередника, але почав прикладати зусилля, щоб якнайшвидше заповнити приготований йому існуючою системою мішок. Вже через рік після приходу до влади Брежнева по деяких регіонах імперії (впершу чергу по Україні) прокотилася хвиля репресій, захопивши Львів, Київ, Івано-Франківськ, Луцьк, Тернопіль та інші міста.

Прихід до влади Горбачова не означає зміни існуючої антидемократичної системи. Новий правитель зробив спробу дещо її реформувати, зробити її життєздатною і таким чином відвернути нависаючу економічну, екологічну, політичну катастрофу. Протягом чотирьох років зусиль виявилось, що система не піддається частковому ремонту, що пропонувані для заміни деталі не покращують її функціонування. Найкращим був би варіант замінити систему, але Михайло Горбачов виявився надто нерішучим для кардинальних дій. Подібно до Хрущова, він осудив злочини Сталіна, критично оцінив діяльність свого попередника Брежнева, звільнив під різним приводом політв'язнів, засуджених у застійний період, дозволив будувати пам'ятники жертвам сталінського терору, але до цього часу не покарав тих, хто дав наказ вбивати лопатками невинних людей у Тбілісі — це вже сторінки драматичних подій, які стосуються правління Горбачова. Досі не покарані винні у побитті мирної колонії людей у Львові.

Ось так від одного правителя до іншого, кільце за кільцем тягнеться безперервний ланцюг злочинів. Різної величини кільця в тому ланцюзі, кожне кільце окреслює і замикає ширший або вужчий обсяг злочинної діяльності, та незалежно від величини всі кільця тісно між собою пов'язані, бо це кільця одного ланцюга, породженого однією і тією ж антидемократичною системою. Кожний правитель, враховуючи специфіку часу, витворював свою методологію порушень прав людини і народу, ігноруючи власну конституцію, міжнародні правові акти, цинічно зневажаючи Загальну Деклярацію Прав Людини.

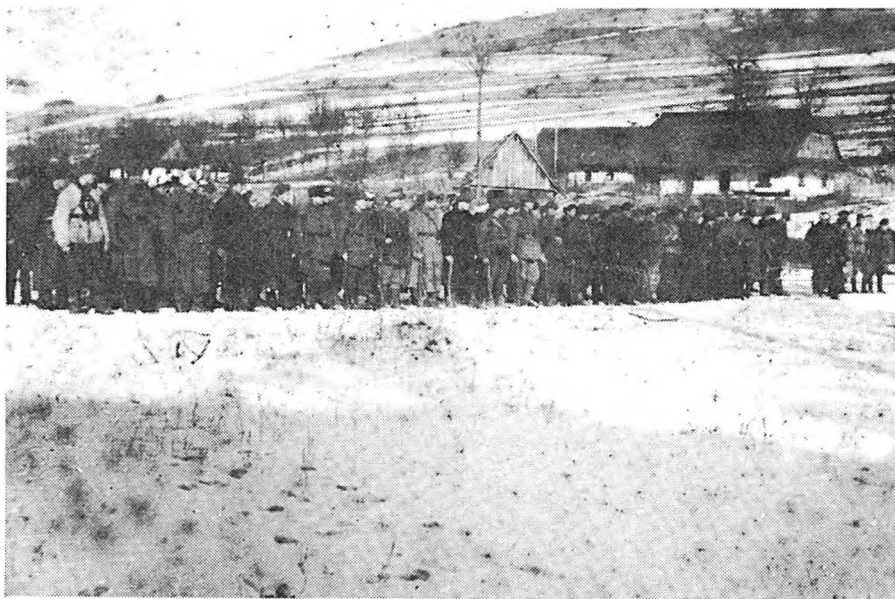
Коли ставимо питання про сьогоднішній день, то хочемо знати, як стоїть справа із притягненням до відповідальності винних у кривавому побоїщі людей 1 жовтня у Львові, як проводиться розслідування по цій справі. Із повідомлень через телебачення і обласні газети стало відомо, що обласна прокуратура взяла під захист справжніх винуватців побоїща. Після двохмісячного розслідування прокуратура прийшла до абсурдного висновку, що міліція мала право застосувати «засоби активної оборони», які на міліцейській мові мають назву «ПР-73», тобто «палка резиновая» довжиною 73 сантиметри. Дехто жартома твердить, що советська ПР-73 на 10 см. довша у порівнянні із європейським стандартом. Наших керівників не приваблюють міжнародні норми і стандарти, їх постійно тягне до відхилення, якщо не в одну, то в іншу сторону.

Деякий час прокуратура області була в ситуації, коли не знала як себе повести. Як членові громадської комісії по розслідуванні подій 1 жовтня у Львові, мені доводилося кілька разів зустрічатися із працівниками прокуратури, в тому числі із прокурором Львівської області Ізосімовим. Під час розмов складалось враження, що обласна прокуратура близька до об'єктивного розслідування драматичних подій, що прислухалась до висновків громадської і депутатської комісій, що має намір покарати винних. Але то були помилкові враження. Прокуратура зробила інший, протилежний висновок. Це стало можливим тільки тому, що винуватці побоїща мирних людей — в першу чергу начальник Львівського обласного УВС генерал-майор Попов і безпосередньо підлеглі йому заступники, начальники міських і районних відділів міліції, начальник загону міліції особливого призначення відчували підтримку з боку Міністерства внутрішніх справ республіки і Союзу, з боку прокуратури республіки і Союзу, які кинулися на захист честі міліцейського мундира. Можливо ця підтримка ще не відіграла б кардинального значення, якщо б раптом правопорушники не дістали несподівано вагому підтримку з боку самого Михайла Горбачова. Коли на Всесоюзному форумі студентів у Москві запитали Михайла Горбачова, як він дивиться на жорстокість,

проявлену ЗМОПами, то він не осудив їхньої жорстокости, не сказав, що їх слід розформувати, а заявив, що ці хлопці роблять добру справу, що їм буває тяжко, що вони комсомольці і що їх підтримує народ. Вважаю, що саме відгук про ЗМОП Горбачова спонукав прокуратуру зробити необ'єктивний і нелогічний висновок, що міліція мала право застосувати силу. Хто ці гарні хлопці, які роблять добру справу за словами Горбачова, стало відомо громадській комісії, коли до неї звернувся член ЗМОПу, якого мучила совість і який вирішив висповідатись у своєму інтерв'ю. З цього інтерв'ю довідуємось, що самі змопівці осуджують криваве побоїще 1 жовтня у Львові, а також дану характеристику тих, кого Горбачов називає «гарними хлопцями». «Величезна кількість потерпілих, — читаємо в інтерв'ю, — пояснюється тим, що в загоні зібрані люди морально деградовані і проявлення жорстокости для них є нормальним станом. Але навіть ті, яких можна назвати «порядними», потрапили в шок і отримали «звіринний інстинкт». Величезну роль у цьому відіграло і проявлення особистого прикладу офіцерів. Також під час подій і серед ЗМОПу і шостої роти не було порядку і дисципліни. Були випадки, коли били своїх. Так був побитий міліціонер із навчального центру. Навіть смішно признатись, що серед ЗМОПу були випадки, коли діставали один від одного, бо була суцільна темрява. . . Безперервні збори, тривоги, виїзди перетворюють людину в тупе створіння». Громадська комісія по розслідуванню подій 1 жовтня у Львові зробила все можливе, щоб розповідь змопівця стала широко відома громадськості не тільки України, але й світовій громадськості, міжнародним правозахисним організаціям.

В останній час партапарат почав рахуватися із УТС, дозволив провести мітинг, присвячений Міжнародному дні прав людини. Після виборів відбудеться з'їзд УТС, на якому буде прийнята нова програма. Можна з певністю заявити, що у наявних зрушеннях у політичному житті республіки безсумнівна частка праці УТС. Але було би неправильно протиставляти одну організацію іншій, як це іноді робиться. У великому процесі демократизації, коли відбувається відродження української свідомости, ми повинні консолідувати сили. Бо якщо нас будуть ділити на частини, то це наче з однієї руки виривати кожен палець, поки кулак не втратить сили. Ми повинні усвідомляти, що важливу працю, можливо в іншій формі, проводить не тільки УТС, але й інші організації, такі як Товариство української мови ім. Шевченка, Товариство «Лева», «Меморіал», об'єднання РУХ, в якому беруть участь різні сили, знаходячи можливість для виявлення своїх позицій. У Русі беруть участь люди чіткої політичної орієнтації, відомі діячі УТС Левко Лук'яненко, Михайло Горинь, Вячеслав Чорновіл та інші. Є в Русі і більш помірковані, як Іван Драч. Дмитро Павличко, Володимир

Яворівський та інші. Мусимо розуміти, що тільки зібравши разом усі розрізнені сили, можемо створити демократичний парламент України. Існуючий парламент — то парламент людей із чорною совістю, а тому завдання об'єднаних демократичних сил полягає в тому, щоб в парламенті були обрані такі люди, які зможуть відмінити реакційні закони і прийняти закони, відповідні до насущних потреб народу. Наше завдання — еволюційним шляхом, крок за кроком йти до незалежності. Наше завдання — назавжди позбутись залежності від Москви. Наше завдання, щоби ми ніколи не мали тих катастрофічних ситуацій в економічній, політичній, екологічній сферах, які ми маємо при існуючій імперії. Усвідомлюємо, що нарешті настав довгоочікуваний період, коли імперія почала розпадатися. Завдання нашого майбутнього парламенту — прийняти закони, які проголосять політичну, економічну, культурну незалежність України. Вірю, що над парламентом Української незалежної демократичної держави буде майоріти український національний синьо-жовтий прапор.

Сотня «Ударники» на збірці біля села Ямна, зима 1946

о. Ярослав ЛЕСІВ

ПРО НАШУ ЦЕРКВУ

(УЦІС) Відступ від принципів моралі в житті та політиці кинув людство до темної смуги трагедій народних і особистих. Підтвердження тому — події недавньої історії. І коли ми сьогодні пожинаємо плоди світоглядного й духовного сум'яття, що виражаються в алкоголізмі, наркоманії, культурній індиферентності та в грубому примітивному матеріалізмі, то пам'ятаймо, що це розплата за гординю Богоборства, природоборства. Це шлях до самозниження. Фетиші матеріальні або світоглядові дають короткочасний ефект, а пізніше відбирають сонове — сенс життя, зміст життя. Святе Письмо давно устами пророків нам сказано, що для людини є тільки один шлях розвитку — плекати в собі Божу частину ества, в основі якої лежить любов і милосердя, безгранична відповідальність за все, що нам доручено: за землі і води, за повітря і космос, за тіло в якому тимчасово мешкаємо, за братів своїх менших. Не знаємо помислів Божих, але від Сина Ісуса Христа маємо вість благу: величні Божі пляни щодо людини. Мусимо стати достойними тих Господніх замислів, аби вийти з зачарованого балайсування між такою реальною в наші часи загибіллю і життям грядущим.

Наша Церква в міру своїх невеликих, в умовах підпілля, можливостей сповнює оту прогалину духовного виховання, надихає вірних на працю розуму й душі, прищеплює любов і толерантність, відповідальність не лише за діло, але й за думки. Не відповідати каменем на камінь, бути готовим до повсякчасного прощення ближнього й особистого каяття, смирности та терпіння.

Інакше, як терпеливою Українську Католицьку Церкву назвати не можна. Протягом довгих років вона зазнавала гонінь та переслідувань. Але ми ніколи не закликали до помсти. В молитвах просили і просимо Господа: даруй милосердя гонителям нашим. Але нас болить те, що лукаві та зловмисні уста ще й тепер ганьблять УКЦ в пресі, радіо, телебаченні, звинувачуючи в неіснуючих гріхах. Не кажу вже про те, що говорити неправду — гріх, бити лежачого — гріх двійний. Не дати права на слово-відповідь — це бити лежачого. Звинувачення у зраді українського народу, у прислужництві і т.д., Церкву, яка у найстрашніші роки терору розділила в повній мірі долю свого народу, поєднати ці два антагонізми може хіба логіка советської пропаганди. Прикро, що всі оці вигадки сталінської пори повторюють не тільки власть імущі,

але й наші брати у Христі — ієрархи Російської Православної Церкви Пімен і наш земляк Філарет. Прости ім Господи і тоді, коли знають що діють.

Заангажованість у великодержавній політиці і меркантильні інтереси заступили їх душу і серце. Але скорий той час, коли ідеї екуменізму переможуть і станемо всі однією сім'єю — Апостольською Христовою Церквою. В цьому ми твердо переконані — в одного пастиря буде одно стадо, бо всі ми брати і сестри у Христі.

Предтечею во язицех у поборників унії (це одночас єдність) став Берестейський Собор 1596 року. Але ніде і ніколи не цитують самих статей угоди між Апостольською Столицею і Українською Церквою. Причина зрозуміла, що жодна стаття, а їх 33, не є антиукраїнською. Щоб не бути голослівним, приведу кілька найважливіших:

1. УКЦ застережено право на літургію в східному обряді рідною мовою (що було дуже важливо, особливо в той час, та й тепер).

2. Єпископам УКЦ гарантовано представництво в сенаті на рівних правах з католиками.

3. Збереження права і привілеїв УКЦ. Гарантовано захист від можливого політичного тиску з боку Константинопольського Патріархату.

Мусимо збагнути, що утворилась унікальна Церква, східні обряди якої не дали нас латинізувати і польонізувати, а католицькі догмати і єдність з Римом — православити і русифікувати.

Саме ця спасенна ідея захистила наш народ від повного винищення як із Заходу так і зі Сходу.

В глобальних масштабах Берестейський Собор став праобразом майбутнього екуменізму, а для народу України він став надійним щитом у боротьбі з колонізаторськими устремліннями войовничих наших сусідів. При відсутності держави, яка б захистила інтереси народу, УКЦ стала тим одним організуючим захист релігійної і національно-культурної ідентичності, на яку вперто посягали асимілятори протягом довгих 500 років. Запитаймо себе: чи вижив би народ, чи створив би той культурний рівень який є, якби не наша Церква? Хто хоч побічно знайомий із Західною Україною, той дасть правильну відповідь. Хіба можна вважати злом для народу прилучення його через церковну єдність до животворних джерел епохи Відродження? Хіба зле, що народ отримав через авторитет Риму вагоме представництво в польському соймі і повний статус в Європі? Скільки молодих людей дістали можливість тоді навчатися у кращих університетах Італії та Поль-

щі! І коли Київ утратив остаточно політичну автономію, а в кінці XVIII ст. і церковну й перестав бути світочем українського відродження, естафету релігійного та культурного центру взяв Львів і при активній підтримці та меценатстві УКЦ гідно проніс її аж до 1917 року. Не забуваймо, що коли в Росії після Шевченка аж до 1905 року українське друковане слово як і народ були заборонені, а про якесь організоване культурно-політичне життя не могло бути й мови, то Львів як центр відродження і західні землі його мали. І саме завдяки двохсотлітньому заступництву духовництва УКЦ, мозольній праці тисяч невідомих душпастирів, які трудилися на ниві народної просвіти та культури, знаємо тих, які жили й працювали в переддень відродження — Шашкевича, Головацького, Вагилевича, і тих, хто навів на високий рівень освіти й культуру, пізніше — Андрія Шептицького, Йосифа Сліпого та інших. Врятувавши народ від польонізації, мадяризації в XVII-XVIII ст., УКЦ стала єдиним організатором і меценатом культурно-освітнього життя. Куди Церква направляла кошти аж до трагічного 1946 року, коли послідували третя конфіскація церковного майна (першу провела Катерина II, а другу Олександр II). Назву:

видавнича діяльність, утримання двох друкарень, з яких виходила не тільки духовна література;

утримання середніх шкіл, зокрема у Львові ім. Шевченка, ім. короля Лева, ім. Грінченка, художні школи ім. Новаківського, Духовна семінарія, Богословська академія, бурса та дитячі садки, сирітські притулки, літні табори для молоді, пенсії для бідних, та стипендії для навчання за кордоном. Музей українського мистецтва, який діє дотепер. Великий Митрополит Андрій Шептицький поспішав, бо він бачив, як Східньою Україною прокотився сталінський терор, було знищено цвіт пожовтненої української інтелігенції та виморено голодом селянство. Статистичне управління республіки на 1934 рік недорахувалося 10 млн. 540 тисяч жителів. Далекоглядний Митрополит розумів, що часу залишилось обмаль і треба завершити той фундамент, що стане в майбутньому основою відродження вільної збратаної з сусідами й цілим світом України. І коли почалася II світова війна і дві імперії об'єдналися договором про ненапад, Митрополит першим і єдиним вислав до Гітлера лист протесту проти винищення євреїв, і якби не його високий авторитет та популярність серед народу, то скінчив би свої дні десь в Освенцімі. А пастирське послання «Не убий», а протест проти вивозу української молоді в Німеччину — ось конкретна відповідь тим, хто звинувачує Церкву в коляборації. За наказом Шептицького сотні єврейських родин переховувались у монастирях, сотні переправлено в Румунію. А скільки греко-католицьких священників та простих вірних розстріляно фашистами за перехо-

ування гонимих. Віримо, що рано чи пізно відкриються всі архіви, стануть відомі всі факти і правда стане ясною. Правда про нашого найвидатнішого Пастиря митрополита Андрея Шептицького теж.

Віроломно й підступно приступив Сталін до заборони УКЦ влітку 1945 року, після того, як восени 1944 року і Патріярх Московський Алексей і уповноважений в справах релігії Полянський potwierдили права нашої Церкви, які вона мала до I і II світових воєн. Почалося звісно з арештів усіх 12 єпископів та митрополита Йосифа Сліпого. Лише у Львівській дієцезії арештовано біля 300 священників. Ніхто не зрікся своєї віри. 1-го липня 1945 року 500 священників направили Молотову вимогу звільнити арештованих ієрархів УКЦ, священників. Відповідь — всі вони були також заарештовані. Сталін дуже любив слово «добровільно», — така вже вдача усіх тиранів. Для того, аби створити видимість добровільності, організується урядом ініціативна група, яка під силою тиску НКВД (син Костельника був арештований) проводить «добровільне» злиття, точніше — «воссоединеніє» УКЦ із РПЦ.

Цією ж ініціативною групою за вказівкою НКВД був скликаний т. зв. Львівський «Собор» 8-10 березня 1946 року, який є неканонічним з таких причин: найперше, Собори скликають із згоди благословення Папи, друге «Собор» не мали права скликати люди, які вже в той час не були католицькими священниками, бо вже раніше таємно перейшли на православ'є. «Собор» був не представницьким, не було жодного єпископа. З 3200 священників присутніми були лише 200 та 19 мирян, до того ж насильно примушених. Сім із 12 єпископів загинули в тюрмах і таборах, це св. пам. єпископи: Микита Будка, Григорій Лакота, Семен Лукач, Григорій Хомишин, Климентій Шептицький (брат Митрополита), Григорій Балагурак, Йосафат Коцоловський. Довгострокове ув'язнення відбули: Митрополит Йосиф Сліпий — 18 років, Микола Чарнецький — 10 років, Авксентій Бойчук — 10 років, Іван Слизняк — 10 років, Василь Величковський — 18 років, які повернулись з підірваним здоров'ям і невдовзі померли.

Манастирі та храми було пограбовано, бібліотеки спалено, Церква на довгих 40 років загнана в підпілля. Ласкою Божою, силами душпастирів і вірних, незважаючи на постійні переслідування, арешти, УКЦ не тільки вижила, а стражданнями та муками укріпила свою любов до Господа, до ближнього, до людства. Всі ці жахливі роки Церква почувала себе як колись неофіти в язичькому Римі, та маючи тверду віру — зберегла себе і народ. Тепер УКЦ має 8 єпископів, 600 священників, підпільну духовну семінарію, підпільне чернецтво, біля 4 млн. вірних. У нас забрали храми, але храм наш у душах наших і ми, як на зорі Християн-

ства тепер, на схилі XX віку відправляємо Літургію на цвинтарях, маленьких капличках у лісах та на полях.

Склалася парадоксальна ситуація. Офіційно ми ніби є, і нас ніби нема. Є, бо міліція арештовує наших священників, є — бо нас штрафують, є — бо зібрано біля 50 тисяч підписів, проводиться голодівка на арбаті в Москві, Івано-Франківську, Гошові, Болехові, Стрию, Львові, Бучачі, Тернополі — присутніх понад 20-30 тисяч вірних УКЦ.

І нема, бо ієрархи РПЦ в супрязі із владою до цих пір вперто твердять: «Нет УКЦ, она воссоединилась с РПЦ». Ні, є УКЦ, живе, росте чисельно і якісно, щораз ширші кола громадськості СРСР і світу відверто виступають на наш захист. Лише в Москві за час голодування зібрано більше 4-ох тисяч підписів з вимогою надання УКЦ легального статусу. УКЦ є найбільшою у світі тепер Церквою, яку переслідують, та надіємось, що цьому безправ'ю скоро буде кінець.

І в тому, що зібрав нас сьогодні Господь у цій залі, я бачу знаменний знак сприяння і покладання на усіх присутніх високої відповідальності за долю народу України, за отруєні землі та ріки, знищені ліси, за сплюндровані храми, за сум'ятні роздвоєні душі, за майбутні діла і думки. Боже Великий, Єдиний даруй нам силу духа і ясність розуму, прости нам свідомі і несвідомі гріхи наші, покійно віддаємо себе в руки Твої, хай Твоя любов і милосердя керує помислами і діями нашими.

Ми свідомі, які важкі завдання лежать перед нами, та знаємо, що все, що рукою людською зв'язане, рукою людською розв'язане може бути й буде.

Благослови нас, на Тебе й тільки на Тебе уповаємо, Господи.

Амінь.

Дякую за увагу.

Слава Ісусу Христу!

Василь БАРЛАДЯНУ

УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛІЯ. ЩО ЦЕ?

Нещодавно одна щира патріотка зі Львова зізналася мені, що розплакалася під час відправи у церкві святих Апостолів Петра і Павла, парафіяни якої в серпні цього року порвали з Російською Православною Церквою і започаткували фактичне відродження «самоліквідованої» в 1930 році (15, 246) комуністичною владою Української Автокефальної Православної Церкви.

— Що? . . Відправа за українським обрядом правилася? — запитав патріотку.

— Богослужіння українською! — пояснила жінка. — Так було гарно! . .

— Мене цікавить обряд! — наполягав я. — За яким обрядом відправляє тепер отець Володимир Ярема? . . Як відправляв досі, чи інакше? . .

— Українською! — Не зрозуміла мене патріотка. — Бож автокефалію проголосив. . .

Та й не могла відповісти на моє запитання, адже пішла до тієї церкви з цікавості, як тільки почула, що отець Володимир порвав з РПЦ.

Проте, за глибоким переконанням патріотки, головною ознакою автокефальності є мова. І патріотка не одинока. . . Слухаючи її, згадав, як два роки тому дивився на мене відомий наш київський письменник-християнин, коли я сказав йому, що РПЦ залишиться зброєю русифікації навіть і після переведення Богослуження на українську: наша мова не перетворить її в Українську Церкву.

— Що ж тоді робить Церкву національною?! — здивувався письменник.

Спочатку відповів йому одним словом. А потім виклав зміст того слова. . . але письменник продовжує ходити в російську церкву, хоча й має себе за українського християнина.

Це можна пояснити тільки втратою релігійних зв'язків теперішніх українців з дідами, які постійно протиставляли своє православ'я російському.

У чому ж різниця?

В одному з листів до Київського митрополита Флавіяна єпископ Тихін (Белавін), що згодом став першим пореволюційним патріярхом РПЦ, писав щодо українців:

«Иные прихожане наши не прочь делать нам упрек в 'цареславии' и думают, что православне у греков, а не у москалей. . . Все ж *цареславие* лучше. . . оно и есть *настоящее православие*» (3, 168).

З часів Івана Грозного і до Петра I в Московщині встановлювався цезаропапизм. Його характерними рисами були: обожнення царської влади, визнання царя верховним керівником Церкви, проголошення Московської Церкви «первенствующей и господствующей» в православному світі. Окрім цього, ще 1551 року Стоглавий собор, який скликав і яким керував Іван Грозний, встановив особливий московський культ і догматику, що не мають нічого спільного з грецьким православ'ям (13, 110). У XVIII- на початку XX століття поведінка віруючих РПЦ в храмах, а також порядок відвідування церкви регулювалися затвердженням царем «Уставом о предупреждении и пресечении преступлений» (5, 171). Такої наруги над собою не знали навіть протестанти, які в добу феодалізму сповідували віру того, кому належала влада. Та й чого можна було сподіватися від Церкви, яка і в часи єпископства Тихона Белавіна доводила вірним, що саме «цар — помазник Божий. . . Дух Святий на нім. Влада над нами від Бога дана йому. Він піклується нами, цар-батюшка, охороняє Церкву Божу і віру православну оберігає» (21, 33).

Але ж Дух Святий не на царях, а на Господі Ісусі Христі (Мт. 12.18; Лк. 3.22). До того ж, саме Христос, а не цар в перекладі з грецької — Помазник. І Христос — одна з іпостатей Бога. Інакше кажучи, ототожнюючи царя з Христом, РПЦ стала поганською церквою, що, про людське око, називає себе християнською: лише язичники мають своїх володарів за синів Божих, тобто за помазаників поганських богів.

Нам можуть закинути, що й відповідно до візантійської «концепції влади, *імператор* був намісником Христа на землі, а відтак і головою всієї християнської церкви» (17, 10).

Але ж Українська Церква не підкорялася київським князям ні в 860 році, коли вона виникла як єпископат Руський (10, 7), ані після 14 серпня 990 року, коли вона стала не лише Митрополією Руською, але й державною церквою Руси: київські князі ні разу не призначали митрополитів, як це робили великі князі московські, а потім царі (18, 110). Та й у Великому Князівстві Литовському, а згодом у Королівстві Польському Українська Церква, не будучи державною, мала своїм головою тільки Христа і, по суті, в особі митрополитів, а з 1589 року екзархів була вождем всього українського народу, його захисницею від іноземних феодалів. До татарської навали Українська Церква була настільки незалежною від держави, що сьогоденні советські вчені обвинувачують її в тому, ніби вона дотримувалася курсу «на підтримку феодалного

роздрібнення країни, на розклад великокняжого єдинодержав'я» (7, 59).

Щодо Грецької Церкви, то після того, як турки в 1453 році стерли з лиця землі Візантійську імперію, патріярхи константинопольські теж перетворилися в духовних вождів і захисників народу грецького. Тобто Грецька Церква звільнилася від цареслав'я.

Сьогодні вороги Української Православної Церкви твердять, що в 1654 році українське православне козацтво, аби захистити свою віру, возз'єдналося зі своїми московськими одновірцями. Але це твердження не відповідає дійсності. І ось чому.

По-перше, московський патріярх і царський уряд, аби приєднати Українську Православну Церкву, порушили «правила святих отців» (18, 388). . . Через тридцять один рік патріярхату і «висвятив» у київські митрополити Гедєона (Святополк-Четвертинського) (18, 387). Тодішній Вселенський патріярх засудив цей акт, бо не бачив канонічних підстав для приєднання українського екзархату до Москви (18, 388). Але Москва не бажала дотримуватись християнських канонів. Царський уряд підкупив верховного візира Туреччини, і той наказав Вселенському і Константинопольському патріярхам «задовольнити московських царів», тобто віддати Український екзархат Москві (18, 389). І патріярхи «задовольнили» наших поневолювачів. Щоправда, не безплатно. . .

Єрусалимський патріярх Досифей за порушення «правил святих отців» одержав від Москви 200 золотих, а константинопольський Діонісій — 200 золотих і 120 соболів (18, 389). Ось як РПЦ «добровільно» возз'єднувала з собою Українську Православну Церкву.

Але приєднанню Українського екзархату Москві заважали не вище згадані патріярхи, що не бажали порушувати «правила Святих Отців». Адже, і це по-друге, сама «представниця православ'я» на Україні, Київська Митрополія, була найвпертішим ворогом, якого зустріло тут московське володарювання» (14, 497). Тодішній екзарх України Сильвестер Косів заявив царському воєводі Ф. Куракіну: «. . . хоча гетьман з усім військом і піддався царю», він, митрополит, «з усім собором» нікого «на поклін до царя не посилав» (18, 604). Навпаки, «митрополит з рештою вищого українського духовництва посилали до Яна-Казимира таємно двох ченців з об'явою, що їм (митрополитові та іншим архиєреям) бути з московськими людьми в союзі неможливо, і вони цього ніколи не бажали; Москва хоче їх перехрещувати» (14, 507).

Християнам, гадаю, не треба пояснювати, що перехрещують не одновірців, а іновірців. Москві треба було нав'язати українцям цареслав'є. І не тільки. . .

Боротьба з Українською Церквою почалася в усіх сферах релі-

гійного життя й фактично ніколи не припинялася, бо Москва боролася з українським народом, який був лише сусідом московського і по-своєму, не по-московському розмовляв з Богом.

Українське духовництво, як і мирська старшина, одержувало відповідні посади «шляхом вільних виборів» (18, 605). Окрім цього, Україна була завжди тісно пов'язана з Центральною та Західною Європою.

В Україні була «західня традиція Богослов'я», яку українці в XVIII столітті перенесли навіть у релігійні навчальні заклади Росії (8, 60). Саме ця «традиція» перетворювала українське православ'я в щось відмінне од московського і навіть грецького. Не випадково єрусалимський патріарх Досифей наказував цареві Петрові I, щоб «на Москві не було ігумена й архимандрита з козацького роду», щоб «москвитяни були в козацькій землі», бо саме вони «бережуть батьківську віру», тобто візантійсько-московське цареслав'я. Той же Досифей дорікав українцеві Стефанові Яворському за те, що він зрікся «еллінського вчення» і «лише латинськими школами піклується» (20, 249).

Ще одна суттєва риса пов'язує Українську Православну Церкву з Римсько-Католицькою... Навіть і після розколу Української Церкви в 1620 році на Греко-Католицьку й Православну в храмах Східної України, окрім ікон, фресок і мозаїк, обов'язковими були скульптурні зображення Бога, Господа, Богородиці, Пророків, Апостолів та інших святих (11). Та й з-зовні українські церковні споруди відрізнялися від російських: українці будували церкви з трьома банями.

У зв'язку з цим цікаве ось що: 10 квітня 1786 року Катерина II відібрала для роздачі своїм фаворитам усі монастирські землі в Україні й заборонила вільне обрання священиків (16, 575). А, наприклад, прадід найбільшого українця XX століття Володимира Вернадського, Іван Ничипорович Вернадський, запорозький козак, що був обраний священиком одразу ж після зруйнування Запорізької Січі — в 1775 році (19, 14). За два роки до запровадження царіцею в Україні штатного духовенства закінчилася розпочата 1627 року московським патріархом Філаретом боротьба з українським словом (5, 116); у 1784 році київський митрополит Самуїл Миславський заборонив українську мову в усіх навчальних закладах тодішньої України (6, 164).

Усе це означає, що заборона Богослуження українською мовою, вигнання її з навчальних закладів, повалення демократичного устрою Української Православної Церкви співпали з тотальним закріпаченням українського народу, ліквідацією решток його державности, тобто, ліквідацією всього, що завоював наш народ за часів Хмельниччини. Не випадково ж автор «Історії Русів» скар-

жився: «Колись були ми те, що зараз москалі: уряд, першість і сама назва Руси від нас до них перейшли» (9, 204).

Та й, дійсно, історія ліквідації Української Православної Церкви — це історія перетворення Руси в Малу Росію, а потім і в Україну, а русинів — у малоросів, а згодом і в українців.

З X століття Київський митрополит мав титул митрополита Київського і всієї Руси, а після татарської навали — титул митрополита Київського, Галицького і всієї Росії (12, 125). Як тільки Москва анексувала Український екзархат, Київський митрополит втратив титул митрополита «всієї Росії» (12, 124-125), хоча, як свідчить напис на плацаниці, яку подарував Іван Мазепа ерусалимському патріярхові, українські гетьмани й після 1686 року титулувалися «Господарями Росії», як тоді греки називали Україну(2, 4).

Але цим ліквідація окремішності Української Православної Церкви не завершилася. . .

«Вже на порозі XIX стол., року 1800, начальницьке око спинилося. . . на українських церквах з трьома банями й імператор Павло I заборонив ставити церкви в українському стилі» (5, 122). Проте, це було тільки початком руйнування й перебудови, бо ще в 1908 році археолог Микола Макаренко писав у журналі «Зодчий»: «Представники церкви — священнослужителі і вища ієрархічна влада енергійно ведуть війну» з пам'ятками українського церковного мистецтва — храмами, скульптурою, посудом, живописом, гаптуванням тощо (11).

Москві, як бачимо з вище викладеного, до 1917 року не вдалося перетворити полонену Українську Православну Церкву в російську. Остаточна ліквідація Української Православної Церкви відбулася після 1930 року, коли було замордовано всю її ієрархію та активістів, ікони спалено, скульптури потрощено, а храми висаджено в повітря або перетворено в комори чи свинарники.

Проте, чи не головною відмінністю українського православ'я від російського є по-справжньому християнське чоловіколюбство, якого дотримувалась у своїх обрядах Українська Православна Церква. . .

15-го липня 1857 року Тарас Шевченко написав у своєму «Щоденнику», що росіяни «самогубця ховають без будь-яких церковних обрядів. . ., закопують, як стерво». . .

«На моїй пам'яті, — пише Кобзар, — в Малоросії на могилах самогубців здійснювався обряд. . . постичний та істинно християнський, котрий наші вищі освічені пастирі, як обряд язичницький, повеліли знищити».

У Малоросії самогубців ховали. . . в полі, неодмінно на перехресній дорозі. Протягом року той, що йшов і їхав повз нещасно-

го покійника, повинен був що-небудь кинути на його могилу. Бодай рукав сорочки відірвати і кинути, коли не трапилось чогось іншого. По закінченні року, в день його смерті, тим більше в Зелену Суботу (напередодні Трійці), спляють мотлох, що назбирався, як очисувальну жертву, служать Панахиду і ставлять хрест на могилі нещасного.

Чи може бути чистішою, піднесенішою, Боговгіднішою молитва за душу грішника, що не розкався? Релігія християнська, як ніжна мати, не відкидає навіть і злочинних дітей своїх, за всіх молиться і всім прощає. А представники цієї лагідної, люблячої релігії відкидають саме тих, за кого повинні молитися. Де ж любов, завіщана нам на хресті нашим Спасителем-Людинолюбцем? І що язичницьке знайшли ви, лжеучителі, в цьому християнському, всепрощаючому жертвоприношенні?» (22, 69-70).

Адже, винищуючи українські обряди, Російська Церква якраз і насаджувала поганство. І Тарас Шевченко того ж самого дня навів цьому яскравий приклад. . .

«У 'Требнику' Петра Могили, — нагадує нам Кобзар, — є молитва, яка освячує наречене або хрестове братство. У найновішому 'Требнику' цю істинно християнську молитву замінено молитвою про вигнання нечистого духа із одержимого цією мнимою хворобою і про очищення посуду, оскверненого мишею. Це навіть і не язичницькі молитви!» — дивується поет (22, 70).

Отже, з усього, сказаного нами, бачимо, що національною Церкву робить не мова, а канон, тобто звід нормативних правил щодо віровчення, обрядовості, оздоблення церков та їх побудови. Український православний обряд остаточно утвердився в Україні та в Румунії в кінці XV — в першій половині XVII століття. І тоді ж був зафіксований в церковній літературі (12, 216-272). Щодо мови Богослуження, то, як посвідчує історія, вона — лише одна з необов'язкових ознак. . . Свого часу латинська, старослов'янська, що трансформувалася в давню українську, були мовами Богослуження на терені всієї Європи. І давньоукраїнська, наприклад, в Румунії чи латина в Польщі не денаціоналізували румунів і поляків. Сьогодні румунська в церквах т. зв. Молдавії і польська в костелях не зачиняють двері тим українцям, які не знають румунської, і тим католикам, які не розуміють польської. Румунське православ'я — греко-українське, а польський католицизм — римсько-католицький.

Вірні впізнають церкву, до якої належать, за архітектурними ознаками, за внутрішнім оздобленням і за обрядом Богослуження, а не за мовою. Свого часу в церквах Румунії, коли Богослуження вже провадилося румунською, частина вірних і півчих молилися й співали українською (12, 241-242). Обидві мови зливалися в одну — і єднали християнські душі з Богом.

Отож, Українська Автокефальна Православна Церква, відроджуючись в Україні, тільки тоді стане українською, коли відкине поганське цареслав'я, перебудує за українським стилем церковні споруди, за українським канonom оздобить їх і відродить обряд українського Богослуження. Обряд відродити дуже легко, адже в Західній Україні живе й бореться за легалізацію Українська Католицька Церква, що наприкінці ХХ століття під проводом найбільшого після Т. Шевченка проводиря нашого народу митрополита Андрія Шептицького в усій красі відродила й шанує український православний обряд (4, 96-102) [УЦІС].

Література:

1. «Архив Ю.-З. России», ч. 1, т. V, К., 1872.
2. Богун І. «Гетьманський дар». »Наше слово«, Варшава, 10.9.1989.
3. «Религия, наука, философия». Вып. 19, М., 1976.
4. Галичанин. «Митрополит Андрей граф Шептицкий». «Украинская жизнь», 1916, ч. 10-11.
5. Єфремов, С. «Історія українського письменства». К., 1917.
6. Житецький, П. «Вибрані твори». К., 1987.
7. Замалеев, А., Зоц, В. «Мыслители Киевской Руси», К., 1987.
8. Зернов, Н. «Русское религиозное возрождение ХХ века». Париж, 1974.
9. «История Русов или Малой России». М., 1846.
10. Котляр, Н. «Введение христианства в Киевской Руси». К., 1985.
11. Кулиняк, Д. «Соловецький в'язень». «Молодь України», Київ, 5.11.1989.
12. Матеевич, А. (о. Алексей). «Избранное». Кишинев, 1988.
13. Никольский, Н. «История Русской Церкви». М., 1983.
14. Покровский, М. «Избранные произведения». В 4 книгах. Кн. I, М., 1966.
15. «Православие. Словарь атеиста». М., 1988.
16. «Полное собрание Законов Российской империи». Т. XXII.
17. Рамм, Б. «Папство и Русь». М.-Л., 1954.
18. Соловьев, С.М. «История России с древнейших времен». Кн. V. М., 1961.
19. Сытник, К. и др. В. И. Вернадский. «Жизнь и деятельность на Украине». К., 1984.
20. «Труды Киевской Академии». Кн. 3. К., 1854.
21. Ж. «Царь и народ». 1905, вып. 4.
22. Шевченко, Т. «Повне зібрання творів». В шести томах. Т. 5, К., 1962.

Василь Барладяну
270023, Одеса-23,
вул. Лейтенанта Шмідта,
8, пом. 10.

Валерій ВОРОТНІК

72 РІЧНИЦЯ ЖОВТНЯ І УКРАЇНА (Інформація для роздумів)

Територія України складає 2,7% території ССРСР.

Населення України складає 18% населення ССРСР.

Україна вирощує 33% усіх овочів, які вирощуються в ССРСР.

А також:

20% пшениці	37% сталі
25% картоплі	45% чавуну
25% молока	50% залізних руд
25% м'яса	40% прокату
50% соняшника	25% вугілля
60% цукрового буряка	

— Вироблених в ССРСР.

Україна щорічно виробляє на душу населення (1988 рік):

пшениці — 1000 кг (споживає — 140 кг)

м'яса — 155 кг (споживає — 68 кг)

цукру — 118 кг (споживає — 49.7 кг)

На Україні щорічно відпочиває 22% населення ССРСР.

Україна відправляє свою продукцію в 120 країн¹.

Але!!!

У складі 15 братніх республік УССР займає одинадцяте місце за середньою заробітньою платнею трудящих.

Видається 3.3 (!) книги на душу населення в рік, коли по Союзу — 9².

50% сіл не мають шкіл! 33% сіл мають школи в жалюгідному стані.

В 13 областях онкологічні захворювання у декілька разів вищі від загальносоюзного рівня.

З 1976 року Управління сільського господарства України знаходиться в Москві і підпорядковується Союзу. 17 сільсько-господарських вузів, Харківський та Дніпропетровський університети знаходяться у союзному підпорядкуванні. Український уряд розпоряджається лише 5% наявної на його території промисловості³.

Союзові підпорядкована атомна та хемічна промисловість, які створили катастрофічну екологічну обстановку на Україні. На її території знаходиться більше 1000 шкідливих хемічних підприємств, які використовують для своїх власних потреб лише 7% продукції.

Зараз на Україні 45 великих міст, лише в чотирьох з них забруднення

1. «Літературна Україна» 21.1.1989 р., «Радянська Україна» 7.3.1989 та 29.1.1989 р., «Україна в цифрах» (УССР в цифрах) за 1988 рік.

2. «Культура і життя» 6.8.1989.

3. «Правда» 14.3.1989 р.

повітря не перевищує норми⁴. На Україні вже зіпсовано 60% чорнозему, щорічно губиться 100 000 гектарів.

Із 700 000 гектарів навечно забрала Чорнобильська аварія. В 1989 році Союз відмовив в допомозі жителям Житомирської області щодо виселення з радіоактивних районів⁵. Викиди промислових відходів займають 200 000 гектарів родючих земель, на яких «законсервовано» 10 000 000 000 тонн.

«Мирний атом» на Україні:

Працює 13 атомних енергоблоків, 8 — будуються! Усі атомні реактори СРСР не відповідають вимогам безпеки⁶. . . Україна експортує електроенергію в Болгарію, Румунію, Чехо-Словаччину, Східню Німеччину, Угорщину, Польщу, Італію — *по ціні — 1 копійку за квт/годину?!!!*

Україна подає електроенергію в Білорусію, Молдавію, РСФСР. Закордон експортується 9.6% електроенергії. 100% енергії Хмельницької і 90% Південноукраїнської атомних станцій йде на експорт. На цих АЕС також будують нові реактори Болгарія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща, щоб отримати додаткову енергію для своїх потреб. Після аварії на Чорнобильській АЕС був заплачений з республіканського бюджету штраф 1 000 000 крб. за перебої у постачанні електроенергії⁷.

На ліквідацію Чорнобильської аварії Україна потратила *три* республіканських бюджети, що складає 2.000,000 крб. Під Львовом працює завод по переробці відходів АЕС. Під Хмельницьким і у Сквирні будуються полігони для захоронення радіоактивних відходів.

Ми витрачаємо недопустимо багато сировини та енергії на одиницю національного прибутку. Якби в цьому вдалося досягти показників розвинутих країн, то на Україні можна було б зекономити стільки енергії, скільки дають 7 (!) чорнобильських АЕС⁸.

Це лише деякі показники, з якими Україна зустріла 72-у річницю Жовтневої революції. . .

НАМ ДОВГО КРИЧАЛИ «ДАЙОШ!!»

ОСЬ МИ І ВЗЯЛИ. . .

А ЩО ЗАЛИШИЛОСЯ — СУДІТЬ САМІ.

За матеріалами I-го з'їзду асоціації «Зелений Світ» та республіканської преси підготував Валерій Воротнік (Черкаське товариство «Екологія»).

257 005 Черкаси
вул. Розі Люксембург 8, кв. 45
Воротнік Валерій

4. «Наука і суспільство» ч. 7 1989.

5. «Вечірній Київ», серпень 1989 року.

6. «Комсомольское знамя» 6.8.1989.

7. «Вечірній Київ» 24.4.1989.

8. «Комсомольское знамя» 6.8.1989.

СОРОК РОКІВ «АБН КОРЕСПОНДЕНС»

«АБН Кореспонденс» за грудень 1989 рік досягнув повного сорокліття своєї неперервної появи як видання Антибольшевицького Бльоку Народів. Поміщений матеріал за цих сорок років, писаний чільними авторами поневолених народів і представниками вільних народів із сливе всіх країн світу — це великий вклад в боротьбу поневолених Москвою народів за національне визволення і велика інформація про неї вільного світу.

Грудневе число «АБН Кореспонденс» ознайомлює читача з меморіалом АБН до президента Д. Буша, як теж із відповіддю, яка прийшла на нього від директора для справ Советського Союзу в Стейт Департаменті Александра Вершбова. Британець сер Фредрік Беннет, доказує, що гласність і перестройка не можуть заступити свободи. І як би на підтвердження його аргументів іде опис перепоховання великих синів України в Києві — Василя Стуса, Олексу Тихого, Юрія Литвина, замучених в концтаборах вже за часів перестройки і гласности. Інша стаття інформує про вшанування жертв сталінського терору тисячними масами в Івано-Франківську. Заклик Християнсько-демократичного руху до християнських партій світу вказує на переслідування, яке зазнає від КГБ провід і членство того руху. Інші статті з'ясовують ситуацію в країнах, членах АБН, починаючи від Афганістану, де советська пропаганда робить все можливе, щоб увести в блуд світові медія. Журнал друкує статтю про положення в Латвії, Національну Партію в Україні, як і останні події в Україні. Стаття єпископа Михайла Кучм'яка «Церква в катакомбах в Горбачовському СРСР», як і становище Івана Геля, голови Комітету Оборони Української Католицької Церкви, в справі легалізації УКЦ, стаття про Синод Української Автокефальної Православної Церкви, вістки про поворот Юрія Шухевича в Україну, смерть грузинського патріота Мераби Костави, про вечір АБН із доповідачем о. Альфонсом Сварінскасом, що провів довгі роки в тюрмах і концтаборах із патріархом Йосифом Сліпим, теперішнім єпископом Василюком і цілим рядом священників і вірних, релігійних і політичних в'язнів, а головню українців, яких було найбільше, є змістом цього числа. Стаття про останні події в Румунії, що завалили Чавческу і його комуністичний режим, критична стаття ред. Ігоря Длябоги про політику американського Стейт Департаменту супроти Советського Союзу, рецензія на книжку сл. п. президента АБН Ярослава Стецька «Україна і поневолені народи» та «Становище АБН на порозі 1990» закінчують це історичного значення число «АБН Кореспонденс».

Пресове Бюро АБН

* * *

Редакція журналу «Визвольний Шлях» щиросердечно вітає «АБН Кореспонденс» з його сорокліттям і бажає йому і видавцям гарних успіхів у майбутньому.

Література

Василь СТУС

З «ДОРОГА БОЛЮ»

(Закінчення, 2)

* * *

Ну й сон — нападати не хоче, а никає, ніби мана!
У тата заплакані очі, а мама бліда і сумна.
І звівши свій погляд на маму, татусь мій благає — рятуй!
О, дай прихистити руками синочка тяжку самоту.
Не треба, мої голуб'ята, біда мені ваша болить.
Як сина почнуть виряджати — це віку не дасть вам дожити.
Принишклі тремтять коридори, заходить в душі на грозу.
Простіть же мені своє горе! Сльоза пробиває сльозу.

* * *

Ще й до жнив не дожив, ані жита не жав,*
не згубив, не лишив. І не жив. І не жаль.
Тьмавих протобажань заповітна межа:
бо напасті із щастям давно на ножах.
Безборонно любити заказано край.
А зазнав би ти, світе великий, добра!
В смерть задивлені очі. Стерпла душа
і навчає і врочить: тобі кунтуша
вже довіку не мати. А чорний бушлат —
він як батько і мати. Як дружина і брат.

* * *

Блажен, хто тратити уміє, коли заходить час утрат,*
аби лишилася надія і виростала востократ,
що білий світ — він завжди білий і завжди добрий — білий світ.

* Вірші «Блажен, хто тратити уміє» та «Ще й до жнив не дожив» є у збірці «Свіча в свічаді», «Сучасність», 1977, стор. 103-104. Тексти майже співпадають. Вірш «Ну й сон — нападати не хоче» — у тій же збірці, стор. 106.

Хай ти у ньому син несмілий, кого пройняв циганський піт,
а все ж буття твоє у леті, і в ньому порятунок твій.
Вся путь твоя — лише в поеті, а решта — тільки перегній,
що живить корінь. Золотіє над осінь яблуневий сад.
Блажен, хто тратити уміє, коли заходить час утрат.

* * *

Чи витримаєш ти найтяжчий іспит,
моя любове? Зможеш, а чи ні?
Ввижаються уста твої сумні
і щоки богородиці — пречисті,
в нічних сльозах. І видиться рука,
беззахисна, самотня і тонка,
що пише на стіні розлуку довгу.
І мариться, що з рідного порогу
ти вже добра не ждеш. І не зовеш
того, хто, знявшись до надзірних веж,
тебе, згорьовану, лишив самою
із велетенською, мов світ, бідую.

* * *

Вимріяна і жива донині,
незнайома, але й знана теж,
заховавшись в довгій самотині,
вже мене не кличеш, не зовеш.
Сто доріг, мов змії, розпластались
в тисячі незвіданих розлук.
Все життя жилось, немов прощалося,
як прощається з стрілою лук.
Я тебе не відлюбив, не випив,
навіть ти казала — недопив.
Сумовитий вечір десь захлипав
і фіранки чорні опустив.
Ти єдина в самоті розрада,
просвіток смеркальної пори.

Не кажи — тебе чекала зрада
і любов ждала — не говори.
Ким, скажи, до тебе я вернуся? —
Вже живим калікою, мерцем?
Перед ким сльозою обіллюся
гіркою? Перед чийм лицем
я тобі повідаю про долю
ту, що ніби зашпори, зайшла
в душу. Але кожну — славословлю.
Ти страждала? Отже, ти жила.

* * *

Пригадуєш своє метро? Щит, вагони, шпали?
Коли душа цвіла добром, хоч і добра не знала,
яке на смак воно? Коли робилось і творилось,
там тихим голосом незлим так гарно говорилося
про цілий світ. І Київ спав у нас над головою.
Та вже тоді ти прочував час зустрічі з бідною,
що закушпелить — не збагнеш, де гаряче, де зимно.
Тепер доходиь найдальших меж, як закуріла димно
твоя звалашена душа, бо стогін аж валує.
Але ти в Бога не прошак. Ти той, що все дарує.

СПОГАД

Край золотого бережка вода струміла,
щока, солоні і гірка, мені щеміла.
Єдвабом теплим обдало мій зір колючий.
Вечірнє сонце відійшло за дальні кручі.
І захід дзвоном калатав, і звітувала
зоря між радісних заграє, що ніч настала.

* * *

Ця мить — як тріщина у камені, загусла на смолу пітьма.
Ані минулого нема мені, ані майбутнього — нема.
Уводневолєні течуть як ноче-дні, так і дні-ночі,

лиш серце вірити не хоче і цідить сіру каламуть
на вечори, і дні, і ранки, і ночі — ці грудки ждання.
Був віщий сон: мов коло ганку припала зграя вороння
і голу хату обліпила, і довго каркала в вікно.
Зимова блискавка розбила твій дім надвое колуном.
І як зліпити половинки, з'єднати їх — сам Бог не зна,
і плаче син, голосить жінка, немов зигзиця край вікна.

* * *

Пірнаю в ночі, наче в сні (до ранку не прочитаю),
а три весни, як три стріли, пополотніли з жаху.
Ще видиться тонка сосна — пірнути в небо хоче —
стоїть дружина голосна і в безвість тупить очі.
Туди провадять тільки сні, але немає шляху,
а три весни, як три століття, пополотніли з жаху.

Примітка Редакції:

У часописі «Український Час» надруковано такий варіант вірша «Деперсоналізація душі» («В.Ш.», ч. 2, 90):

Деперсоналізація душі:
один як перст, стою себе супроти
(супроти себе сам стою супроти).
Ніч ночі. Темінь теміні. Лиш зойк
підноситься над зорі. Перший крок,
а чи останній? Ближче до скорботи
чи далі од надії? Не спіши.
Постій. І упокорся. І дивись
душею, вкрай звалашеною, далі —
за всевельможність лютої печалі,
котра прошила груди геть наскрізь,
неначе куля. Сон. І ночі ніч.
І темінь тьми. І голосіння тиші.
І смерть тобі солодка і миліша
за всі надії. Тож її і клич.

Святомир М. ФОСТУН

ЕТЮДИ

БЛАГОСЛОВЕННА БУДЬ...

Благословенна будь, моя вітчизно, що приходиш хвилюючою любов'ю до мене співучим світанком, ведеш мене крутими дніпровськими берегами, гомінкими трасами, росяними стежками та показуєш мені чудові райдуги, що стелять золоті перевесла на небовидді.

Ти водиш мене гомінливим Києвом, стежками полтавських тиш, сивиною борів, що навівають спомини тривожні та лікують душу, і відпочиваєш зі мною за селом, де гуляє літо, шепоче жито й в росу холодну падають рясні зорі.

На твоїх стежинах, батьківщино, літує літечко, пахнуть медом квіти і грають бистрі потоки в гаях.

Не можна не минути твоєї чарівної ночі, в якій дівчата пускають вінки за водою, ані полонин високих, де співає сопілка і плачуть трембіти.

Поклін Тобі, батьку Тарасе, що стоїш на дніпровській кручі і слухаєш, як реве ревучий, як з повені літ карбується нація, як відважні правнуки національною символікою скрижалі буття різьбують.

Мандрую в далеку прозору степовинь і там вклоняюсь високим могилам, що в них козацька сила й слава похоронена.

Веди мене, отчизно, дорогами проляглими у просинь, на яких ранкова тиша криницю заколисує, літні дні пахнуть липою, медом і гречкою, а в тихі ночі зорі гойдаються над ставом і ловлять пригорщами біле латаття.

Благословенна будь, моя вітчизно! . .

БУВАЮТЬ ДНІ

Бувають дні, коли смагляве літечко прощається з довкіллям, а сонце кидає золоті весла на битий шлях.

У таких днях падають у садах переспілі груші й яблука, а на стернях сірогрудям дрімають перепели.

Угорі над полями курлюкають тужливо журавлі, гортаючи крилату далечинь, а високі ясени, виструнчившись, готують вітати вітрочолу осінь, що прилягла спочити на полях і грайливо колише пожовклу траву.

Одквітає деревій, а розкриті дерева бронзуються в пишне червоношаття.

Мов лицарі древні.

Над річкою шепочуть тихо верби, а вода гладить ніжно порожні посумнілі береги.

Бувають дні, коли дуби скриплять зі старости, а над ними небо снує прядиво густе.

На постарілій тополині шелестить листя і злітаючи — тихо вмирає.

Бувають дні, коли в голубих далях біліють хмарини кучеряві, а під ними гойдається далека пісня журавлина.

Прощайте журавлі!

Бувають осінні дні. . .

У ПАЛАЦІ МРІЙ

Забіліли айстри в місячному сяєві.

Іду безлюдним парком і слухаю, як земля спить глибоким осіннім сном.

Прислухаюсь, як у паруку тужать берези білокорі, поскрипує високий ясен, а вітерець, вигулькнувши з-поза кущів, торкається ніжно мого чола.

І жду. . .

Може, з небесної тремтливої сутіні скотиться до моїх рук зоря — доля і вичарує мені палац чудових мрій, у якому загублю свої сліди, вийшовши в дивосвіт космічний.

Ловитиму там хвилі всесвітнього буття, які просуватимуться крізь зореткань пульсуванням незмірної енергії і, вийшовши на трасу падіння з небес, побравшись за руки, йдуть гостювати до земної людини.

І що з того, що телескопи не хочуть ловити невидимі йони?

Мовчать машини електронні і не говорять, що до людини йдуть гості космічні.

Вітайте!

Може, любов тоді над Землею розгорне свої крила і притулить до серця маленьку, нікчемну людину — землянина.

Вітайте гості зоряні! . .

ЖИТТЯ

Життя — це зоряна дорога древніх часів і буремних, сучасних, що карбують невпинний рух і розмах дужих крил у політі далекої путі людського буття.

І загублені дні за горизонтом, туго забронзовані в забагрянені віки.

І вітчизна, що її поля задрімали на широких спрацьованих долонях землетрударів, а її степи побігли далеко за небосхил, із журавлиним курлюканням.

Її крила над світом широко простерті, а день повен radoщами і прикрощами, квітінням троянд і молочним сонцем.

Іду в життя, несучи в серці пелюстоньку сонця і любови, щоб світ потеплішав і щоб висвітлилась людина, та щоб її життя не опадало пелюстками зів'ялих хвилин.

На стежинах мого життя пливе мелодія, що лине в захмар'я золотоквітне, а в ній все серце розстає любов'ю провісною.

Іду в життя, що пливе з духа вічних верховин, іскриться неземними пір'їнами жар птиці, повниться дивним і тривожним відлунням минулих епох і гримучих днів модерної епохи.

Іду в життя. . .

ЧОГО ШУКАТИ?

Чого шукати в блакитних передзвонах висоти, чи в орлиних взлетах у небо?

Чи в плетиві далекозорних шляхів, що ними промережена планета, стомлена і тривожна?

А може, в легендах про віки колишні, буревійні, гримучі, що рвуться в пам'яті сиводревніми образами та кривавим голосом далеких завзятих предків.

Вони ж любов до вітчизни виношували в своїх полум'яних серцях і на вістрях двосічних мечів.

Ідемо вслід за ними крізь товщу століть, у яких широким руслом пливають людські дороги життя, неначе кораблі, нап'явши туті вітрила хмар.

Спішимо крізь сиву паморозь віків у вкарбований світ буття в пошуках Прометеевого вогню і древности нації, яка цупко вросла в сувору твердь рідної землі.

Листуймо сторінки всесвітньої книги й на жовтавих скрижальях покладім наш твердий слід, наш довгий шлях і тернистий, щоб далекі нащадки знали —

Чого шукати їм. . .

БУВАЄ ІНОДІ

Буває іноді, що з життя наче стираються грані й живеться тоді в іншому вимірі.

Кудись летить думка, не знає супокою, штурмує час незрушій, просторінь тривку, долає межі болю, страждань і шукає світла, що народжується у кволих грудях темної ночі.

Тоді народжується самота, наче покинута розбита бандура, що затужила своїми останніми вмираючи акордами, а відсвіт щастя застигає в печальних очах.

І душу біль просвічує глибокий, бо час не підійма її під небеса, не б'є в дзвони животворні, а невтомно жорнує її буття.

І лине думка, наче пташина в обрій, немов репетиція життя, пройденого перевалами висотними, безмежною просторінню, неспокою, буремністю, прямунням до вершин крутими дорогами.

Бо життя не зупиняється — воно пронизує вічність, гойдається на крилах світлих ідей, згоряє у війнах і революціях, продовжується у вічнорусі та, розгорнувши час, вимірює його глибину.

Буває іноді, що думка б'ється чайкою біля отчого дому, щоб стати чистим і ясним духовним джерелом для нащадків.

Буває іноді. . .

Тарас РОМАНЮК

НА ЗЛАМІ ВІКУ

Наступала осінь, і старого Назаря знову нестерпно ломило в ногах. Давалися взнаки прожиті сімдесят літ, важкий життєвий шлях і велика втома від життя, світу і самого себе. Це почуття особливо підсилювалося восени, коли повітря над Карпатами ставало вологим і важким, пронизаним першими холодами. Осіння похмурість викликала гнітючий настрій, і це в першу чергу відчувалося в хворому тілі, а особливо в ногах. Вечорами він добряче напалював піч сухими дровами, заготовленими за літо, наливав у мильницю гарячої води і, майже в кип'ятку, пропарював ноги. Це трохи полегшувало біль і заставляло забувати про нього на якийсь час.

Його стара, слабо захищена від вітрів, хатина стояла самотньо на окраїні села, близько лісу. Ліс тягнувся далеко по горах, десь аж до Румунії, і ніхто не знав, де його кінець. Раніше, довгими зимовими вечорами із лісу вибігали гнані холодом вовки і протяжно вили, не наважуючись наблизитись на вогні до села. Але час від часу окремих сіроманець прошмигував біля його хати, люто блимаючи в темряві запаленими очима. Назар інтуїтивно відчував присутність вовка поблизу, виходив надвір, важко ступаючи і крехтячи, і дивлячись у темряву, звідки блимали два хижі вогники, промовляв:

— Ну, здоров, друже! Як ся маєш ниньки? Заходь, гостем будеш. Я такий же одинокий, як і ти.

Часом Назарові хотілося, щоб вовк кинувся на нього і розтерзав його. Проте, сірий не підходив, Назар відчував, як він клекоче, стримуючи своє гарчання і свій стрибок. Вовк лише зорив на Назара своїми страшними очима, а потім різко розвертався і підстрибцем хижака гнав назад, в сторону лісу.

«Гай-гай-гай! гірко сміявся Назар. — Всі відсахнулися, вже й вовки тікають геть. А що буде далі?»

Він стояв розхристаний, могутній, з розкуйовдженою бородою і кошлатими бровами, на холодному гірському повітрі і вдивлявся в мокру карпатську ніч, де нічого не було видно, крім далеких вогників села, що розлягалось вниз за його садибою.

Проте, все це було раніше, тепер вовків стало значно менше. їх повистрілювали, а ті, що вціліли, посунули вглиб гір, і вже дуже рідко показувалися на села. Назар ще більше відчував свою самотність.

Якось він зібрався з силами і поїхав в неділю до Косова, на базар. Там надибав собі чорне щеня вівчарської породи і купив. Вдома старався годувати його чим тільки міг, але через якийсь час щеня здохло, очевидно, хтось підсипав отруту. Через зиму купив ще одне щеня уже тут, в селі, — біляве, волохате, дуже миле, лагідне і слухняне, але й його в скорому часі отруїли. Після того Назар залишив будь-які спроби знайти четвероногого друга і цілковито замкнувся в собі. Дещо підправив свою хатину, утепливши її чим міг, і провадив в ній дні і ночі, рідко виходячи поза її недбало обгороджене подвір'я. Раз на тиждень спускався вниз до села, до склепу, що стояв біля дороги, де час від часу гуркотіли вантажні машини, що везли ліс із Карпат, і де йшов одинокий маршрутний автобус до райцентру. Там, у склепі, він купляв собі кілька буханців хліба, кілька рибних консерв і склянку-дві дешевої квашеної капусти. Вдома варив бараболлю, і таких запасів йому цілком вистачало на прожиття. Кожного місяця ішов також до баби Марині, що мешкала на другому кінці села, і у неї купляв пляшку самогону. Випивав, в основному, по неділях і святах. Воно полегшувало біль, однак не заставляло забувати про життя. Коли по жилах розливалось благодатне тепло, він безпечніше поринав у свої життєві спогади. Вони не так кололи, не так брали за серце.

Час від часу приїжджав дільничий міліціонер з райцентру і допитувався Назара, на які засоби він проживає, звідки бере гроші. «Добрі люди допомагають», — сміючись, відповідав Назар. Йому ніхто не допомагав, всі відсахнулись від нього з того часу, коли він повернувся в своє рідне село, і за догляд над однією бабусею, що помирала, дістав у неї у спадок цю напіврозвалену садибу на окраїні. Там було кілька грядок картоплі і росло кілька яблунь і черешень. Фактично, на тепер це були всі засоби, що складали його прожиток.

Дільничий погрожував повезти його в Івано-Франківськ, у КГБ, і там розібратися: і відносно того, за що він живе, і відносно того, чи не змінив він своїх колишніх переконань.

«Я старий, хворий чоловік, дайте мені спокій, — просив Назар надтріснутим голосом після кількогадинних розмов у сільраді. — Дайте мені спокійно померти».

Вдома, знову натопивши піч і впершись у неї зовсім натомленим тілом, з досади випивши сто грам вогненного трюнку, він заплющував очі і відчував, як дерев'яніють ноги і як хворобливо-натурно колотиться серце.

«Ще не вистачало мені їхати у Франківськ!» — Він не любив великих міст з того часу, коли побував у Ленінграді, наприкінці сорокових років.

... Їх, великий загін полонених гуцулів, схоплених прямо в го-

рах під час затяжних боїв, в кількості біля ста чоловік, демонстративно везли на відкритих військових машинах по центру Ленінграду. Везли під посиленням конвоем, в ескорті мотоциклістів і автоматчиків, що оточували машини густим непробивним кільцем. Тротуари Невського проспекту були переповнені людьми, всі дивилися на них, як на дикунів. «Бандітов везут, бандітов!» — лунали крики із натовпу. «Ані воевалі протів Советской власті, бандери, ізменнікі!» — крики посилювалися і скаженіли.

І чим даліше вони просувалися до Ленінграду, по Невському, тим зліснішими і нестримнішими ставали натовпи.

— Фашисти! Сволочі! Стреля-я-ять їх всіх! Стрелять! — звіріли росіяни.

Вони їхали на відкритих військових машинах, затягнутих густими дротяними сітками, зарослі, вимучені етапом, у подертих, закривавлених вишитих сорочках і кептарях, типові гуцули, що відстоювали свої гори від окупантів. А оскаженілий натовп Ленінграду кидав у них камінням, що невідомо звідки взялося на забрукованих вулицях, пляшками, металом і бозна чим. Скло, розбиваючись об металеві сітки, летіло на них, кривавило, попадало в очі, в обличчя, а вони сиділи мовчки, з гідністю, притаманною гуцулам споконвіку, і затиснувши зуби, незворушно дивилися на звіріючих людей.

Натовп продовжував кричати і ревіти: «ґади! . . Сволочі! . . Фашисти! . . Стреля-ять! . . », а вони просувалися далі.

Ленінград зачудовано дивився на них своїми величними холодними будівлями, соборами, пам'ятниками, мостами, наче не розуміючи, що твориться довкола. . .

Із Ленінграду дорога просувалася все далі й далі на північ і на схід. Їх пересадили в закриті товарні вагони, збільшивши число ув'язнених вдсятеро, і везли довго-довго, зупиняючись лише на пересильних тюрмах. Здавалося, тій дорозі ніколи не буде кінця. Половина ув'язнених вмирала, так і не доїхавши до місця призначення. Далі був Тайшет, Колима, табори Севлагу і Дальлагу, і багато інших.

Назар ніколи не думав, що він зможе пережити ті пекельні ходіння по колах Архипелагу Гулаг, що затягнулися на безконечні тридцять років. Вони висушували болота на Тайшеті, корчували ліс і промивали золото на Колімі, копали канали в Казахстані, розпилювали скло в Мордовії. Всі тілесні і душевні сили були вичерпані до нуля в безконечних баталіях з режимом, адміністрацією, кримінальниками, «ворами», де приходилося відстоювати буквально кожну хвилину табірної існування. Але впродовж всього цього часу, деся в найпотраємніших закутинах душі, навперекір всякому здоровому глузду, зріла таємна і п'янка думка. . . про повернення в Карпати. Саме вона, ця думка, ця мрія, спричи-

нилася до того, що він вижив, не дивлячись на голод і холод, на карцери і тифи. Він був втомлений життям і битвами, йому вже не хотілося нічого — ні зміни політичного становища, ні крутого повороту долі, йому хотілося лише одного: повернутися в Карпати і ринути в їх густу смерекову зелень, впиваючись тим особливим, пропахнутим хвоєю повітрям, тим цілющим повітрям, якого йому все життя не вистачало в таборах. Йому хотілося останні хвилини життя провести в карпатському лісі.

І він повернувся. На сьомому десятку, покалічений, хворий, сивий, невпізнаний ніким, але живий. Зійшовши з автобуса в своєму рідному селі, в табірному бушлаті, обстрижений, з дерев'яним чемоданом в руці, він звернув з дороги і впав обличчям в густу природою траву, що зеленіла довкола, і лежав так годину чи дві. Він впивався соками землі і трави. Трава вже не була такою запашною, як за часів його дитинства, вона не так «співала», але вона ще давала достатню наснагу для його життя. І пролежавши так певний час, він встав уже *іншим*, він наповнився значною частиною життєдайної сили. Йдучи в напрямку до свого села, він уже був *готовий* починати життя спочатку.

Проте, митарства Назара не закінчилися в той час. Можна сказати, що починався їхній другий, останній етап. Правда, цей етап не можна було порівняти із попереднім, табірним, але він носив свій специфічний моральний характер. Йому дозволили жити в своєму селі, він поселився в однієї німічної бабусі, яку знав ще з часів своєї молодості, і яка потребувала догляду. Допомогавав, обробляв город, косив траву, заготовляв дрова, скільки міг. Помираючи, бабуся заповіла йому свою хатину і мізерне майно, яке мала. Він міг бути цим повністю задоволений. Однак, відразу по приїзді Назара в своє рідне село, почалося залякування і шантаж місцевою владою, а одночасно ним лякали усіх жителів села. Створювався своєрідний вакуум.

Невдовзі після приїзду, він зібрався в неділю і пішов через гори до сусіднього села, до церкви. (В їхньому селі церкви не було, її спалили відразу після війни). В церкві сусіднього села було прибрано рушниками і килимами, мерехтіли свічки, пахло ладаном і воском. Гуцули стояли поважні і урочисті, яскравим півколом оточуючи середину храму. Попереду чотири дівчини в гуцульських строях тримали ікону Богородиці. Молодий священик, очевидно недавній випусник духовної семінарії, кадив розмашисто і театральнo, дзвінко виспівував виголоси. Зворушливо і надхненно співав хор. Ввійшовши в церкву, Назар відчув, як йому на очі навертаються сльози і починає кружитися голова. Адже останній раз він був у цій церкві молодим легінем, цілу копу літ тому, ще перед війною.

...Тоді вони їхали до церкви чвалом на конях, в повній гуцульській амуніції, оперезані тайстрами і тобівками, повні сил і

енергії. Прив'язавши коней неподалік від церкви, вони на ходу зарубували топірці в одну з церковних стін (такий був споконвічний звичай), і струнко по-військово заходили в середину. Стояли гуртом біля парубоцького престолу і відчували на собі промовисті погляди дівчат. І Назар твердо знав, що уже того вечора він володітиме однею із них. . .

Він все це згадував тепер, стоячи в церкві, і йому на очі наверталися сльози. Це були сльози радості повернення. Проте, через кілька хвилин він побачив, що його поява викликала певне сум'яття в церкві. Люди почали помаленьку розступатися довкола нього, і він опинився, начебто, сам в колі. Деякі шепотілися, скося позираючи. Однак, він, скірпивши себе, незворушно стояв і дивився на потемнілі образи іконостасу, знані ним ще з часів дитинства. Коли йшли з тацею, і поруч проходив маленький чорнявий хлопчик у вишитому кептарику, Назар не стримався, щоб не погладити його по голівці. Але в ту ж мить піскочила красива червонощока молодиця, очевидно хлопчикова мати, і різким рухом смикнула малого до себе. Назар відчув, як щось каменем застрягло в горлі. А в церкві далі продовжувалась Літургія, так само урочисто горіли свічки, і зворушливо-піднесено співав хор. Проте, Назар з великим трудом постояв до кінця.

Після того, він в церкву більше не пішов. Жив самотньо і спускався в село лише за покупками. Люди обминали його, проходячи поруч не віталися, відвертали голови. Влада насаджувала страх, поширюючи чутки про нього, як про фашиста, що безневинно замордував багато людей. Здавалося, що люди в це вірили і ненавиділи його, а хто, можливо, не вірив, той боявся з ним спілкуватися. Дивлячись на цих закам'янілих людей, Назар часто запитував себе, як це сталося, що їхній рух після війни, який був набрав масового характеру, не приніс бажаних результатів для наступних поколінь. В чому вони зробили промах?

Коли він відбув три чверті свого ув'язнення, в їхній табір, що знаходився уже в відносно теплій Мордовії, навезли багато дисидентів. Серед них були євреї, росіяни, литовці, грузини, латиші, але найбільше українців, донедавніх науковців, літераторів, митців із Києва, Львова та інших міст. І згадалася Назарові полеміка з одним із них, молодим енергійним науковцем із Києва. Вони розвантажували вагони із скляною тарою на сортувальній станції табору, і в час коротких перекурів, під гуркіт автокранів і вантажних причепів, молодий дисидент затіяв розмову:

— Ви знаєте, Назаре Лук'яновичу, таких, як ви, народ уже не сприймає. Тепер нові обставини вимагають нових дій, нового підходу. Ваш рух — це пройдений етап, і невідомо, чи він був позитивним в нашій історії, тобто, чи він мав свою доцільність?

Назар чорними зашкарубленими пальцями скручував цигарку і глибоко затягувався міцним, аж терпким тютюном:

— Я вважаю, що будь-який визвольний рух окупованого народу має свою конечну доцільність. Без нього надія б не вижила, — втомлено відповідав.

— Це так, так, Назаре Лук'яновичу, але методи, методи цього руху... Вони відштовхнули народ від боротьби, на мою думку. Наша ціль — духове оновлення народу, *духовий* опір без насильницьких дій. Ми, дисиденти, в корені заперечуємо насилля. Духовна еволюція, ненасильницький опір, постуляти якого так блискуче сформулював Ганді, — ось наша зброя. І саме за нею майбутнє! — гаряче доводив дисидент, виблискуючи скельцями окулярів.

— Дай Боже, щоб вам це вдалося. Але я сумніваюся, що ви зможете подолати насильство існуючого режиму методами Ганді. Варварство цієї країни перевищує будь-які межі. В цьому пляні наші методи були повністю оправдані. Зрештою, ми не мали іншого виходу. Була війна.

— Це так, — запалювався дисидент, — але ми говоримо про той резонанс, який ваш рух залишив у народі тепер. І як наслідок, ми бачимо, резонанс в цілому негативний. Я роз'їжджав по селах Західної України і розмовляв з селянами, і можу сказати, що переважна більшість із них оцінюють рух негативно. Хіба ж такими методами можна було привернути народ? І чи не вбили ми цим самим у народі природню ініціативу до самовизначення?

Такі слова важким каменем падали Назарові на серце. Адже піддавалося сумніву ту справу, задля якої він страждав, який присвятив ціле своє життя і яку вважав єдино правильною.

— Кожне покоління має свій метод боротьби. Наша боротьба мусила бути збройною, тому що нас *брали* при допомозі зброї. І ми відповідали тим же, як могли. Але перед тим ми освячували цю зброю, тобто ми робили нашу боротьбу святою. У вас інші обставини. Але я ніяк не можу погодитися з тим, що наша боротьба зникла безслідно, вона мусила залишити свій відголос у народі, навіть, якщо він не проявляється тепер. Він неодмінно проявиться в майбутньому. Навіть вас можна трактувати, як продовження нашої боротьби, тільки в іншій формі.

— Дозвольте тут з вами не погодитися. Я прийшов до усвідомлення опору без будь-якого зв'язку з вами. Я починав, як марксист і прийшов до боротьби діалектично, самоаналізом того ж марксизму. Але я категорично заперечую будь-які форми збройного опору і вважаю їх *шкідливими* для поступу в самовизначенні народу. Ми міняємо народ внутрішньо, без жодних факторів насилля, ми видозмінюємо його свідомість. Прийде час і цим рухом духовного опору буде охоплена величезна частина України. Правляча система зміниться сама собою добровільно, і тоді ми мирними шляхами доб'ємося своїх цілей. Але ваш рух у цьому випадку

залишиться осторонь, так як народ, на мою думку, в основній масі його не сприйняв.

Звичайно, не всі дисиденти думали однаково, серед них траплялися і такі, що були не меншими радикалами від бандерівців. Але тепер Назарові часто згадувався саме цей діалог і він мимоволі почав сумніватися в тодішній правоті своїх слів. Однак, він не бачив і того стану, про який говорив молодий дисидент наприкінці шістдесятих років. Народ зачерствів і, здається, збайдужів до всього. Здавалось, вже ніщо не могло повернути його на шлях будь-яких духових, чи національних пошуків. Народ остаточно втратив віру в самого себе. Люди продовжували говорити своєю мовою, підсвідомо збирали елементи своєї культури і традицій, навіть, в значній масі, продовжували ходити в церкву, але відчувався загальний морально-індиферентний занепад до будь-яких духових факторів у житті. А Назар все життя працював з простими людьми, він піднімав їх, направляв до дій, ще будучи в ОУН, а потім все життя по тюрмах і таборах. І йому вдавалося це, народ ішов за ним і слухав його голосу. Однак, тепер все різко змінилось. Назар вважав, що поки не будуть охоплені національним і духовним відродженням загальні маси народу, не можна говорити про будь-який поступ нації. Він любив простих людей, він покладав на них надії, і тому йому було особливо тяжко жити посеред них в ізоляції тепер, на початку вісімдесятих років нинішнього століття.

Десь там, з другого кінця світу, пересильюючи рев заглушувачів, віщали радіоголоси і повідомляли про порушення прав людини в ССРСР, про становище інакшесдумаючих. Часто вечорами, слухаючи ці пересилання, Назар відчував, що щось все таки відбувається в країні, серед кіл інтелігенції; але не бачив ні найменшого зрушення тут, де він жив.

Коли наступила чергова осінь і понесла за собою холодні дні з пронизливими вітрами і першими заморозками, Назарові раптом стало все гірше і гірше. Він уже з великим трудом розпалював піч і варив страву. Дорога до склепу здавалася вічністю, він не міг здолати її без палиці і частих перепочинків. Коли накручував відро води із низенької криниці на толоці нижче його хати, а потім ту воду ніс догори, серце калатало, як навіжений дзвін, підкошувалися ноги і темніло в очах. Назар відчув інтуїтивно, що ця осінь — остання в його житті. Але саме в той час сталася подія, що змусила його змінити деякі свої уявлення про світ.

Одного дня до нього постукали в двері, і в хату увійшло троє молодих людей: дві дівчини і один хлопець. Представилися, що вони студенти зі Львова і хочуть поговорити із ним. Були життєрадісні, енергійні, в модному міському вбранні.

— Звідки ви знаєте мене? — спитав Назар.

— Ми чули про вас багато. Ми студенти і цікавимося людьми,

які значили що-небудь в нашій історії, — говорила струнка чорнява дівчина, відкрито дивлячись на нього.

— Але... але я не знаю, чи можу щось значити тепер, тим більше для вас... Ви бачите, як я живу тут... як самотній вовк, що знесилився і чекає на свою смерть. І вдобавок до того ненавидить всіх людей, що живуть довкола.

— Ми розуміємо вас, — відповіла дівчина. — Але все це природньо. Меси ніколи не розуміли одиниць, що могли жертвувати собою. Тому ви самотні. Але *ми* розуміємо вас, ми цінімо таких, як ви. Ви багато зробили і можете зробити більше, коли розкажете людям про себе і про вашу боротьбу. Вони тоді вас зрозуміють і, можливо, підуть вашим шляхом, коли створяться відповідні умови.

Назар дивився в красиві виразні очі дівчини і чув, як щось випрямлюється в душі. Він мовби бачив заново свою молодість, і в його серці починала теплітися певна іскорка.

— Розкажіть нам про себе, — з запалом продовжувала дівчина. — Про те, як ви починали, про вашу боротьбу. Адже ви займали важливий пост в ОУН, вас дотепер знають широкі кола людей. Ви повинні довести все до відома молоді, щоб передати естафету їм.

— Чому ви не прийшли раніше? — з докором запитав Назар. — Коли я мав ще сили, хоч півроку назад! Я вичерпаний, дорогі мої. Я не маю ні фізичних, ні моральних сил починати все заново, тим більше відтворювати все в пам'яті. Дякую вам, що ви такі є, що ви вселили в мене надію хоч на останку днів моїх! Але йдіть до молодших, йдіть до дисидентів, вони дадуть вам правильний орієнтир. Я просто чекаю на свою смерть.

Йому весь час крутилося в голові, хворобливо калатало серце, нерестерпно нило все тіло, а перед очима були молоді енергійні обличчя, сповнені рішимої діяти і творити. Йому було дуже жаль, що він не може допомогти їм.

— Нічого, — відповіла друга дівчина. — Вам полегшає. Ми приїдемо сюди влітку, на канікули, і допоможемо вам. Ми будемо жити тут, недалеко від вас, і будемо доглядати вас. Ви неодмінно поправитесь. Ви ще досить сильний, ви ще можете чимало зробити, повірте нам. Але до того часу ви повинні написати про себе. Напишіть свої спогади про ОУН, про табори. Це конче потрібно тепер, не тільки для нас, а для історії. Адже, тепер ми не маємо багато таких, як ви.

Назар уже не мав сили відмовити їм, він пообіцяв і побажав їм якнайбільше успіхів на їхній дорозі. Вони розпрощалися і домовилися зустрітися наступного літа, хоч Назар знав, що ніякого наступного літа уже не буде.

Він довго дивився вслід їхнім постаттям, що віддалялися вниз почере́з село, в сторону дороги, і відчував, як радістю наповню-

ється хворе серце. Він розумів, що майбутнє України залежатиме від таких людей, і він був неймовірно втішений, що далі народжуються такі покоління. Значить, Україна житиме і боротиметься далі, а це для нього було тепер найголовніше! Ці думки окрили Назара, і він прожив з ними ще кілька тижнів, уже не такими спустошеними очима дивлячись на світ.

... Він помер саме в той день, коли над Карпатами почав падати перший в тому році сніг. Уже з ночі йому відібрало йому ноги, і він лежав на лежанці в нетопленій хаті, не в змозі підвестися з ліжка. Серце надсадно стукотіло в грудях, і перепиняло дихання. Розумів, що надходять його останні хвилини. Час від часу, поміж провалами пам'яті, він звертав погляд до запорошеного вікна і бачив, як верхи гір покриваються пишними сніговими шапками. Сніг падав лапатий і густий, ошатним килимом вкриваючи землю і дерева. З вікна доносилися перша особлива зимова свіжість. Переборюючи себе і зібравши всі сили, він намагався підвестися з ліжка і ступити крок в сторону лавиці, де стояло відро з водою і горнятком. Тримаючись за ліжко і за стіну, він зробив кілька надлюдських кроків на здерев'янілих ногах, від яких пішла ходором голова, і уже падаючи на долівку, відчув, як на нього насувається якась безпроглядно-чорна темінь, котра поглинає його назавжди. . .

Через кілька років по смерті Назара, в Україні розгорнуться події, що ввійдуть в історію, як початок великого пробудження українського народу. Люди масово і відкрито виходитимуть на вулиці з синьо-жовтими прапорами і тризубами, співаючи національний гімн і вимагаючи свободи й незалежності для України. В величезній мірі зросте свідомість народу. Україна вступить у нову фазу своєї історії. Саме в той час до глухого гуцульського села приїде велика група молодих людей зі Львова і, відшукавши могилу Назара, поставить до безіменного хреста великий вінок пишних квітів. Серед них будуть виділятися яскраво палаючі гро-на червоної калини. Буде відслужена панахида за упокій, і буде багато запалених свічок, перев'язаних синьо-жовтими стрічками. А довкола стоятимуть урочисті односельчани Назара і розповідатимуть молодим людям про те, яким гарним і мужнім був він впродовж свого життя.

Вінніпер, 1989 р.

Зірка ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА

СУМНА РІЧНИЦЯ

В 15-ти ліття смерти поета Василя Гренджі-Донського

Здається, було це тільки вчора, як прилетіла вістка з-за океану про смерть поета, мого дорогого Батька. Гейби вчора, я на поспіх збиралася летіти до Європи, щоб встигнути на його похорон. Гейби вчора, прощалася востаннє з ним, гладила й цілувала його холодне чоло, його руку... Гейби вчора, випроваджувала його разом з родиною до місця вічного спочинку...

Гейби вчора... А то вже 15 років минуло з того часу. Кажуть, час є добрий лікар, гоїть всі відкриті рани. Може й так, та все ж шрам лишається і, як ніжно не торкнеш його, болі відновляються і знову ллються сльози.

Ніжно гладжу два засохлі гвоздики з великого вікна, які привезла зі собою 15 років тому. Вони ще все червоні, хоч кольор їхній потемнів, немов засохла кров... Стає перед очима свіжо висипана могила, накрита вінками і букетами квітів... заплакана мама, брат... зажурені друзі...

Бачу могилу в кілька років пізніше — вже з пам'ятником, на ньому вириті слова:

Люблю тебе, мій Рідний Краю,
Мов до матусі я горнусь.
Ридаєш ти — і я ридаю,
Смієшся ти — і я сміюсь...

Поставила родина йому цей пам'ятник в сімдесятих роках. Але багато цінніший пам'ятник поставила йому українська громада в діаспорі у вісімдесятих роках, підтримавши морально й матеріально ініціативу кількох відданих друзів поета, які задумали видати його твори. Ті твори видаються вже майже десять років і дають світові знати про те, якою великою Людиною був той, якого я маю честь називати Батьком.

Був час, коли його ім'я було призабутим, — старшому поколінню не дозволялось його знати (а може деякі його і не бажали знати), а молодше не мало як про нього довідатися. Сьогодні однак його ім'я починають собі і вдома пригадувати і віддавати йому належну пошану.

І якраз в 15-ту річницю його смерти приходить сюди вістка, що рідне село поета Волове (Міжгір'я) вже має вулицю його імені. Земляки рідного села, шануючи його заслуги, постаралися й про те, щоб назвати районне Товариство Української Мови його іменем...

Глибокою вдячністю наповнюється моє серце до всіх моїх земляків тут, на еміграції, і вдома, на Закарпатті, за те, що вони не тільки що не забувають про нього, але ще й стараються про те, щоб його ім'я жило вічно. Рана, відкрита спогадами, здається, менше болить на думку щирого і теплого ставлення моїх земляків і хоч очі повні сліз, зі задоволення і вдячності сідає усмішка на сумне обличчя.

Листопад, 1989

ПЕРШІ ЛАВРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА (За альманахом «Євшан Зілля» ч. 5/89)

Минулого року Українська Асоціація Незалежної Творчої Інтелігенції (УАНТІ) через свій орган — журнал «Кафедру» сповістила, що кожного року до дня народження трагічно загиблого в концтаборі українського поета Василя Стуса проголошуватиме лавреатів премії його імені, віддаючи цим належне високому мистецькому рівню творчості поета і безкомпромісовості його високотрагічного життя.

Перша конференція Асоціації, що відбулася у Львові 14-го січня цього року, у день іменин Поета, визначила перших лавреатів премії. Ними стали:

- поет, критик, перекладач, громадський діяч Іван СВИТЛИЧНИЙ, 1929 року народження, корифей руху шістдесятників, двічі репресований (1965 р. і 1972 р. — 7 років таборів і 5 років заслання). Зараз проживає в Києві, важко хворий;
- художник Опанас ЗАЛИВАХА, 1925 року народження, митець з важкою творчою долею, репресований у 1965 р. (5 років таборів), постійно переслідуваний. Наприкінці 1988 року мав, нарешті, персональну виставку у Львові. Живе в Івано-Франківську;
- Львівський Український Молодіжний Театр, заснований у 1987 р. режисером і актором Володимиром КУЧИНСЬКИМ. У постановці театру успіхом користуються вечори поезії (понад 20 вистав у кінці минулого року у Львові і Києві), композицію яких складають твори В. Стуса, В. Симоненка і Ліни Костенко. Вистави розпочиналися фаховою розповіддю про життя і творчість Василя Стуса Михайлини Коцюбинської, Євгена Сверстюка, Ірини Калинець.

Вручення премії відбулося 17 січня у приміщенні театру Радянської Армії у Львові, де відбувся вечір поезії Українського Молодіжного Театру з нагоди 51-ої річниці від дня народження Василя Стуса. Про виставу сповіщали афіші, на яких вперше на Україні було віддруковано ім'я Стуса. Велика зала театру була переповнена. У виступі Ірини Калинець, що передував читанню поезій, було оголошено під овації залі про премію та її характер.

Президент УАНТІ, відомий письменник Євген Сверстюк (Київ) інформував присутніх про Асоціацію, про премію і про перших її

лавреатів; він вручив дипломи (виконані графіком О. Царуком), грошові винагороди (добровільні пожертвування львівських громадян — в основному з цього річного колядування). Тексти дипломів звучали:

«УАНТІ нагороджує Вас, колектив Українського Молодіжного Театру у Львові, за творче відкриття ритмів і мелодій Василя Стуса в контексті сьогодишнього духового життя України премією ім. Василя Стуса. . .»;

«УАНТІ нагороджує Вас, шановний пане Опанасе Заливахо, за подвижницьке, незалежне і високодухове мистецтво премією ім. Василя Стуса. . .».

В. Кучинський та О. Заливаха подякували Асоціації за визнання. Квіти і тривалі оплески свідчили, що Асоціація не помилилася у визначенні лавреатів.

Хворий Іван Світличний не зміг взяти участі в урочистості. У його дипломі лавреата зазначено: «УАНТІ нагороджує Вас, пане Іване Світличний як поета і громадянина, що своєю літературною працею і доброю усмішкою мужньої людини утверджував дух творчої незалежності і безкомпромісності митця».

Епіграфом на дипломі лавреата премії імені Василя Стуса стоять такі віщі слова незабутнього Поета: «Народе мій, до тебе я ще верну, як в смерті повернуся до життя. . .»

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Наука, дослід

Володимир ЯНІВ

АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ

Аналізою поетичної творчості Шевченка з *етнопсихологічного* погляду (наскільки вона може запевнити висновки про вдачу українця) цікавлюся від довшого часу, присвячуючи цій проблемі більшу кількість студій. На жаль, ці студії розкинені в різних виданнях^{*}, і тому приходится постійно на вступі повторяти деякі методологічні зауваження чи застереження, які могли б бути читачеві невідомі й, автоматично, призводити до непорозумінь. І так, наприклад, з одного боку, треба відзначити важливість аналізу саме Шевченкового матеріалу, і то в рівній мірі тому, що він *відбивав* настрої оточення («народність» і пісенність Шевченкової поезії), що й *формував* його силою своєї геніяльності^{**}. Але, з другого боку, треба — навпаки — перестерегти перед передчасними узагальнюваннями. Аналізи поетичної творчості ПООДИНОКИХ авторів — це в етнопсихологічному досліді лише звена індуктивної методи, вартість якої лежить у тому, щоб тих звен було якнайбільше. І хоч — незаперечно — Шевченкове «звено» має свою спеціальну питому вагу, то проте в цілому воно залишається тільки причинком, а про вартість висновків аналізу можемо говорити щойно тоді, коли аналогічних аналіз маємо більше і — зокрема — якщо вони стосуються творців слова з різних літературних діб, з *різних теренів, різних соціальних верств* тощо. Етнопсихологічні висновки можливі лише при далекойдучій збіжності аналіз, чи пак тоді, якщо аналізи літературного твору ужиємо як контрольного засобу до провірення інших метод етнопсихологічного досліді.

Друге зауваження стосується факту, що як класифікаційного (порядкуючого) чинника вжито при аналізах *соціальні прямування* при чому у

* Досі опубліковано наступні студії (подаю у хронологічному порядку): 1) Соціопсихологічна аналіза «Москалевої Криниці»; Науковий Збірник УВУ, т. VI, Мюнхен, 1956; 2) Шевченків Кобзар під аспектом інстинкту самопіднесення, «Визвольний Шлях», чч. VII, VIII і IX, за липень, серпень і вересень 1956 р.; 3) Альтруїзм у Шевченковій ліриці, «Визвольний Шлях», чч. X і XI за жовтень і листопад 1956 р.; 4) До проблеми інстинкту боротьби у творчості Шевченка, «Розбудова Держави», чч. 20, 21 і 22 (за січень-лютий 1957, березень-квітень 1957 і січень 1958); 5) Бажання суспільного резонансу в Шевченка як Людини й Творця, Наукові Записки УВУ, ч. 4-5, Мюнхен, 1960-61 рр.; 6) Українська духовність у поетичній візії Шевченка, «Записки НТШ», т. 169, 1962.

** Точніше про те пишу у вступі до Соціопсихологічної аналізи «Москалевої Криниці» (пор. позицію 1-шу попередньої помітки).

студіях я пішов за теорією соціальних прямувань Фіркандта***. Зроблено це з наступних двох причин: 1) Соціальні прямування стосуються вищих (і складніших) психічних функцій, а тому надаються спеціально до етнопсихологічних студій; 2) щоб не зачинати досліду завжди наново від початку, я вважав доцільним ужити вже існуючу схему, до цього ж схему одного з передових представників соціології. Проте, є й негативи такого підходу: теорія соціальних прямувань, як кожна теорія, це не наукова певність, але тільки робоча гіпотеза. Кожна з таких гіпотез стрічається з менше чи більше виправданою критикою. Звичайно, до тієї критики треба було б зайняти основніше становище, якщо б наявність поодиноких соціальних прямувань хотілося б наївно вияснювати соціальні факти. Але в нашому випадку ідеться не про вияснювальний, а тільки про класифікуючий момент, і з цього погляду вістря критики не має поважнішого значення. З етнопсихологічного погляду насамперед важливо ствердити емпірично наявність певних психічних данностей даного народу (данностей, що їх наявність чи посилення могли б бути моментом відрізняючим у порівнянні одного народу з іншими), при чому, однак, не конечно зразу ж стверджувати істоту тих данностей. Так, наприклад, зовсім добре можна говорити про «войовничість» чи, навпаки, «лагідність» даного народу без конечности стверджувати, чи ці данності впливають із інстинкту, гону, прямування тощо. Подібно можна говорити про прямування до самопіднесення в поодиноких спільнотах, або просто про нахил до індивідуалізму, чи персоналізму...

Врешті, остання заувага стосується цитування: всі цитати подані на підставі II-го, III-го і IV-го томів «Повного видання творів Тараса Шевченка» Українського Наукового Інституту у Варшаві (Варшава-Львів, 1934, 1935, 1937). Якщо вірш названий у тексті наголовком або початковими словами, тоді здебільша нема посилання на нотку, хіба для точного зазначення рядка. Навпаки, якщо при цитаті нема назви твору, тоді обов'язково є посилання на нотку, в якій поруч із назвою поезії подано том, сторінку та рядок. Поезії останнього періоду творчості (після заслання) цитовані на підставі «Кобзаря», виданого Державним В-ом «Художньої Літератури» за редакцією М. Рильського (Київ, 1960), що в посиланнях буде відповідно зазначене (Видання Рильського, згл. Вид. Риль.).

1. Вступні зауваження

В низці окремих студій розглянено вже Шевченкову поетичну творчість під аспектом *найрізномірніших* соціальних прямувань, з відзначенням, наскільки ці прямування прикметні для етнопсихології українського народу. Звичайно, вибір тем був диктований насамперед важливістю того чи іншого соціального прямування з погляду актуальних заінтересувань української науки чи поваж-

*** Поп. Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, Stuttgart, 1923. Скорочено я подав теорію «соціальних спрямувань» Фіркандта у моїм скрипті «Нарис соціології», виданім Інститутом Заочного Навчання (ІЗН) при УВУ, Мюнхен, 1949, зокрема лекція ІІІ, стор. 47-68.

ної публіцистики: якщо, наприклад, в останніх десятиліттях на одно з передових місць досліду висувається питання приналежності українського народу до західного культурного циклу (питання «європейськості» української нації), тоді зрозуміло, що насамперед мусить нас цікавити питання соціального прямування до самопіднесення, на якому базується західній індивідуалізм, чи європейський персоналізм. Знову ж серед хвилюючих питань про причини невдачі наших Визвольних Змагань чимало уваги притягає проблема войовничості українця, чи — навпаки — «м'якості» його вдачі.

В дальшому рішав при підборі тем практичний момент наявності ілюстраційного матеріалу. При тому слід, при нагоді, відзначити, що взагалі багатство матеріалу Шевченкової творчості для соціопсихологічних аналіз є прямо виняткове і що цитатами із його поезій можна б прямо ілюструвати тези соціологічного підручника¹. І так спеціально багато цитат було для проблеми альтруїзму українця (який випливає із прямування до несення допомоги), чи для питання необхідності соціального резонансу; це останнє питання лучилося, крім цього, із важливою проблемою виникання соціальних груп, зокрема ж із питанням ролі любови в житті українця, так важливої для заіснування й утримання основної соціальної спільноти, якою є родина².

Ці поодинокі звена досліду вимагають свого завершення, певної повноти; таким чином видається логічним, ідучи за соціологічним підручником, намагатися дати — бодай короткі аналізи Шевченкової творчості з погляду всіх по черзі соціальних прямувань, тим більше, що їх не залишилося багато. При тому змаганні до повноти треба заздалегідь усвідомити, що матеріал може бути подекуди скупіший; тому кінцеві студії прийдеться присвячувати спільно двом-трьом прямуванням. Так, напр., а пріорі можна передбачити, що навряд чи можна б прибирати в «Кобзарі» доволі ілюстративного матеріалу для так важливого — біологічно та соціально — прямування, як наслідування, а це з огляду на його основність, але одночасно й *первісність*: наслідування, дуже часте й підставове, як гін, у перших місцях чи роках життя й на початковому етапі розвитку спільноти, затрачує свою функцію на вищому розвитковому ступені, згадане не проявляється із своєю первісною силою у більше скомплікованих проявах життя й суспільної дії (і тому важко було б знайти відповідний ілюстративний матеріал у того рода творчості, якою є поезія). Коли вже мале курятко потребує для життя інстинкту, щоб при допомозі наслідування простих рухів дзьобання навчитися їсти, — коли наслідуванням є зумовлені перші — ще несвідомі — реакції людини, — коли, врешті, навчання мови (рішальної для відрізнєння *людини від всякої іншої істоти*) — це в початковій фазі тільки механічне

повторювання звуків та силяб, то названі приклади достатньо вказують на важливість інстинкту та на його соціальну функцію, але рівночасно усвідомлюють ті приклади, як рідко виступають примітивні вияви наслідування на вищому ступені розвитку. З другого боку, можна пригадати, як інстинкт наслідування непомітно переходить і, згодом, постійно лучиться з іншими соціальними прямуваннями: так вже в забаві дітей часто виходиться від простого наслідування, але забава справді виникне щойно тоді, як неупорядковане первісне наслідування в якийсь спосіб зорганізується, як витовориться охота певного підпорядкування, як виловиться в грі її провідник, який надає тон і якого наслідують. Коротко: примітивне наслідування переходить поволи у *підпорядкування*, у вилонення повного примітивного авторитету. І навпаки, вже в розвиненому суспільному житті часто бачимо, як то визнаний авторитет буває в своїм ближчій та дальшій оточенні наслідуваним. Тому то в теперішній студії проблему простого наслідування сполучуємо із більше складною проблемою *соціального підпорядкування*. Наскільки більш первісний інстинкт наслідування й комплікованіше (більше усвідомлене й кероване) прямування до підпорядкування лучаться із собою, впливає хоч би із факту, що деякі вияви соціального життя можуть бути в рівній мірі зараховані до наслідування що й до підпорядкування (і воно має навіть значення для теорії соціальних прямувань і їх критики, коли то, напр., найчастішим критичним зауваженням щодо теорії Фіркандта є закид, що, мовляв, він доволі довільно приймає свої соціальні прямування і що їх можна б «зредукувати»). До таких проміжних виявів належить м.ін. традиціоналізм і потреба визнавати авторитет. І так, напр., незаперечно, істотою традиціоналізму є гін людини до наслідування, але традиція — це рівночасно норма (чи пак вірніше: комплекс норм), якій суспільність добровільно підпорядковується. І про виховно-дисциплінуючу функцію традиції зайве багато говорити. Подібно з авторитетом, тільки тут вихідним моментом є, навпаки, підпорядкування. Для визнання авторитету необхідне почуття конечности підпорядкуватися. Але визнання авторитету рівночасно призводить до наслідування авторитетної одиниці. Таким чином, розгляд двох різних соціальних прямувань: інстинкту наслідування та нахилу до підпорядкування, в одній спільній студії видається логічно вповні виправданим, при чому очевидно для нюансування будуть збережені розграничення при допомозі підрозділів. Таким чином при генезі пред'явленої оце студії рішальним був у рівній мірі практичний момент (недостатність матеріалу про наслідування для самостійної студії), що й логічна структура (взаємопов'язаність примітивного інстинкту наслідування й складного соціального прямування до підпорядкування). Що ж до проміжних виявів (тради-

ціоналізму й наявності авторитетів), то згідно із послідовним застосуванням емпірично-описового підходу у попередніх студіях дослід ітиме радше по лінії нагромадження відповідних прикладів, які свідчили б про наявність чи брак названих етнопсихологічних данностей у українців, ніж про причинок до теорії соціальних прямувань (в розумінні зацікавлення становища щодо взаємної залежності інстинкту наслідування й прямування до підпорядкування чи, навпаки, їх повної самостійності).

З теорії соціальних прямувань відомо, що деякі з них виступають парами, як протилежні, взаємно себе доповнюючі (комплементарні) чи заперечуючі. Такою «парою» прямувань є інстинкт войовничості (агресивність) і протилежне несення допомоги. Як знаємо, в українців в парі з малою войовничістю іде виразне прямування до допомоги (виразний альтруїзм). Це зокрема виразно відзначилося у студіях над творчістю Шевченка. Проте, не завжди — тобто не в усіх народів — маємо подібне взаємовідношення комплементарних прямувань. Другою парою протиставлених прямувань є бажання самопіднесення, з одного боку, (дуже виразно, як відомо, зарисоване в українській національній спільноті) і здібність до підпорядкування, якій присвячена саме ця студія. З другого боку протиставлення самопіднесення й підпорядкування у зміслі доповнення чи — навпаки — заперечення належить незаперечно до найосновніших питань, що стосуються українського національного характеру. Коли гармонійне поєднання (у зміслі взаємного доповнення) обох прямувань у Європі зложилося на поняття персоналізму (як заперечення однобокого, часто анархічного індивідуалізму), то, звичайно, нас мусить цікавити, яке співвідношення є в українців. Традиційна відповідь іде звичайно по лінії ствердження захитання рівноваги в українців, в яких бажання самопіднесення є того рода, що воно родить автоматично неохоту підпорядковувати себе. І тому є важливим простудіювати у детальних аналізах, поскільки цей традиційний погляд відповідає дійсності, — звичайно, простудіювати із повним збереженням всіх засад наукової обережності, яка на остаточний висновок дозволяє тільки при наявності достатнього порівняльного матеріалу.

2. Прояви наслідування в житті на підставі Шевченкової поезії

Вправді, у вступних зауваженнях відзначено, що аналіза Шевченкової поетичної творчості не забезпечує відповідного ілюстративного матеріалу для окремої соціопсихологічної студії про інстинкт наслідування в житті людини й спільноти. Проте, є деякі елементи, які вказують на поширеність того інстинкту. Пригадаймо незабутню картину вечора на заслання, як Шевченко після

нестерпного дня каторжної метушні шукає відпруження на синьому, спокійному небі, на якому з'являється зоря. І Шевченко мимохіть питається, чи «очі карі тебе шукають» малюючи в той спосіб дуже влучно поширеність автоматичної звички дивитися після денної праці на сходячу зорю, коли то тужний погляд вгору одної людини приневолює й інших до наслідування (і вслід за тим і до співвідчування). Обдаровання, отже, є загальне, а індивідуальним є тільки вибір дарунку. Коли «На Великдень, на соломі» граються проти сонця діти, то іграшки й розмови в них тотожні: граються вони всі крашанками, як і всі хваляться «обновами» — отриманими дарунками. Наслідування в однородности святочних розваг (забав та розмов), — але звичаєве наслідування й у самому обдаровуванні з боку рідних; сорочечкою з лиштвою, стьожкою, стрічкою, смушевою шапочкою, шкаповими чобітками чи свиткою. Картина дуже жива, і просто чути гамір голосів, які навипередки говорять в істоті про те саме:

«Мені мати купувала». . .
«Мені батько справив». . .
«А мені хрещена мати
Лиштву вишивала».

І до цього гамору радісних голосів не може нічого докинути тільки сирота, — просто тому, що в неї нема рідних, нема кому прийняти участі у тім радіснім наслідуванні загального обдаровування.

Автоматизм наслідування у пісенному мотиві:

«Ой, стрічечка до стрічечки, —
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю»,

який не тільки нагадує нанизування вишиваних разків, але й співзмагання подруг, котра вишиє більше, котра вишиє скорше, тим паче, що весела вишивальниця зразу ж додає (наче кидаючи визов):

«Ой, плахотка-черваточка —
Дивуйтеся, дівчаточка!
Дивуйтеся, парубки,
Запорозькі козаки!»

Мотив наслідування, з рівночасним підкресленням, як наслідування призводить до виникання громади (чи краще: до стоплювання в громаду) в іншій думці: «Якби мені черевички», в якій так і кажеється:

«Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках, —
Я світом нужу».

— просто тому, що молодій дівчині не дано робити те саме, що її подругам у спільному дружньому гурті. Коли в одному місці молодій дівчині бракує до щастя черевиків, тоді в другім місці вона хотіла б: «якби мені, мамо, намисто!» Коли інші дівчата з хлопцями забавляються, коли вони з ними танцюють, тоді хочеться *потанцювати* й безталанній убогій сироті, що рішається:

«О, піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики, —
Нехай люди не здивують,
А я, мамо, потанцюю. . .»

Тут охота наслідування (щоб робити те, що інші, щоб бути такою, як інші, щоб не відрізнятися від інших) виявляється ще, як своєрідна мода, яка каже, що молодій дівчині годиться мати гарні, нові черевики, а зокрема намисто.

Якщо останні цитати вказують, як підсвідомо одиниця змагає до наслідування, щоб тим скорше дійти до спільноти, щоб своїми почуваннями влитися в загальну атмосферу спільноти, то спільнотне життя ще більше скріплює інстинкт, як це добре малює пісня Кобзаря з «Гайдамаків»³:

«Ой, літає орел сизий,
А за ним орлята, —
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята,
Сини його, діти,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, *то й ушкварять*,
Аж земля трясеться;
Заспіває — заспівають,
Аж лихо сміється!»

Тут наслідування викликане *едністю почувань*⁴, а зовсім подібне бажання наслідування у залюблених: в «Гайдамаках» ще нема безпосереднього малюнку наслідування, але є вже настрої комплетної одності почувань, який може призвести тільки до наслі-

дування. Ярема, мріючи про майбутнє, — коли то «свячений» дасть йому багатство й славу⁵, втішається думкою, як то він свою Оксану

«Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу,
Та й *дивитись* буду. . .
Поки не вмру — *дивитимусь!*»

Тут вже так і чути, що він не тільки дивитиметься на неї, але й ітиме за нею, й робитиме усе, що й вона робить. Те zalюблене вдивлювання молодят є також у поемі «Сотник», в якій кажесться:

«Стали собі, та й дивляться
Одно на другого.
Отак ангели святії
Дивляться на Бога,
Як вони одно на друге».

І саме це порівняння знову ж каже думати, що тут не тільки річ у дивленні, але й у бажанні робити те саме, наслідувати. А в «Думці»⁶, коли дівчина побивається за судженням, вона просто так-таки й каже:

«Коли *плаче*, то й я *плачу*;
Коли ні — співаю.
Коли ж *згинув* чорнобривий,
То й я *погибаю*.»

Спільне життя в любові веде до тотожності почувань, до уподібнення, до рівнобіжності думок, як це влучно змальоване у перших розділах «Наймички»⁷. Старі дід і баба були від найраніших літ «як діточок двоє, — усюди обое». Спільнота почувань підкреслена не тільки спільними заняттями («Ще змалечку вдвох ягнята пасли», а побравшиися, спільно дбали про маєток) і дозволяям спільно проведеним, але навіть подібним дбайливим одягом:

«І дід, і баба у неділю
На призьбі *вдвох* собі сиділи
Гарненько, в *білих сорочках*. . .»

Ба, що більше, в них однакові думки, що відбивається й у однакових реакціях, коли то одно стає наче відгомоном другого. Посумувавши й натурбувавшись, вони розмовляють:

«А хто нас, Насте, поховає,

Як умремо?» — «Й сама не знаю!
Я все оце міркувала,
Та аж нудно стало:
Одинокі зостарілись...
Кому понадбали
Добра цього?»...

Подібно, вони спільно рішаються взяти найдену дитину і зразу ж розділяють між себе функції, коли то баба береться заопікуватися дитиною, а дід кидається за кумами. Подібно, зовсім тими самими словами, рішаються вони взяти до дитини наймичку:

«А що ж?» — каже: «Возьмем, Насте?»
— «Возьмемо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужаєм,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й піросло,
Та все ж таки треба
Коло його піклуватись.»
— «Та воно то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу,
Підтоптався!»...

На цитованім прикладі виразно видно, як часто у спільнім житті проявляються наслідування, яке в свою чергу призводить до певного утотожнення життєвих подругів, а знову ж утотожнення автоматично спричинює однаковість реакцій, — так що врешті-решт навіть не знати, де кінчається неусвідомлене наслідування, а де починається індивідуальна — хоч і тотожна реакція.

Тому то й не диво, що смерть Насті так вплинула на Трохима, що його «ледве-ледве одволали», а коли йому доводиться самому рішати про вибір судженої для Марка, то він справді в клопоті, бо не має з ким порадитися, не має в кого найти відбиття своєї думки...

Це є деякі елементи, які могли б свідчити (поруч із цитованим обдаровуванням близьких) про певен *стиль родини*, що впливає із тривалої спільноти життя, яка дає змогу часто проявлятися інстинктові наслідування. Цей стиль родини призводить до того, що одиниця тільки на тлі своєї родини набирає справжньої вартости, як про те хоч би свідчить розповсюджене переконання, що, мовляв, нормально «сирота — ледащо»⁸.

Певен родинний стиль є рішальний для вrostання у цілу традицію спільноти: так, напр., у «Сліпім» старий козак мріє про те, щоб його прибраний син за його зразком пішов на Січ:

«Як Бог допоможе,
Там наїсися всіх хлібів;
А я їх їв, —
І досі нудно, як згадаю!»⁹

А до якої міри має бути посунене те наслідування минулого, про те найкраще свідчить факт, що син має уживати навіть тої самої зброї, яку колись мав батько...

... «А тим часом
Запорозьку Зброю
Виніс батько із комори, —
Розгляда, радіє,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіє!
Та й заплакав... — 'Зброе моя,
Зброе золотая!
Літа мої молодії,
Сило молодая!
Послужи ж, *моя* ти зброе,
Молодій ще силі,
Послужи *йому* так щиро,
Як *мені* служила!».

Коли в «Сліпім» оте наслідування минулого змальоване в пляні певного приемного звичаю, непозбавленого деякої романтики, зв'язаної із спогадом юних літ, тоді в іншому місці¹⁰, степенується воно до зобов'язуючого закону, що нагадує в своїм трагічнім епілозі фатальність античного світу, коли то колишній козак — «стар і немоцен» — посилає на Січ всіх трьох синів своїх, які мають піти, як його «часточка убога», «за наш край, за церков Божую, за люди!». І цей могутній закон велить за зразком предків принести й життя власне у жертві.

Якщо остання цитата згущеністю настрою й трагічним епілогом — коли то старий батько складає свою козаку голову поруч із головами всіх трьох синів своїх — говорить про монументальну силу неписаного закону благородного наслідування, тоді наступне місце¹¹ свідчить про його поширеність: як зі столиці приходить наказ, як

«З Чигирину
По всій славній Україні
Заревли великі дзвони,
Щоб сідали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гострили

Та збирались на весілля,
На веселе погуляння,
На криваве залицання»,

тоді, без вагання, візвані ідуть всі, про що найкраще свідчить
дальше продовження:

«Випроважала вдова свого сина,
Ту єдиную дитину;
Випроважала сестра свого брата,
А сірому — сиротина»...

Якщо вже всі раніші цитати мають певну — хай навіть обмежену — аргументаційно-доказову вартість про поширеність інстинкту наслідування в українській спільноті¹², то останні три цитати (і, зокрема, *остання*) мають свою спеціальну вимову, бо ж у ній підкреслено спеціально масовість явища. Якщо зважити — на підставі попередніх аналіз, що українська спільнота на загал *невойовнича*, що — отже — участь у воєнних походах не впливала із пригодицтва, кровожадності, бажання ризику, то тим більше буде підкреслена функція певної *традиційної норми*, заснованої на примітивнім *наслідуванні*, яке на вищому ступені розвитку — *почерез стиль родини* спричинилося до витворення певного *станового стилю*.

Якщо ми вгорі вказали на стиль родини, то тільки на підставі прослідження, як він з *елементарного наслідування* зроджувався¹³. Аналогічної аналізи не можна подати стосовно *станового стилю* життя, про наявність якого можемо судити (у віднесенні до козаків) не на підставі його поставання, а лише його виявів (конкретно — як це ми вгорі бачили — на підставі загального безоглядного послуху найвищим становим зобов'язанням, які казали всеціло жертвувати в кінцевості всім, до життя включно). Про наявність такого стилю свідчать ще численні плястичні картини Шевченкової поезії (скільки разів малює він козацький побут), — а тільки без вказання на само виникання стилю із наслідування. Одним з найдовершеніших малюнків такого станового стилю є геніяльно змальовані картини »Чернця«¹⁴.

Аналіза наведених проявів наслідування дозволяє в підсумку на ще один висновок з етнопсихологічного аспекту: всі проаналізовані вияви інстинкту — як ми бачили — мають дуже виразну *чуттєву компоненту*¹⁵. Цей факт говорив би про *емотивність* українців, на яку — до речі — виразно вказують і всі інші дотеперішні аналізи Шевченкової поетичної творчості під аспектом поодиноких соціальних прямувань (хоч ці аналізи не були диктовані прослідженням саме того моменту). Іншими словами: зібраний

матеріал потверджує доволі загально прийняту тезу про «кордоцен-тричність» української людини.

При аналізі моменту наслідування треба звернути ще увагу на спеціальний рід наслідування — негативний, тобто цілковито неконтрольований, а отже у висліді — бездоцільний, або, як це кажеться, мавп'ячий. У суспільному житті той рід наслідування проявляється в бездушнім перениманні чужих поглядів, у бездушнім захопленні чужиною, у затрачуванні власної особовості чи національної індивідуальності. На таке карикатурне наслідування Шевченко звертає увагу декілька разів з так дуже характерним для нього сарказмом чи — з не менше для нього типовим — гнівним патосом.

Бажання наслідування за всяку ціну, що походить з почуття національної меншецінності, висміяне в першій редакції «Москалевої Криниці». Іронізуючи із снобістичної моди пописуватися чужими модними часописами, Шевченко послідовно глузує:

«У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як німці сіяли траву,
А потім вижали серпами!
І все написано стихами,
Та не такими, як у нас. . .»¹⁶

Той самий насмішливий тон у «Гайдамаках», коли Шевченко обурюється, як то йому московська критика радила піти втоптаним шляхом дешевого пристосовництва, яким пішло стільки земляків:

«Коли хочеш грошей
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори. . .»¹⁷

Насмішливий тон у — сатиричним, зрештою, також — «Сні» переходить вже в обурення, коли Шевченко картає «землячків», що з мавп'ячого наслідування

«По-московськи так і чешуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Цвенькать не навчили
По-німецьки».

У своїм священнім гніві Шевченко обурюється, як то ті «кала-

марі» — «московською блекотою в німецьких теплих заглибленнях»¹⁸.

Так як Шевченко обурюється перениманням чужої мови для моди, вигоди, слави чи поживи, так засуджує він і перенимання чужих поглядів, викованих чужою пропагандою для послаблення відпорної сили українців. Це в поемі «Холодний Яр» він спалахує на бездушне повторювання твердження, що, мовляв

«Гайдамаки — не воїни:
Разбойники, воры,
Пятно в нашей історії».

В своїм обуренні картає він «овечу натуру» (отже, гін до бездумного наслідування), коли то «дурний шию підставляє», хоч «не знає, за що!».

Найповніше думка розвинена у патетичнім виклику «Послання», коли то поет насамперед іронізує з неучтва земляків, що раз-у-раз посилаються на чужий авторитет, мовляв, «нехай скаже німець — ми не знаєм». І потім приходить відома болюча пародія:

«Німець скаже: 'Ви моголи'.
— 'Моголи! Моголи!
Золотого Тамерляна
Онучата голі'.
Німець скаже: 'Ви славяни'.
— 'Славяни! Славяни!
Славних прадідів великих
Правнуки погані'».

І за це Шевченко із гіркотою у серці докоряє:

«І всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-бі! — 'Колись будем
І по-своєму глагольть,
Як німець покаже,
А до того й історію
Нашу нам розкаже'. . .»

Той факт, що Шевченко до того питання так вперто вертається, що він про карикатурне наслідування чужини земляками з такою силою обурення говорить і його незворушеним патосом засуджує, міг би насувати здогад, що ми саме до того мавп'ячого гону спеціально схильні, що він є одною із рис національного характеру.

Але, щоб не посувати надто далеко твердження, треба пригадати про виняткове положення України в часи Шевченка. До цього ж у цитованому «Сні» Шевченко висміює лакейство не тільки земляків, але й чиновників державного московського народу (у відомій сцені, як то старший щораз то молодшого «топить» по пиці, аж вкінці дрібнота «місить» себе взаємно за зразком самого царя, чи пак у картині, коли «медвідь» одним незадоволеним словом примушував лягати на землю ниць пузатих достойників, дрібну челядь чи «москаликів».

Причина, отже, може бути не так в національним характері, як — радше — в цілій ситуації, що сприяла постійному послабленню індивідуальностей і призводила до бездушності, так характеристичної для всякої деспотії, — так частої в умовах насилля й терору.

Звичайно, прояви такого карикатурного наслідування посередньо свідчать, що взагалі інстинкт наслідування, як такий, в спільноті доволі живий, але й тут спеціальних етнопсихологічних висновків робити годі.

В зв'язку із негативними проявами інстинкту наслідування можна на підставі аналізу Шевченкової поетичної творчості пригадати демонічне місце вбивства дітей з «Гайдамаків», коли то Гонта уступає перед загальною opinio. Звичайно, тут негативність іншого порядку, — вона не в мавп'ячій бездушнім наслідуванні, але в трагедії, коли Гонта не зумів протиставитися певній слабо аргументованій прилюдній opinio. Здрігаючися перед власною постановою, він однак зважується, — «щоб не було поговору»¹⁹. На цій картині бачимо, як інстинкт наслідування знижує здатність оцінки ситуації, зменшує здібність самостійного рішення. Проте, коли у випадку Гонти підпорядковуюча функція публічної opinio, яка вела до автоматичного наслідування загалу, мала свій негативний наслідок, тоді і навпаки: публічна opinio, виєліміновуючи індивідуальну ініціативу, має іноді й позитивну роль: дисциплінуючої функції у суспільності. Вона, напр., проявляється у впливі на непоручність родинної спільноти в цілому й у змаганні до втримання високої статевої моралі, про що більше скажемо дещо нижче. Тут тільки одна коротка згадка про випадок, що своєю винятковістю далеко відбігав від нормального: йдеться про старого сотника, що забажав одружитися із своєю годованкою. Як про це дізналися люди, то сразу ж промовила їх opinio:

«А жіночки — лихий їх знає! —
Давно сміялися над ним!
Вони цю справу носом чують».

палкім бажанні *робити те саме*, що близька людина, а насамперед у *співвідчуванні*. Співзвучність почувань призводила почерез *тотожність* психічної поведінки до *однаковості реакцій*. А з тотожності реакцій — як легко здогадатися — мусів із родинної *досконалої гармонії* зродитися стиль родини, в який вже вросла дитина (і який формував дитину).

14) Т. IV., стор. 34-37. М. ін. відзначити годиться характеристичний перехід від жартівливого до серйозного, від сміху до сліз на «грані життя». Цей перехід зазначений у розгульнім танку й п'яною оргією на порозі рішального життєвого закруту. А символом того переходу може стати чернече контемплативне життя на старості після динамічної активності юності й дозрілих років. Картини «Ченця» такі пластичні, що вони сугерують віру в загальність того переходу у монастирську тишину, а сугестивність підкреслює ще туга бурсаків, які заздро дивляться на гомінку радості оточення, коли самі не можуть включитися у райдужний круговорот, а зокрема виклик майбутнього чернця, який кличе до своїх колишніх друзів: «Пугу! Пугу! — Привітайте, святі ченці, *товариша* з Лугу!».

15) Для удокументування твердження пригадаймо: спонтанне шукання вечірньої зорі тісно пов'язане з думкою про якусь чутливу людину... Традиційні великодні «обнови» дишуть повнотою родинної *любви й щастя*. . . Загальні веселі гулянки призводять до народин *любви*, від якої залежить подружня *гармонія*, символізована *едністю почувань*, і взагалі цілої поведінки. . . Стиль щасливої родини непомітно в'яжеться із стилем більшої спільноти, яка вимагає «цілої людини», що вміє для добра загалу жертвувати собою, а до тої жертви підготовляють загал власним зразком виняткові одиниці, оточені винятковими почуваннями (Залізник із «Гайдамаків»; Гамалія). . .

16) У виданні Українського Наукового Інституту те місце подано тільки у посиланнях, як один із варіантів (гл. т. IV, стор. 290, місце, яке мало б прийти після рядка 60). Висміяне бездушне наслідування (чи охота наслідування) проявляється навіть у запозичуванні чужих імен («Пашета»).

17) Т. II, стор. 55, рядки 86-91.

18) Т. III, стор. 40, рядки 512-516, 526-528.

19) Т. II, стор. 116-117, цитований рядок 2254. Що Гонти у своїм злочині був зв'язаний відчуттям кінечності наслідування, про те свідчить місце, яке описує, як то він вернувся таки поховати синів у запереченні своєї первісної постанови залишити їх непохованими. Ховати їх іде він.

(Продовження буде)

Література

1) В окремій студії н.т. «Соціопсихологічна аналіза 'Москалевої Крилиці'» (Науковий Збірник УВУ, том VI, Мюнхен, 1956) я вказав, що в цім однім творі є менше 41 місць, що стосуються 17 різних виявів семи соціальних прямувань (а в другій версії тої ж поеми: 24 місць, що стосуються 14 виявів також семи соціальних прямувань). Дивись детальне зіставлення на стор. 309-310.

2) Коли питанню «Бажання суспільного резонансу в Шевченка як Людини й Творця» була присвячена студія, яка з'явилася в Шевченківському Ювілейному Збірнику УВУ («Наукові Записки УВУ», зошит 4-5 за 1960-1961 рік), тоді проблемі «Українська Родина в поетичній творчості Т. Шевченка» присвячено доповідь, читану на Світовім Конгресі української вільної науки, улаштованому ЗНТШ у США в ювілейному 1961-ому році. (Дивись НТШ, т. 176).

3) Том II, стор. 81, рядки 1006-1016.

4) Із цього погляду цитоване місце з «Гайдамаків» нагадує відповідний уступ з «Гамалії» (т. II, стор. 161-162, рядки 157-172. (На радісний зазив Гамалії, що «будем жити», при чому життя утотоженне із радістю («вино пити»), з пригодицтвом («яничара бити»), з багатством («курени килимами-оксамитом крити»), козаки зразу у відповідний спосіб відповідають однозгідністю почувань, що маніфестується в їх рухах та пісні:

«Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
'Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий, —
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!'».

5) Том II, стор. 72, рядки 686-694. 5)а Том IV, стор. 173, рядки 225-229.

6) «Вітре буйний», том. II, стор. 144, рядки 25-28.

7) Том III, стор. 102, 103, 104, 105; рядки: 59-67, 86-88, 107-113, 135-143, 1770-180, 247, 257-262.

8) «Москалева Криниця», перша редакція; т. IV, стор. 50, рядок 30. Подібно друга версія, — стор. 255, рядок 74.

9) Том III, стор. 67, рядки 171-174, 290-303.

10) «Буває, в неволі іноді згадаю», т. IV, стор. 227, рядки 68-81.

11) «Хустина» (т. IV, стор. 452)

12) Доказова вартість в тому змислі, що, не зважаючи на те, що чистий, примітивний інстинкт наслідування мало лише може проявитися в такому комплікованому вияві людської творчості, яким є поезія, — у Шевченка все такі є місця, які незаперечно про наявність інстинкту свідчать, — що, отже, у висліді дозволяло б припускати, що в нашій спільноті цей інстинкт таки мусів би бути доволі поширений.

13) Для чіткості думки повторюємо елементи: бажання загальної безжурної розваги (танку), що породжувало певну моду чепурення («черевички», «намісто»), призводило при загальнім взаємнім наслідуванні до зближення хлопця й дівчини; їхня ідеальна любов сприяла подивові, що степенувався до обожнення (німе вдивлювання, наче в картину!), й виявлялася у

Володимир ЖИЛА

ОБ'ЄДНАНИМ ФРОНТОМ В ОБОРОНІ РІДНОЇ МОВИ

Кожний народ пишається своєю мовою. І це природно, бож найперша і найголовніша індивідуальна ознака народу — його мова, література, мистецтво, народна творчість. Мова, як твердять деякі етнографи, — це характер народу. У ній віддзеркалюються його психічний склад, побут, нахили, звичаї. Аджеж тільки німий мовчить, а народ усю свою творчу діяльність — працю, боротьбу, радість і смутки — завжди оформлює словом. У мові кожне покоління від найдавніших часів залишає свої глибокі сліди. І хоч мова невинно змінюється, вбираючи в себе нові й нові елементи, відкидаючи старі й віджилі, вона формується виключно на основі надбань суспільного життя поколінь та їхніх стосунків з іншими народами. У той же самий час вона сильно допомагає формуванню індивідуальності народу та, в сприятливих умовах, і сама розвивається все пишніше й пишніше, за своїми, властивими лише їй, законами. Таким чином, легко можна підсумувати, що мова — це історія народу.

Але, як майбутнє розвивається з минулого, наші сьогоднішні подвиги чи поразки через роки, відійшовши також у минуле, не пропадуть безслідно. Тому ми не можемо дивитися байдуже, як саме майбутні покоління розглядатимуть нашу епоху, наші надбання. Мусимо також пам'ятати, що все, що ми створюємо, служитиме не тільки нам, але й тим, хто житиме після нас. Аджеж погляди кожного покоління спрямовані в майбутнє, щоб туди передати свій досвід — гіркий чи приємний. І все це триває засобами мови. Тому мова — це також і пам'ять народу. От чому дбайливо та уважно треба ставитись до мови. За неї треба боротися, щоб вона завжди зоріла, була панівною, а своєю красою та могутністю притягала до себе всіх її носіїв.

Ці істини глибоко засвоїли наші вороги, які протягом віків, підступно захоплюючи українські землі, стихійно виступали проти нашої мови. Це підтверджує минуле. Напр., 1720 р. з'являється указ Петра I: «Вновь книг никаних, кроме церковных прежних изданий, не печатають»¹. Це був перший лобовий удар для України, в якій протягом XVI й XVII сторіч буйно поширювалась освіта,

1. *Історія української літератури у восьми томах*, за ред. Є. П. Кирилюка (Київ: «Наукова думка», 1967-1971), т. I, стор. 351 і Борис Харчук, «Слово і народ», «Прапор» 10 (1988), стор. 151.

зростала наука, збагачувалась культура, а слово набирало демократичних ознак, стаючи «непоборним» — як Запорізька Січ²! Зростала тоді й національна свідомість нашого народу, що так сильно причинилася до визвольної боротьби за національну й суспільну справедливість і свободу часів Богдана Хмельницького. Ці часи, як знаємо з історії, отримали високу оцінку відомого мандрівника, історика-сирійця Павла Алеппського, який у своїх писаннях ствердив небуденну освіченість «козацького [українського — В.Ж.] народу», в якому «не лише всі козаки, але більшість їх дружин і дочок уміють читати»³. Не спускаймо з ока того, що книжки, які тоді просто переписували від руки, не могли вже задовольнити потреб широких кіл читачів. Виникла необхідність у друкованій книжці. Тоді з'являються друкарні в Острозі, Заблудові, Києві, Чернігові тощо. У них видаються не лише духовні книжки, а й навчальні посібники, наукові праці, літературні й публіцистичні твори. У той самий час у всій Московській державі діяло всього дві друкарні.

В Україні поширювались книги, бо свобода слова була там невід'ємним правом людини. Вона гарантувалась державними й міжнародними угодами. У *Гадяцьких актах*, наприклад, знаходимо таке: «Гимназія, коллегія, школи и друкарні, сколько ихъ надобно будетъ, безъ препятствія ставити будутъ вольно и свободно науки отправовати и книги печатати всякіе...»⁴.

Ці самі книжки в Московщині, коли туди попадали, були заборонені, їх там нищили, просто палили! Так, наприклад, *Учительное евангеліє* Кирила Транквіліона-Ставровецького, що з'явилося друком в Україні, потрапивши в Московську державу, підпало під суворий наказ «собрати і на пожарех сжечь» як за зміст, так і за «слог его еретический»⁵.

Після полтавської катастрофи 1709 р., коли Москва твердою ногою переможця станула в Україні, почався мартиролог українського слова й в своїй споконвічній батьківщині. На колись вільній козацькій землі слово стало мовою закріпаченого народу воно було приречене жити лише в народній пісні, в думі, у фольклорі. Україна, колись передова країна, перетворилася в безпросвітну й безграмотну колонію. Її народ, розшматований імперськими кордонами судорожно конав на панщині разом зі своєю мовою. Може, тоді й декому з наших ворогів здавалося, що вже недалекий час загибелі українського слова й народу. Але вони тим разом дуже помилялися, бо цього слова й народу їм було не під силу знищити. Українське слово тим часом швидко не тільки заявило про своє воскресіння: воно довело велич великого народу

2. Харчук, стор. 150.

3. Харчук, там же.

4. Харчук, стор. 151.

5. Харчук, там же.

та як таке ствердило, що має право жити й розвиватися. 1798 р. з'явилися друком перші три частини *Енеїди* Івана Котляревського⁶, написані народною мовою. А героїв своїх автор на-ділив рисами запорізьких козаків — сміливістю, відвагою, одчайдушністю, прагненням до волі та перш за все відданістю батьківщині. 1837 р., в Галичині, з'являється альманах *Русалка Дністровая*⁷. Книга насажена палкою любов'ю до рідного краю, простого народу, його культури й мови. Маркіян Шашкевич, до речі, перший у Галичині чітко проголосив ідею єдності всього українського народу, оспівуючи його героїчне минуле, боротьбу проти національного й суспільного поневолення.

1840 р. вийшов у світ *Кобзар* Тараса Шевченка, в якому заблискотів новий світ поезії⁸. У його словесно-мистецьких засобах прийшло до поєднання народної мовотворчості з високим поетичним мистецтвом. Шевченкове слово прозвучало полум'яно. Воно проникло в усі сфери життя, зачепило тонкі психологічні сторони людської особистості, відображаючи поривання серця, біль, смуток і радість людини. У своїх віршах і поемах Шевченко заговорив про слово як про зброю, що запалює людські серця й підносить їх до героїчних чинів. І так мова, яку називали мужицькою⁹, про яку говорили, що вона неспроможна передати складних думок і витончених почуттів, під пером великого поета загорілась усіма барвами веселки, виявилась здатною потрясти людські серця й розум. Відомими стали тоді й видатні досягнення народного генія з минулого: літописи Самовидця, Величка, твори Сковороди. Вони відкрили очі здивованим нащадкам, вказуючи на героїчне минуле українського народу.

На українську народну творчість, зокрема на пісні, пильну увагу звернули вже в першій половині XIX сторіччя деякі видатні чужинці. Микола Берг¹⁰, російський письменник, перекладач українських пісень та творів Тараса Шевченка, уклавши антологію пісень різних народів світу, на першому місці поставив ліричні українські пісні. А в передмові до цього видання писав: «Чарівна, ніжна й градіозна українська пісня. . . В ній є щось, що хапає за

6. Дмитро Чижевський, «Історія української літератури» (Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956), стор. 335.

7. Чижевський, стор. 410.

8. Іван Франко, «Нарис історії українсько-руської літератури» (Львів: Українсько-руська Видавнича Спілка, 1910), стор. 107.

9. Тут цікаво буде зацитувати Івана Франка. Він, відповідаючи панові Антошкові, який твердив, що українська мова — це діалект, писав:

Діалект! А ми його надишем
Міццю духа і вогнем любови,
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

Дмитро Павличко, «Свято рідної мови», «Літературна Україна», 29 вересня 1988, стор. 2.

10. Микола Васильович Берг (1823–1884) перекладав також сербські пісні російською мовою. «УРЕ», т. I (Київ, 1959), стор. 505.

серце, щось глибоко задушевне. Як слушно пригодилися тут ці численні пестливі слова, які неможливо перекласти ніякою іншою мовою, навіть і російською. Але не на самих лише пестливих словах створюється чарівливість української пісні. Ця чарівливість розлита в усьому, в словах і в порівняннях, а іноді й просто не знаєш у чому: мило та і годі»¹¹.

Захопився Україною та українською мовою також і німецький поет Фрідріх Боденштет¹², який, подорожуючи по Україні, переклав чимало українських народних пісень німецькою мовою. У праці *Поетична Україна* він із справжнім надхненням поета пише: «Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов'янськими мовами, з великими музичними можливостями. Ніде дерево народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився остільки виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських»¹³.

Високої думки про українську мову був теж відомий російський вчений Ізмаїл Срезневський¹⁴. Він писав: «Сила людей переконана, що ця мова [українська — В.Ж.] є одна з найбагатших мов слов'янських». Вона «може стати нарівні з мовами обробленими гнучкістю і багатством синтаксичним, мова поетична, музична, мальовнича»¹⁵. Також один з найвидатніших філологів-славістів, Ватрослав Ягич, хорват за походженням, дуже достойно висловився про українську пісню. Вона, на його думку, — «це справжня поезія серця й почуття»¹⁶.

Проте ні розвиток української літератури, ні вияви симпатій до українського народу і його духової творчості з боку видатних росіян і чужинців не мали найменшого впливу на покращання відношення царської адміністрації до українського народу, зокрема до української мови. На гордо піднесено тоді «голову [українського — В.Ж.] народу, — пише Борис Харчук, — посипалися жорстокі процеси, циркуляри, укази» гнобителя¹⁷.

11. Микита Шумило, «Могутня й чарівна», *«Українська мова і література в школі»* 7 (1963), стор. 14.

12. Фрідріх Боденштет (1819-1892) 1845 р. видав *«Поетичну Україну»* — збірку перекладів українських народних пісень. Вірші Боденштета перекладав українською мовою Павло Грабовський. *«УРЕ»*, т. 2 (Київ, 1960), стор. 7.

13. Шумило, стор. 14-15.

14. Ізмаїл Іванович Срезневський (1812-1880) — визначний російський і український учений-філолог, славіст. Опублікував збірник *Запорожская старина* (1833-1838), де вміщено українські історичні пісні та думи (деякі з них написані самим Срезневським), матеріали з історії України тощо. В статті «Погляд на пам'ятки української народної словесности» (1834) та ін. Срезневський твердив, що українська мова — самостійна мова, а не діалект. Під кінець життя погляди Срезневського значно змінилися: українську мову він став вважати за наріччя російської. *«УРЕ»*, т. 14 (Київ, 1963), стор. 131. У *«Грані культури»* С. Говерля подає його у примітках як українського вченого.

15. Шумило, стор. 15.

16. Ватрослав Ягич (1838-1923). З 1903 р. був членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. *«УРЕ»*, т. 16 (Київ, 1964), стор. 449. Шумило, стор. 15.

17. Харчук, стор. 152.

1847 р. при в'їзді до Києва заарештовано Шевченка, якого негайно відправлено до Петербургу та ув'язнено в казематі. На допитах мужній поет категорично заперечив свою участь у товаристві св. Кирила й Методія, «при чому вів себе надзвичайно благородно, дуже розумно й обережно». Але це не допомогло, його засудили й заслали в солдати в Оренбурзький окремий корпус, а на вироку цар Микола I дописав: «Під найсуворіший нагляд із заборонаю писати й малювати»¹⁸. Засуджено тоді й Панька Куліша, Миколу Костомарова та багатьох інших.

18 липня 1863 р. з'явився відомий циркуляр Валуєва, в якому царський міністер внутрішніх справ — на вічний сором московській імперії — ствердив, що «никакого особенного малороссийского языка не было, нет и быть не может. . .». А далі, що «нарекание их (малороссов), употребляемое простонародием, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши» та «что общерусский язык так же понятен для малороссов, как и для великороссии, и даже гораздо понятнее. . .». Циркуляр завершується таким негідним заключним рішенням: «Пропуском же книг на малороссийском языке, как духовного содержания, так учебных и вообще назначаемых для первоначального чтения, приостановить»¹⁹.

Це було ніщо інше, як закріпачення української мови в царській імперії, в якій тількищо знесено жорстоку панщину. Але й цього циркуляра було недостатньо імператорові Олександру II. 1876 р. з'являється Емський указ (підписаний 18 травня в Німеччині), який, до речі, ніколи не був опублікований, як також додаток до нього, виданий 1881 р.²⁰ Це були таємні документи й мали б залишитися незнаними для людности. Емський указ був дуже вагомий документ, бо в ньому заборонялось друкувати українською мовою будь-які тексти — оригінальні чи перекладні, — окрім творів красного письменства та історичних документів. Заборонялись там театральні вистави та прилюдні читання українською мовою. Указ також забороняв довіз українських книжок, виданих закордоном, викладання будь-яких дисциплін у школі по-українському та навіть тримання в шкільних бібліотеках українських книжок²¹. Це привело до цілковитого усунення української мови з публічного вжитку й було насправді смертельним вироком українській мові. «Навіть приватна балачка українською мовою, — як пише Юрій Шевельов, — часто сприймалася як доказ ниж-

18. Павло Зайцев, «Життя Тараса Шевченка» (Нью-Йорк-Париж-Мюнхен: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1955), стор. 172.

19. Харчук, стор. 153.

20. Зміст і навіть дослівний текст указу швидко стали відомі, і ще 1876 р. львівський журнал «Правда» в статті «Указ проти руського языка» подав аналіз цього документу. Юрій Шевельов, «Українська мова в першій половині двадцятого століття» (1900-1941), (Мюнхен: «Сучасність», 1987), стор. 12.

21. Шевельов, стор. 11-12.

чого суспільного становища, якщо по-українському говорили не принагідно, а послідовно, то це розцінювалося як свідомо опозиція до російської мови, символу імперії, що вже ставало просто небезпечним»²².

Деякі зміни, але порівняно незначні, принесла перша російська революція 1905 р. Указів 1876 і 1881 років ніколи в Росії офіційно не скасовано. За час від 1905 до 1914 р. не відкрито під Росією жодної української школи²³, а українське слово вперто не допускали до громадського життя.

В Галичині й на Буковині, що належали до Австрії, держава визнавала рівні права за всіма мовами, вживаними в монархії для користування в школах, для виконання державних функцій і для різних інших актів громадського життя²⁴. На Закарпатті, яке належало до Угорщини, в якій не було кодифікованої конституції, українська мова була фактично виключена з громадських функцій. Вона існувала там у формі кількох сільських діалектів, до того ще й дуже відмінних між собою. Нечисленна інтелігенція або орієнтувалася на угорців, або переймалася москвофільством. Народовська «орієнтація з'явилася вже після 1900 р. під впливом Галичини»²⁵. Таким чином, українська мова ні в одній із чотирьох областей, де компактно жили українці, не користувалася суспільним престижем; розмірно найкращим було ще мовне становище в Галичині.

Перша світова війна не змінила нічого на краще, а навпаки, поставила Галичину й Буковину в умови підросійської України. В перші роки окупації прийшло там до послідовної русифікації: українську мову заборонено вживати в школах і в громадському житті. Українські інституції та періодичні видання закрито. Видатних українських діячів, а серед них митрополита Андрея Шептицького, депортовано. Тількищо 1916 р. російська політика дещо змінилася, дозволено відновити навчання в українських початкових школах та в деяких гімназіях. Привезено навіть з підросійської України українські підручники, включно з Шерстюковою граматику. Таким чином, роки Першої світової війни не принесли українській мові нічого конкретного. Якщо десь були здобутки, то це головню в галузі вживання української мови в громадському житті та для ведення пропаганди в користь українського народу і його мови в колах російської інтелігенції²⁶.

За революційні роки 1917-1920 статус української мови різко змінився. По майже двісті роках повного державного невживання,

22. Шевельов, стор. 16.

23. Шевельов, стор. 53.

24. Конституція з 21 грудня 1867 р. і ліберальні додатки, особливо з 1907 р. Шевельов, стор. 18.

25. Шевельов, стор. 23.

26. Шевельов, стор. 70-72.

українська мова стала мовою законодавства, адміністрації, війська та широкого громадського взаємнення. Правда, не завжди й не всюди однаково її цінували й використовували. Причиною був короткий час існування, як також хитке становище Української держави. Проте й серед таких обставин українська мова в адміністративному житті стала самозрозумілим і загальноновизнаним фактом. Правда, на різних рівнях державного апарату були помітні різниці. Сільська й центральна адміністрація вживали української мови, міська дуже часто користувалась російською. Великим здобутком української мови революційних років, поруч з поширенням її в ділянці урядових і громадських стосунків, була її функціональна різноманітність. Дуже промовистими для того часу є числа українських шкіл, як також числа українських видань. Протягом літа 1917 р. відбулося близько сотні курсів українознавства для вчителів, восени цього ж року в російських гімназіях запроваджено курси української мови, літератури, історії та географії. 5-го жовтня відкрито в Києві Український народний університет, а 7-го листопада Науково-педагогічну академію²⁷.

За Гетьманату, дотримуючись духу часу, українську мову залишено державною²⁸, але дозволено також уживати російську. В галузі освіти уряд дотримувався двох основних засад: сприяв українізації початкових шкіл, організував нові середні й вищі школи з українською мовою навчання, але одночасно зберігав наявне російське шкільництво. 27-го листопада 1918 р. засновано Українську Академію Наук і закритим голосуванням обрано акад. В. Вернадського на президента, а акад. А. Кримського на постійного секретаря. Вплив української преси на престиж мови був тоді двоякий. З одного боку, преса поширювала знання мови й сферу її вжитку в щоденному житті; з другого боку, часто підривала престиж мови, друкуючи не завжди грамотні та добре відредаговані матеріали²⁹.

1-го січня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР ухвалила: «Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська мова. Через те вона обов'язкова для вжитку в армії, флоті і всіх урядових та загальних громадських публічноправних установах»³⁰. Цей закон — велике надбання Української Революції доби Директорії, бо досі ні в чотирьох Універсалах Української Центральної Ради, ані в Конституції УНР згадки про державну мову не було³¹, не зважаючи на те, що українська мова поширювалась у всіх сферах життя Республіки, зростав її пре-

27. Шевельов, стор. 89-92.

28. Шевельов, стор. 92.

29. Шевельов, стор. 94-95.

30. Закон ухвалений Радою Народних Міністрів. Голова Ради Народних Міністрів В. Чехівський. 1-го січня 1919 р.

31. Шевельов, стор. 84.

стиж і визрівали передумови її майбутнього значення. Тут треба підкреслити, що за часів Директорії українська мова мала всі права й то на всій території під українською владою, але хитке становище уряду часто не дозволяло на їх використання. Адже боротьба проходила на всіх фронтах — з одного боку з внутрішніми ворогами, повстанськими загонами анархічного й комуністичного покрою, що оперували на просторах Катеринославщини, Херсонщини, Київщини, Поділля, Чернігівщини, а з другого боку — з ворогами зовнішніми. Усе це повністю поглинало увагу Директорії.

Під більшовиками, під час трьох їхніх окупацій, теоретично українська мова була рівноправною, але не панівною, значить одною з двох мов, що їх вживано в Україні. Вона була мовою більшості населення України — на селі, а російська мова — більшості населення в містах, маючи до того загальносоюзний характер. Практично справи виглядали дещо інакше: советський державний апарат згори донизу вживав російську мову, за зовсім невеликими винятками в апараті Наркомату освіти та деяких інших відділень. Про це правду сказав перший секретар ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України, протягом років упертий ворог українізації, Е. Квірінг, лотиш за походженням, а саме: «Ми повинні сказати, що наша влада досі ще надто не національна, ще надто не українська, і що в цій справі ми в усякому разі ані трохи не переборщили»³².

Що торкається української мови, то вона протягом того часу ввібрала в себе численні «советизми», особливо в галузях адміністрації та ідеології. Це були переважно кальки російських термінів, не зважаючи на те, що сліпе копіювання тоді ще не набрало сили. В ділянці нормалізації мови в перші роки советської влади в Україні зроблено дуже мало з уваги на брак фондів для Академії Наук та для її інституту української наукової мови³³.

Зміни приніс тількищо 1925 рік. Спроби придушити та обмежити українську мову під час першої і частково під час другої окупації не дали сподіваних наслідків, українська мова вуспереч усім сподіванням окупанта, засвідчила свою життєздатність.

З уваги на внутрішньо-партійні, а особливо на міжнародні події, партійні кола почали не тільки толерувати, а й підтримувати давно вимріяну ідею українізації. Таким чином, «українізація, — як пише Ю. Шевельов, — не була рухом українців проти Москви, а великою мірою, подальшим закрутом кремлівської політики»³⁴.

32. М. Попов, «Нарис історії комуністичної партії (більшовиків) України» (Харків: «Пролетар», 1931), стор. 272.

33. Інститут української наукової мови в 1922 р. мав єдиного платного робітника. Шевельов, стор. 131.

34. Шевельов, стор. 137.

Тепер від державних урядовців стали вимагати цілковитого й то швидкого переходу на українську мову. Не дозволяли приймати на працю нікого, хто не знав української мови. Також кожен, хто хотів вступити в університет, інститут або вищу школу, мусив скласти іспит з української мови³⁵. Дуже успішно, до речі, проходила українізація початкових шкіл. На 1929 р. інститути були українізовані близько на 30 відсотків³⁶. Зате українізація швидко охопила українців, що жили поза межами УССР, зокрема в Росії та на Кубані. Там відкрито чимало українських шкіл, почали виходити українські газети.

(Закінчення буде)

35. В. Н. Дурденевський, «*Равноправие языков в советском строе*» (Москва: Інститут советського права), стор. 149.

36. Микола Скрипник, «*Статті й промови з національного питання*», (Мюнхен, «Сучасність», 1974), стор. 184.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Микола МЕЛЬНИК

ЕМІГРАЦІЙНІ УРЯДИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНА АНАЛІЗА (Закінчення, 5)

Кінцеві заваги

Еміграційний уряд Української Народньої Республіки, який утворився на початку липня 1920 р. у Варшаві і перенісся пізніше до Тарнова, відкидаючи його правну оцінку, перестав існувати, коли Польща ратифікувала Ризький договір дня 15-го квітня 1921 р.¹⁸ і заіснував пізніше як політичне угруповання у Франції під назвою «Еміграційний уряд УНР» або «Уряд УНР на Еміграції», як це під час Другої світової війни вживала польська публіцистика відносно польського еміграційного уряду в Лондоні.

По Другій світовій війні, відновляючи свою діяльність в Мюнхені, змінено назву «Еміграційний» на «Екзильний уряд УНР», або ДЦ (Державний Центр) УНР в екзилі.

Саме слово «екзиль» є англійське – “exile” і означає саме, що “banishment”, або “deportation”, в німецькій мові “Verbannung”, себто покарання через перебування на означеній території з обмеженням діяльності.

Такого обмеження не має українське політичне угруповання у вільному світі, яке носить назву «Державний Центр УНР в екзилі»¹⁹.

Зміни назви з «еміграційного» на «екзильного» не вияснено. Українська публіцистика прийняла це без жадних вияснень. Українська мова «збагатилася» на ще одне слово «Екзиль» і «екзильний», якого до цього часу ми не стрічали в українських словниках.

При різних імпрезах (конференціях) чи сесіях УНРади президент ДЦ підкреслював, що екзильний уряд УНР, згл. Державний Центр, «повинен існувати і діяти так довго, доки в Києві не буде

18. Українська публіцистика подає дату ратифікації Ризького договору на 15 квітня 1921 р. Дня 15 квітня 1921 р. польський сойм уповноважив голову держави маршала Ю. Пілсудського ратифікувати мирні договори. Від дня 16 квітня 1921 р. ратифікував мирний договір з УРСР. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся 30 квітня 1921 р. в Мінську.

19. В українській історії можна б назвати екзильним уряд гетьмана Пилипа Орлика, утворений по смерті гетьмана Івана Мазепи дня 5-го квітня 1710 р., коли гетьман Пилип Орлик був інтернований в Солуні по 1722 р.

справжнього незалежного уряду суверенної і соборної України. Щойно тоді президент ДЦ УНР поїде до Києва і передасть йому свої повновасти».

Таке твердження Президента нереальне, бо всяка суверенна влада не потребує жадної традиції повновастей (?), бо вона є найвищою, незалежною у всіх зовнішніх і внутрішніх діях.

Еміграційний уряд не може тривати вічно, бо згідно із засадами міжнародного права він може діяти тільки короткий час, доки не наступить, згідно з мировими договорами, стабілізація політичних відносин, як це вияснило професор Віденського університету Альфред Фердрос, один із найвизначніших знавців міжнародного права, в своїй праці "Völkerrecht", що перекладена на цілий ряд мов²⁰.

ДОКУМЕНТИ

Текст договору козаків (Гетьмана Орлика) з Кримським ханом, укладений 23-го січня 1711 року і підписаний 17-ма мурзами:

«Ut gens Parvo-Rossica Exercitusque Zaporoviensis aeviterne gaudeat protectione S-ae R-iae Maiestatis Sueciae sine derogatione praeiudicioque confraternitatis perpetuae amicitiae et colligationis armorum cum Domino Crymensi, neque confraternitatis illa amicitia et colligatio armorum deroget praeiudicetque protectioni S-ae R-ae Maiestatis Sueciae».

I

«Ut subsequator refutatio confirmatioque Factorum Conventorum cum Duce Chmelnicio».

II

«Ne Hanus totumque Dominium Crymense sub praetextu confraternitatis, amicitiae et colligationis armorum, praetendat sibi nunc et in posterum subiugationem Ucrainae, erectionem fortalitorum vel quancunque potestatem.

Hoc etiam inteligendum et de Prefulgida Parta».

III

«Ne Hanus cum Dominio Crymensi usurpet sibi attentionem legibus Ucrainae Exercitumque Zaporoviensis ne violationem eorum».

IV

«Ne Hanus totumque Dominium Crymense sub praetextu conibus et iuribus

20. Ein solcher Zustand kann aber nicht ewig dauern, da sonst die Rechtssicherheit erschüttert werden würde. Früher oder später muss entweder der frühere Zustand wiederhergestellt oder aber neue Zustand anerkannt und dadurch saniert werden. (Alfred Verdross. "Völkerrecht", S.81).

Ucrinae Exercitumque Zaporoviensis ac violationem Zaporoviensis inire, quousque no executiet ille iugum, et hoc peracto, ne etiam conveniat pasta ac foedera cum Moscis sine scitu et consilio Ducis ac Excertius Zaporoviensis, quamnis cum maximo suo emolumento».

V

«Post excussum iugum Muscoviticorum, si in pacificio statu Ucrinae inter-nae seditiones per praestigiosos Moscorum stymulos emanaverint sapiendique si Dun incapax fuerit, tunc Hanus et Dominium Crymense suppeditabunt suc-cursum ad sapiendos internos motus ad primam Ducis expostulationem».

VI

«Durante bello hoc contra hostem communem, ne Tataři innocuos colligatis-que armis non resistentes incolas Ucrainenses incoptivent, coloniasque eorum incinerent, vel quorumque praetextu depraedent sice clam sive palam».

VII

«Ecclesiae sacrae non solum in Ucraina, sed et in Muscovitio, vulgo slobodis (Kharkiv, Korsk, Voronizh) ut sint intactae a Tartarica manu, neque subeant incinerationem ac depraedationem»

(Elie Dorschak «Hryhor Orlyk» France's Cosack General)

Товариське письмо про закінчення пакту між Кримським Царством і Запорізьким Військом та Народом Малої Руси на вічну дружбу, братерство і нерозривний військовий союз

Біля Каїри, 23-го січня, 1711 року, за християнською ерою.

Хай буде безмежна хвала Всеславному Богові і Сотворителеві цілого світу, що схвалив і через своїх місіонерів закріпив незмінне і тривке збереження законів і умов. Також хай буде вдячність і шана святим Апостолам, Магометові, Ахметові і Махмуді. Магомет бо знищив тих, що виступали і не шанували договорів, очевидно, він своїм незмінним законом закріпив структуру договорів так само і для його союзників і друзів, що в збереженні договорів і послуху для пророків стояли наче найвищі і найсильніші скали; хай усіх їх наділить Бог царством у раю.

Після того визначено великий простір під широку область і під могутнє правління нашого володаря кримських і перекопських Татарів і Великого і Малого Ногає і Черкаських гір і сорок тисяч казанських Татар, що їх він (хан) війною вирвав від Калмуків під правління Великому Ногаю Найяснішого і Наймогутнішого та Найшчасливішого Володаря, Великого Хана, царя Девлет Герей (хай Бог збереже його самого і його царство). І саме тоді до його королівської палати прийшли послі і принесли письмо від Ясновельможного Гетьмана як українських, так і запорізьких козаків, від кошового отамана, Пана Константина Гордієнка, за згодою цілого Запорізького Війська і його начальників, а саме панів: Прилуцький Сотник Дмитро Горленко, Генеральний Суддя Климентій Довгополий та Ге-

неральний Нотар Іван Максимович і інших, що представили й те, що було в письмі, і те, що колись ще за життя Хмельницького Українські і Запорізькі Козаки, респектуючи союзність, братерство і дружбу з Кримським Військом, зазнали великих добродійств; так і тепер (як колись), як українські так і запорізькі козаки хочуть об'єднатися з кримськими і визнати їх своїми приятелями, братами і друзями. А тому, що Москаль є нашим спільним ворогом, що і нам накоїв багато лиха, сама справа вимагає у спільному інтересі обидвох народів з'єднатися та позбутися кривд і утисків московського ворога. Тому ми хочемо, щоб ті договори й угоди, заключені з Гетьманом Хмельницьким, були наново нами затверджені й узгоднені. А договори ті є такі:

Перше: Ніяка шкода не сміє загрожувати з боку татарського племені, під ніяким претекстом для них самих (козаків) і їх достатків та щоб вони (тобто козаки) могли спокійно жити. І також, щоб вони мали, згідно зі своїм давним звичаєм, повну свободу вибирати собі гетьманів та усувати їх за таким виборчим правильником, що вони його самі схочуть, та щоб такі вибори не відбувалися під ніякою іншою чужою охороною. Супроти полковників і інших старшин ніхто не сміє викликувати ніякого замішання у виконванні приналежних їм урядів. Поруч того, коли найясніший і Наймогутніший Великий Хан схоче колись написати дружнього листа до Ясновельможного Гетьмана в такому стилі, як колись уживав хан до Гетьмана Хмельницького, то він повинен уживати того самого стилю і тепер, і хай вони також свobodно і за давним звичаєм мають свою резиденцію і свої приватні жилища та склади солі і хай буде їм вільно в тих місцевостях ловити рибу та влаштовувати полювання; користуючись цим привілеєм із давен-давна, хай вони мають його і тепер та хай свobodно практикують свої релігійні обов'язки і хай їм не діється ніяка кривда ані в їхніх церквах, ані в церковних проповідях, хай їх не змушується змінити свою віру та свої обряди. Одним словом, хай будуть вільними країни і народи; взагалі, хай вони будуть ворогами для ворогів Найяснішого Хана та Кримської Держави, але приятелями для приятелів. Хай вони, якщо цього буде вимагати konieczність, несуть і свою підмогу для Криму; а коли з Божої ласкавої волі наш спільний ворог буде розбитий і послаблений, що благав би про мир, тоді ми повинні бути так само нерозлучно об'єднаними, як ми були спільно злученими на початку і під час війни, і так само, щоб мета обидвох народів була повністю здійснена. Ми хочемо аж до часу вигаснення терміну (цього договору) уважати силою договорів Кримського Хана і його Вельмож та цілий кримський нарід за приятелів та братів і ніколи від них не відлучуватися; і тому просимо, щоб під цим були підписи з обидвох сторін та щоб головні точки передано затвердженими і схваленими тому, що нижче підписані послы будуть про це говорити й виконувати свої посольські уряди та що в різних місцях вельможі, полковники й мурзи будуть обмірковувати, який то розумний чоловік склав, за допомогою Божої мудрости, оцей договір. І ми також те саме потверджуємо й обіцяємо на майбутнє не заподівати ніякої кривди ані самим козакам, як українським так і запорізьким, ані їхнім родинам і достаткам, але хочемо бути приятелями їх приятелів та ворогами їх ворогів, і на випадок потреби, спішити їм з допомогою. Також ми не хочемо вмішуватися ніяким чином ані у вибори Гетьмана чи інших старшин, ані в усуванні їх з уряду. Під ніякою умовою, ми не хочемо дошку-

лювати державам, народам і прикордонним полосам, землевласникам, складам солі (солищам), мішатися в їх риболовство й полювання. Цю саму кореспонденцію, що ми її вели з попередниками, хочемо вести з ними самими (гетьманами), і те саме будуть робити теж вельможі й загаль. Шляхи для купців обидвох народів хай будуть вільними і хай не вимагається від них торгового (теллонів), більшого як звичайно, а якщо б будьколи зайшла потреба, тоді хай буде застосований трактат Хмельницького.

Коли з Божої волі московський ворог буде розбитий і послаблений та буде благодати про мир, тоді будьмо нерозлучними в мирі, так само, як ми були об'єднані в війні і ми залишилося взаємно нерозлучними аж до вияснення важности нашого договору.

Тому до затвердження цього союзу й договору ми передаємо їм оце наше письмо скріплене печаткою з надією на Вселаскавого Бога, що як довго ці постанови будуть всеціло збережені з їхнього боку, так довго з нашого боку буде жевріти з дня на день із щораз більшою пошаною до договорів взаємна приязнь.

Дано над рікою Дніпро, 15 дня місяця Зільгадзес 1122 року Магомета.

Підписи татарської делегації:

Деейлет Шах Мірза, Ахмет Шах, Алі Шах Мірза Ширін, Мустафа Мірза, Хасам Бетмур Мірза Ширін, Мурза Шаг Мірза Ширін, Тухмітмір Сегюд, Елхаді Калгай Ширін, Мехмет Шагмір Манкат, Мубарек Шагмір Ширін, Ель Карі Хусейн, Хасан Мірза Ширін, Султан Шахмерзай Мунзур, Сефершаг Бай, Харі Ордімур Мірзай Баздаг, Харіс Мірза Кіпцяк, Аділь Мірза Тавгам

Оригінал знаходиться в шведському Державному Архіві. Переклад на українську мову був поміщений в щоденнику «Америка» з дня 3-го лютого, 1968 року. Подав його проф. Володимир Мацьків.

*Справоздання з нарад з 2-го грудня 1919 р. в Міністерстві
Заграничних Справ у Варшаві*

П.П. міністер Андрій Лівіцький, перший заступник голови місії, д-р Леонід Михайлів, політичний радник, Прокіп Понятенко, політичний радник Ржепечський.

Пан міністер Лівіцький відчитує декларацію української дипломатичної місії в РПП з дати, Варшава, 2-го грудня 1919 і долучує примірник декларації.

П. дир. Кноль: З рамени РПП: «Я є уповноважений до відібрання від панів декларації. У відповіді на ту декларацію хочу зазначити, що той крок Панів є в дійсності найдалшим посуненням справи з Вашої сторони. Представлені жадання Панів будуть по черзі сповнювані. Є слушною річчю, щоб ми зажадали від наших військових чинників для Панів видатної помочі».

Повищі тексти документів взято з праці О. Доценка «Літопис української революції» т. II. Правопис залишено згідно з оригіналами. Вони були поміщені в щоденнику «Америка» дня 9 липня 1966. Подав їх проф. В. Мацьків.

1. Деклярація

До Пана Голови Української Дипломатичної Місії в Варшаві.

З приводу предложеного нам на засіданні Української Дипломатичної Місії до Польської Річи-Посполитої в дні 30 листопада 1919 проекту деклярації, яка мала б бути вручена відповідно бажання Польського Уряду Закордонних Справ польській стороні, вважаємо необхідним заявити Вам отсе:

«Постановою Української Національної Ради Західньо-Української Народньої з 3 січня 1919 і постановою Директорії Української Народньої Республіки з 21 січня 1919 проголошено злуку Західньо-Української Народньої Республіки. Згадані постанови мали характер виключно декляративний. Бо постановою Української Національної Ради з 3 січня 1919 застережено, що до часу скликання Всеукраїнських Установчих Зборів законодатну владу на території Західньої Области Української Народньої Республіки виконує Українська Національна Рада, а виконуючу владу Правительство установлене Українською Національною Радою і перед нею відповідальне. Ся постанова була прийнята, згаданим Актом Директорії з 21 січня 1919. Ані покликаними постановами, отже Українською Національною Радою і Директорією, ані пізнішими державними актами не установлено ніяких органів державних, які були б хоч спільні обом державам, що заявили свою волю злитися в один державний організм. Таким чином повнота суверенних прав залишилася на основі згаданих уже обосторонніх заяв про злуку і після них за Західньою Областю Української Народньої Республіки.

Зокрема загранична політика обох держав ведеться окремими заграничними урядами кожної з них, а тільки деякі заграничні місії висилається обома Урядами спільно, щоб вести свою діяльність на основі інструкцій виданих після спільного порозуміння обох Урядів. Коли такого порозуміння не було, представники обох Урядів виступали перед заграницею самостійно.

Тимто, повторяємо, виключна компетенція рішати щонебудь про Західню Область Української Народньої Республіки, а зокрема про Східню Галичину, належить виключно до державних органів згаданої Области. В уступі означенім точкою 1. проекта деклярації, згадується між іншим, що по річці Збруч має проходити кордон між Україною і Польщею, се означало б, що на захід від річки Збруч починається польська територія. Такому змістові згаданого уступу противимося ми, як представники Західньо-Українського Уряду, а так само не згідні ми із змістом слідуячого уступу під точкою 2, проекта деклярації оскільки, що постанова згаданої точки не може відноситися до Східньої Галичини.

З огляду на нашу незгідність, евентуальна деклярація яка мала б бути зложена польській стороні відповідно предложеному нам проекту, а зо-

крема відповідно покликаному змістові згаданих точок 1 і 2 буде неважливою і не може мати ніяких правних наслідків.

Відповідно порозуміння між обома Урядами і статуту Української Дипломатичної Місії згаданий проєкт декларації не може бути навіть пред-
ложений в формі вирішеної Місією декларації польській стороні:

Варшава, 1 грудня 1919

Др. Степан Витвицький
Др. Антін Горбачевський
Др. Михайло Новаківський
члени Місії

2. Деклярація

До Пана Голови Української Дипломатичної Місії в Варшаві.

В нашім письмі, врученім І Заступникові Голови п. Леонідові Михайлову дня 1 грудня ц.р. о год. 12,20 минут дня, ми вказали на те, що проєкт декларації, який Ви пропонували предложити польській стороні, для нас неможливий до прийняття й що така Деклярація з боку Місії взагалі недопустима тому, що за Урядом Народньої Республіки нема ніякого права рішати щонебудь про чужу — в державнім розумінні того слова — Західню Область Української Народньої Республіки. Відпис того письма долучуємо під А. Проте Ви 2 грудня 1919 вручили згаданий проєкт Деклярації польській стороні вже як деклярацію Місії, хоч той проєкт не був прийнятий на ніякім засіданні Української Дипломатичної Місії в Варшаві. Відомо нам, що чад проєктом відбувалися тільки приватні наради наддніпрянських членів Місії, на яких заявили за прийняттям того ж самого проєкта, Ви пп. Михайлів Понятенко і Ржепецький, а проти п. Мшанецький. На посліднім засіданні Місії, відбутім дня 30-го листопада 1919 заявили за прийняттям згаданого проєкту Деклярації пп. Михайлів, Понятенко, Ржепицький, отже меншість супроти чотирьох членів Мшанецького, Витвицького, Горбачевського, Новаківського. Поглядові меншості Місії Ви надали форму рішення цілої Місії, подаючи в дні 2 грудня 1919 р. відкинену заявою більшости Деклярацію, як вирішену цілою Місією. Дотичне письмо подали Ви польській стороні, як постанову Української Дипломатичної Місії в Варшаві, хоча по статуту тої ж Місії кожна заява від неї політичного змісту мусить бути підписана всіми членами Місії, щоб сталася важною. Про свій замір подати польській стороні іменем Української Дипломатичної Місії таке письмо Ви не повідомили нас.

Все те зробили Ви в хвилі, коли Найвища Рада Мирової Конференції в Парижі рішила утворити з Східної Галичини суверенний державний організм, який повинен статися завязком Соборної Української Держави. Вчинили Ви те, не зважаючи, що своєю деклярацією, за яку не одержujete для Української Народньої Республіки нічого, можете вбити життя ново-народженої молодой Галицької Держави всю українську, а разом з нею знівечити державну будову, за яку стільки життя втрачено, крови проли-

то, страждань перенесено, за яку ще сьогодні вмирають і страждають кращі діти Галицької України.

Предложеною Вами польській стороні Деклярацію вважаємо неважною з огляду на безправність у формі і змісті, якої Ви допустилися: у формі — Вашим вказаним вище поведінням, у змісті — тим, що розпорядилися у цій деклярації чужим добром.

З огляду на те, ми іменем Західнього Українського Уряду підносимо урочистий протест такого безправства і не вважаємо можливим даліше оставитися в складі Української Дипломатичної Місії в Варшаві, і тому дозвольте, що отсим як її члени складаємо на Ваші руки свої Мандати.

Варшава, 8-го грудня 1919.

Др. С. Витвицький — Державний Секретар

Др. А. Горбачевський — Член Української Національної Ради

Др. М. Новаківський — Член Української Національної Ради

Використана Література

- КУЗЬМА Олекса — «Листопадові Дні», Видавництво «Червоної Калини», Нью Йорк, 1960.
- МАЗЕПА Ісаак — «Україна в огні і бурі революції», Видавництво «Прометей», 1950.
- ОГЛОБЛИН Олександр — «Гетьман Іван Мазепа та його доба», Видання ООЧСУ, Нью Йорк, 1960.
- ПАСТЕРНАК Євген — «Нарис історії Холмщини і Підляшшя», Інститут дослідів Волині, Вінніпег, 1968.
- СТАХІВ Матвій — «Україна в добі Директорії», Скрентон, 1962-1968 (7 т.).
- СТАХІВ Матвій — «Західня Україна», Скрентон, 1958-1962 (6 т.).
- ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ Лонгин — «Від легенд до правди», «Булава» Нью-Йорк, 1960.
- ШЕВЧУК Семен — «Пора сказати правду про наші Визвольні Змагання добитися волі для Галицької Землі», Торонто, Канада, 1965.
- ШАНКОВСЬКИЙ Лев — «Російські офіцери в українській армії» — «Вісті Комбатанта» 1978, ч. 1-2.
- ШЕЛУХИН Сергій — «Варшавський договір», Видання «Українського Робітника», Торонто, 1947.
- ШУЛЬГІН Олександр — «Державність чи Гайдамаччина», Видавництво «Меч», Париж, 1934.
- ШУЛЬГІН Олександр — «Без території», Видавництво «Меч», Париж, 1934.
- ШУЛЬГІН Олександр — «Кривава Книна», Вид. Уряду ЗУНР, Відень, 1919.
- ШУЛЬГІН Олександр — «На вічну ганьбу Польщі», «Говерля» — Нью Йорк (ОУН).

- КРИПЯКЕВИЧ Іван, ГОЛУБЕЦЬ Микола, ДОРОШЕНКО Дмитро — «Велика Історія України», видав Іван Тиктор, Львів 1948 Вінніпег.
- «Українська РСР на міжнародній арені» 1917-1923, збірник документів, вид. «Наукова Думка», Київ 1966.
- «Вісник», 1954, ч. 5, 1956, ч. 12. Вид. Організації ОЧСУ, Нью Йорк.
- Статті з часописів: «Батьківщина», «Свобода», «Канадійський Фармер», «Гомін України», «Український Голос» і «Новий Шлях».
- BORSCHAK Elie — «Hryhor Orlyk» France's Cossack General.
- CHOJNOWSKI Andrzej — «Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939», Zakład Narodowy Ossolińskich, Wrocław, 1979.
- HORNYKEWICZ Theophil — «Ereignisse in der Ukraine 1914-1922» Deren Bedeutung und historische Hintergründe, Philadelphia, PA, 1968 B.IV.
- EHRLICH Ludwik — «Prawo narodów», Nakładem Księgarni S. Kamińskiego, Kraków, 1966.
- KOWALSKI Włodzimierz — «Rok 1918», Krajowa Agencja Wydawnicza Warszawa, 1978.
- VEDROSS Alfred — «Völkerrecht», Springer Verlag, Wien, 1958.
- WOJCIK Zbigniew — «Traktat Andruszowski i jego geneza», Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.
- WASILEWSKI Leon — «Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe», Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego, Warszawa, 1937.
- WERESZYCKI Henryk — «Pod berłem Habsburgów», Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- «Materiały Archiwalne do stosunków polsko-radzieckich», t. I, Wyd. «Książka i Wiedza», Warszawa, 1957.
- «Materiały Archiwalne do stosunków polsko-radzieckich», Warszawa, 1962, t. I-IV.
- «Materiały Archiwalne do stosunków polsko-radzieckich», Studia i materiały t. I-X, Wyd. «Książka i Wiedza», Warszawa, 1965-1973.
- «Problems of the peoples of the USSR», Munich, Germany.
-

З дому неволіДО ПРЕЗИДЕНТА МІЖНАРОДНОЇ ПИСЬМЕННИЦЬКОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕН ДО ШТАБ-КВАРТИРИ ПЕН-КЛЮБУ,
ЛОНДОН

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

(УЦІС) Ми, члени Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, висловлюємо своє вдовolenня історичною подією — фактом проголошення Українського ПЕН-центру. Це є свідченням певних демократичних змін у культурній політиці СРСР. Але те, як утворився Український ПЕН-центр, викликає в нас подив і навіть сумнів щодо доцільності його існування в тому особовому складі, в якому він проголошений.

Сьогодні в Україні живе і працює дев'ять почесних членів Міжнародного ПЕН-клубу, прийнятих до свого складу різними країнами світу. Це головно письменники, що відбули багаторічні терміни ув'язнення за свої літературно-художні твори. Чимало з них написали книги, які побачили світ, окрім української, всіма західноєвропейськими мовами.

7 грудня 1987 року почесні члени ПЕН-клубу, об'єднавшись з письменниками й мистцями, які свого часу зазнали й продовжують зазнавати переслідувань за свою творчість, проголосили на Україні творчу спільноту — Українську асоціацію незалежної творчої інтелігенції, окрему й незалежну від Спілки письменників та Спілки художників України. Обоє Спілок, які зганьбили себе тісним співробітництвом з каральними органами. Члени нашої Асоціації (УАНТел) почали видавати свої друковані органи — журнал «Кафедра», альманахи «Євшан-зілля», «Пороги», «Карби гір» та ін. Об'єднуючись в Асоціацію, ми виходили з бажання вільно висловлювати свої думки, творити в ім'я краси й прогресу як української нації, так і всього людства.

Виходячи з того, що наша платформа відповідає духові й букві Хартії ПЕН, група письменників, почесних членів ПЕН, а також тих чесних письменників, членів Спілки письменників України, творчість яких з ідеологічних причин замовчується, ми 25 травня 1989 року звернулися до Президента ПЕН і штаб-квартири ПЕН-клубу в Лондоні з проханням утворити український центр ПЕН, незалежний від скомпрометованої Спілки письменників України. З незрозумілих для нас причин відповіді на свою Заяву ми не дістали.

В той же час попри гучні заяви про демократизацію в СРСР гласно діє і такий прогресивний орган, як КГБ. Він продовжує

підслуховувати телефонні розмови, перехоплює тексти телеграм, звернень тощо. І тому наше прохання про створення Українського центру ПЕН швидко стало відомим і не сподобалось тим, хто в застійні часи утримував нас у концтаборах і сьогодні не допускає на сторінки монополізованих партією друкованих видань.

Український центр ПЕН-клубу, ядром якого мали б стати переслідувані письменники, — ані КГБ, ані Компартії України не потрібні. Саме тому напередодні 54 Міжнародного конгресу ПЕН реакційна частина Спілки письменників України за вказівкою КГБ-КПУ спішно порушила питання про створення Українського центру ПЕН без членів Української асоціації незалежної творчої інтелігенції. За порадами КГБ все робилося хвацько і таємно. Про звернення Спілки письменників України до Президента ПЕН-клубу сном-духом не відали навіть такі секретарі СПУ, як відомі українські поети Роман Лубківський та Дмитро Павличко.

Жодний з почесних членів ПЕН і сьогодні не має змоги в будь-який момент виїхати поза межі ССРСР. А КГБ за кілька годин видає візу на поїздку на 54-й конгрес ПЕН поетові Миколі Вінграновському. Вибір делегата на конгрес ПЕН від України не випадковий. У 60-ті роки Микола Вінграновський розпочинав літературну діяльність як прогресивний та патріотично настроєний поет. Але тільки не вдарив грім — почалися арешти письменників у 1965 та 1972 роках, серед них і всіх 9-ти теперішніх почесних членів ПЕН, поет М. Вінграновський перейшов мобільно і цілеспрямовано на бік партократії та вимог КГБ, чим і зажив у них для себе слави та довіря.

Ні в 60-ті, ані в 70-ті та на початку 80-их років М. Вінграновський не виступив проти «придушення свободи вислову в країні», як цього буквально вимагає Хартія ПЕН. То ж питаємося, чи має право через свою поведінку в тяжкі роки національно-політичного буття України Микола Вінграновський тепер бути членом ПЕН? Навіть без натяку на покаяння, гірше того, з войовничим запалом проти переслідуваних і цькованих письменників?

КГБ відрядило М. Вінграновського на 54-й конгрес ПЕН з хитринкою. Воно добре знає: на сторінках вільної української еміграційної преси 60-х років Вінграновський фігурував як ліберал і українська еміграція не буде заперечувати проти його присутності на конгресі.

Тут треба зауважити: перед світовим конгресом ПЕН дев'ять почесних членів ПЕН запропонували цілому ряду членів Спілки письменників, що не заплямували себе служінням тоталітарному режимові, створити спільний, єдиний Український центр ПЕН-клубу. На нашу пропозицію пристали такі письменники, як Григорій Кочур, Павло Мовчан, Станіслав Чернілевський та інші. Однак Вінграновський про такий об'єднаний центр ПЕН-клубу України не забажав і слухати. Він безпосередньо чи посередньо виконуючи волю КГБ, ввів у всесвітній ПЕН-клуб троянського коня тоталітаризму. А це означає, що ПЕН в особі деяких членів

Українського центру має гальмо на шляху до виконання своєї гуманістичної місії. Пояснюємо.

Визнаний 54-им конгресом ПЕН Український центр як самостійна творча одиниця буде захищати тих південноафриканських письменників, яких переслідують расисти, але не поворохнуть пальцем, аби взяти під захист українського письменника, якого буде піддавати тортурам КГБ. Не кажемо вже про 9-ох почесних членів ПЕН-у, яких і зараз цькують в Україні — їх не друкують на Батьківщині, не пропагують, шельмують у пресі і називають, як на теперішню лексикологію, «антисоціалістичними», «антикомуністичними елементами», «екстремістами», — а раніше називали «ворогами народу». І саме ці переслідування дали привід таким гостям конгресу ПЕН, які Віталій Коротич та Микола Вінграновський заявили буцім то почесних членів ПЕН-у на Україні мало хто знає як письменників.

Усе вище наведене дає нам право з повною відповідальністю заявити, що створення Українського центру ПЕН-клубу лише на базі Співки письменників України суперечить духові та букві Хартії ПЕН, а заодно і є мірою сповільненої дії під благородну мету ПЕН. Воно також підступно спрямоване на ідеологізацію цієї демократичної, гуманістичної міжнародної письменницької структури.

Усі дев'ять почесних членів ПЕН-у разом з прогресивними членами Співки письменників України та іншими своїми товаришами по перу здивовані рішенням 54-го світового конгресу ПЕН-клубу про створення Українського центру ПЕН без вникнення в суть справи, лише на базі «усплавленого» та видаваного офіціозом керівного ядра членів Співки письменників України. Цілий ряд членів Українського центру, новоприйнятого в ПЕН, ніколи не сповідували ідей гуманізму, свободи, прав особи й української нації.

Просимо Вас, пане Президенте, штаб-квартиру ПЕН-клубу переглянути особовий склад тих, хто став членом Українського центру ПЕН-клубу. На відміну від західноєвропейських письменників, письменників США чи Канади, ми живемо в країні, де суспільне, матеріальне і політичне становище письменника визначається не рівнем його таланту, а вмінням пристосуватися ї: сподобатися чиновникам від тоталітаризму. І саме цей принцип, а вірніше цю безпринциповість відстоював перед учасниками 54-го Світового конгресу ПЕН Микола Вінграновський.

Нас примусило взятися за перо не почуття особистої образи — якого в даній ситуації просто не можемо мати — а побоювання, аби Український центр ПЕН-у не обернувся в штаб-квартиру КГБ в світовому ПЕН-клубі. І тому вважаємо за свій громадянський обов'язок заявити про це керівництву Міжнародної письменницької організації ПЕН-клубу.

Василь Барладяну

Михайло Осадчий

Вячеслав Чорновіл

Жовтень — 1989 р. Україна.

У СПРАВІ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

(Відкрита заява Київської філії Української Гельсінської Спілки)

(УЦІС) Уряд Української ССР продовжує політику дезінформації, замовчування, засекречування даних щодо Чорнобильської катастрофи. З огляду на це Київська філія УГС вважає необхідним висловити низку принципів оцінок ситуації, що склалася.

1. Засекречування даних щодо існуючої радіаційної небезпеки та рівня її, що мав місце у травні-червні 1986 р., особливо для мешканців регіонів, уражених радіоактивними речовинами, неприпустимо затяжна евакуація з районів особливої небезпеки, зволікання з виселенням людей із місцевостей з високими рівнями радіації — є не що інше, як геноцид проти власного народу.
2. Свідоме приховування реальних доз опромінення, отриманих особами, що займалися ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, вигадкування діагнозів, що не відповідають справжньому захворюванню, відмова пов'язувати вперше виявлену патологію з дією йонізуючого опромінення, заздалегідь неправильне й неповне лікування — є злочин проти життя і здоров'я людини з боку міністерств охорони здоров'я УССР, ССР та міністерських керівників Ільїна, Романенка та їм подібних.
3. Виділення 30-кілометрової закритої зони, підпорядкованої Мінатоменерго, є порушенням територіального суверенітету Української ССР союзним міністерством внаслідок його злочинних прорахунків у своїй діяльності.
4. Керівних і відповідальних осіб КПУ, Верховної Ради УССР, Міністерства охорони здоров'я, Гідромету, Агропрому та інших установ, які мали безпосереднє відношення до засекречення радіаційної ситуації, особливо організаторів Першотравневої демонстрації і велогонки Миру 1986 р. в Києві, слід притягнути до кримінальної відповідальності.
5. Україна, так само як і Білорусія та РСФСР, має право вимагати фінансової компенсації від Мінатоменерго в розмірі збитків від втрати матеріальних цінностей на відчужених територіях і щорічних прибутків, які одержувала ця територія внаслідок народно-господарської діяльності.
6. Київська філія УГС вважає необхідним визнати осіб, які брали участь у ліквідації аварії на ЧАЕС в особливо небезпечних районах, рівними в правах і пільгах з особами, які брали участь у війні в Афганістані чи у Великій Вітчизняній війні. Осіб, що внаслідок захворювань, пов'язаних з участю в ліквідації наслідків аварії, стали інвалідами, прирівняти в пільгах і правах з інвалідами афганської та Вітчизняної воєн.

7. Особам, евакуйованим з небезпечних для проживання зон, необхідно забезпечити спеціальне медичне обстеження, лікування і наділення житлоплощею, рівнозначною втраченій.
8. Київська філія Української Гельсінської Спілки вимагає від органів місцевої, республіканської та союзної влади негайно припинити вивезення й продаж для використання продуктів сільськогосподарського виробництва з територій підвищеної радіації та негайного опублікування переліку цих територій.

Заява ухвалена загальними зборами КФ УТС.

Текст готували Олексій Коновалов і Олесь Шевченко.

Київ, жовтень 1989 року

ЗАЯВА КОМІТЕТУ ЗАХИСТУ УКЦ ВІД 4 ГРУДНЯ 1989 РОКУ

(УЦІС) 30-го листопада 1989 року напередодні візиту Голови Верховного Совету ССРСР Михайла Горбачова до Італії і Ватикану, уповноважений Ради у справах релігій при Советі міністрів УССР Львівської області Юрій Решетило оприлюднив за допомогою львівського міжобласного телебачення заяву республіканської Ради у справах релігій, в якій декларується право українських греко-католиків реєструвати свої церковні громади в Західних областях України.

Таким чином, советською офіційною особою вперше привселюдно підтверджено право українських греко-католиків на існування, і це без сумніву, слід розцінювати як перший крок на шляху до легалізації УКЦ.

Разом з тим, згідно з діючим на території УССР положенням про релігійні об'єднання від 1-го листопада 1976 року, рішення про реєстрацію будь-якого релігійного об'єднання в республіці ухвалює лише Рада у справах релігій при Советі міністрів ССРСР, тобто орган не республіканського, але союзного рівня, позиція якого залишається невідомою досьогодні.

Той факт, що вищевказану заяву оприлюднено лише в Західньоукраїнському регіоні, а республіканські і всесоюзні засоби масової інформації не висвітлили зміст цього документу, можна розцінювати, як проголошення принципу справедливості у відношенні до українських греко-католиків лише на теренах Західної України.

Враховуючи це, Комітет Захисту УКЦ вважає, що заява Ради у справах релігій при Советі міністрів УССР питання легалізації УКЦ не вирішує, а лише висловлює бажання влади відновити легальний статус УКЦ, першим кроком до чого є вищезгаданий офіційний документ.

Михайло Горбачов під час своєї візити до Ватикану заявив, що представники всіх віроісповідань мають право на задоволення своїх духовних потреб, що готується закон про свободу сумління.

Що це? Чергова обіцянка комуністичних володарів, які протягом 70 років обіцяли народам створити рай на землі, а замість нього створили навколо справжнє пекло? Звісно, тягар минулого не може не впливати на ставлення мільйонів українських греко-католиків до заяви Ради у справах релігій при Советі міністрів УССР.

Навмисне затягування владою рішення проблеми УКЦ призвело до загальної зміни релігійної обтановки на Україні. Набирає силу рух за українську православну автокефалію, до якого намагаються приєднатися під гаслом так званої «боротьби за автономію» сили, що скомпромітували себе як у християнському, так і в національному відношенні.

Український екзархат РПЦ, до якого належать дві третини всіх парафій РПЦ, перебуває напередодні завершення свого існування. Усі ці події викликають певне соціальне й національне напруження, яким можуть скористатись антидемократичні сили.

У другій частині заяви, замість визнати незаперечне право українських греко-католиків на реєстрацію громад і повернення їм всіх церковних споруд, які належали до 1946 року УКЦ, влада пропонує проведення соціологічного опиту і референдумів з метою, мовляв, вивчення думки місцевого населення на предмет — хоче воно чи не хоче греко-католицьких церков. Звичайно, перспектива подібного «плебісциту» ніяк не задовольняє віруючих, адже всім добре відомо, що комуністичні володарі здібні до всіляких махінацій з цифрами, які свідчать про наслідки виборів та голосувань.

Аналізуючи текст заяви, починаєш розуміти логіку її замовників: українські греко-католики, законні власники, повинні благодітих, хто їх майно пограбував. Але такий підхід позбавлений здорового глузду навіть на перший погляд.

Виходячи з цього, Комітет захисту УКЦ черговий раз рішуче заявляє, що під легалізацією віруючих розуміють не лише формальну реєстрацію греко-католицьких громад, а й повернення УКЦ понад 600 церковних споруд, в тому числі Собор Святого Юра, які їй належали до 1946 року. Органи влади, які фактично організували Львівський псевдособор 1946 року, повинні визнати це у формі урядової заяви, політично реабілітувати УКЦ.

Іван Гель — Голова комітету захисту УКЦ

Микола Муратов — Юридичний консультант комітету

Львів, 4 грудня 1989 року

Огляди, рецензії

Василь БАЛИТА

БОРОНИ НАС, БОЖЕ, ВІД ТАКИХ «УКРАЇНЦІВ!»

Зі сторінок «Львівських Новин», органу Львівської
Обл. Філії УГС, ч. 9/89

— Не можу мовчати! — заявляє якийсь В. Довгопол зі Свердловська, листа якого видрукувала «Правда» за 28-ме серпня. І не просто видрукувала, а й помістила до того ж на першій сторінці, на видному місці.

За що ж удостоївся автор листа такої чести і такої уваги від центральної союзної газети? Адже, як відомо, мовчати не може багато людей, в газету пишуть тисячі, але мало хто з них має шанс бути надрукованим в газеті, та ще й на першій сторінці. Чим же зацікавив редакцію «Правди» саме цей лист?

Судячи з усього, газеті припав до вподоби той факт, що автор листа з самого початку нападає на національно-визвольні рухи, які останнім часом заявили про себе в деяких республіках ССРСР.

Ось як він характеризує мирні демократичні перетворення, що проходять в нашій країні: «Вся історія країни Рад проходила на моїх очах, але ніколи такого розгулу націоналізму раніше не спостерігалось».

Далі автор листа дуже побивається над тим, що в деяких республіках погано відносяться до росіян. Він зазначає: «На жаль, в деяких національних республіках трапляються випадки недоброзичливого відношення до російської національності, яка об'єднала народи ССРСР і багато зробила і робить для підйому економіки і культури національних республік».

Таке твердження автора можна розглядати хіба як насмішку над почуттями тих поневолених Росією народів, які тепер добиваються свободи. Бо про яке піднесення економіки можна говорити в той час, коли країна стоїть на грані економічного краху? І про яке піднесення національних культур можна говорити в той час, коли ці культури опинились на грані винищення в результаті шаленої русифікації всіх без винятку республік?!

Підкресливши в листі, що сам він по національності — українець, автор з лакейською запопадливістю починає всіляко вихвалити росіян і переконувати читачів в тому, що: «російська людина — добрий друг громадянину будь-якої національності нашої країни. І явище недоброзичливого відношення до російського народу, російської мови несправедливі, аморальні і недопустимі...» Тут виникає питання: але чому тільки російська людина — добрий друг всім іншим? А білорус, українець, литовець, грузин, хіба не добрий друг всім іншим громадянам?

Ні словом не прохоплюється цей «українець» про долю свого українсь-

кого народу, про його біди і проблеми. Його зовсім не болить те, що «російські люди», яких він так вихваляє, настільки зрусифікували бідну Україну, що в багатьох її містах і слова українського вже не почуєш. І не тільки Україну. Всі республіки на своїй шкірі відчули їх «благодетельний вплив».

Але, що йому до цього! Він, знай, пише: «В національних республіках, мені здається, обов'язково повинні бути російські школи для тих, хто бажає в них вчитися. І це повинно бути узаконено союзним урядом». Автор ніби не знає, що тих російських шкіл набудували вже стільки, що мусять у них вчитися не тільки ті, що хочуть, але й ті, що не хочуть.

А як гарно він пише про вищі учбові заклади: «Вища технічна і інженерно-економічна школа в кожній союзній республіці повинні бути доступні для навчання радянських людей будь-якої національності. Отже, в цих учбових закладах повинно проводитися викладання на російській мові, як на мові міжнаціональній». Згідно логіки автора, виходить так, що всі інші мови, крім російської, повинні застосовуватись хіба що для хатнього вжитку. Як жеж тоді бути з «піднесенням культури національних республік», про яке йде мова в листі? В чому ж виражається це «піднесення», — так і хочеться запитати автора?

В кінці автор просить газету опублікувати його листа, бо: «... не можу мовчати, спостерігаючи, як прояви націоналізму руйнують побудований не одним поколінням патріотів різних національностей наш спільний дім, союз вільних республік».

Совість, бачите, замучила його, мовчати не може! Так і хочеться запитати цього члена КПСС з 1939 р., у якого, як він пише, вся історія країни Рад проходила на його очах», а чому він мовчав в 1932-1933 рр., коли штучно організований більшовиками голод в Україні винищив понад 7 мільйонів українців? Чому він мовчав в 1937 році, спостерігаючи за розгулом сталінських репресій? Чому він мовчав і в пізніші часи, зокрема, брежнєвські, коли творилися всякі беззаконня? Де він тоді був? Чому не писав у «Правду»? Чому так пізно — аж в 1989 році прорізався в нього голос?

Роман КУХАР

ВИБРАНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СТУСА В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Василь Стус. «Добірка поезій» («Selected poems»). Переклав і зредагував Ярополк Ласовський, з його ж введенням, бібліографією поета, заувагами до тексту й замітками наприкінці книжки. Обкладинка Мирона Левицького, світлина з різних періодів життя Василя Стуса, список членів міжнародного Комітету для найменування поета Нобелівським лауреатом, названі патрони видання. Український Вільний Університет, Мюнхен, та Федерація ім. Лариси й Уляни Целевич-Стецюк при ОЖ ООЧСУ, Нью-Йорк, 1987, стор. 166.

Хоча приготований для оцінки Комісії Нобелівської літературної нагороди в 1986 р. вибір поетичних творів Василя Стуса не зазнав свого побажаного здійснення із-за передчасної мученицької смерти поета в 1985 р. в концентраційному радянському таборі в Кучіно, біля м. Перм у Московщині, все ж таки добірка його творчості в англійському перекладі зможе знайти доступ до англомовного читача. В цьому й особлива вартість цього чепурно виданого однотомника. Видання цінне теж для українського читача, бо паралельно з англійськими перекладами пліч-о-пліч поміщено й оригінальні вірші поета в українській мові, що, у своїй більшості, точно датовані.

Добір перекладів Ярополка Ласовського базується на двох, виданих ще до 1985 р. поетових збірках, із чого взято під увагу тільки неримовані вірші (типу *vers libre*), як найпридатніші для виконання перекладного завдання в надто короткому, визначеному для того реченні. Ця обставина, зрозуміло, обмежує сприйняття англомовним читачем цілісності поетичної творчості Василя Стуса до одної категорії віршів, не конче найпитоменнішої йому, алеж за даних умов саме так здійснений вибір виявився необхідним. Добре, що тут зроблено й деякі винятки, бо до збірки суцільно неримованих віршів таки включено, з користю для загальної картини, три римовані репрезентації (теж у римованій редакції перекладів), між ними й відомий, міцний, емоційно наснажений вірш «Ярій, душе, ярій, а не ридай» (пам'яті скритно вбитої злочинними органами КГБ мисткині-патріотки Алли Горської).

Без уваги на неповний характер перекладної добірки Стусової творчості, зумовлений реченцевими й технічними перепонами, вивершений тут матеріал її дає проглядне уявлення тем і прикметного стилю небуденного поета, вилонюючи його самотню, неповторну силуету безстрашного національного борця, пристрасного суспільника-активіста, гуманного аж до альтруїзму співжителя міжнародної закріпаченої спільноти конц-лагерів, мислителя-Сковородинця й тонкого майстра доглибинного поетичного виразу.

Духовий образ Василя Стуса, хай і в цій неповно закресленій характерологічній формі, доведений значною мірою до його особистого утотоження.

Недостача місця в обмеженому типі цього рецензійного відзиву дозволяє лише на коротку цитату (оригінальну та в англійському перекладі Ласовського) з одного, більшого розміром, твору В. Стуса, поміщеного в обговорюваному виданні під заг. «Потоки» (стор. 108):

(в оригіналі):

... «Скажи, пощо мені подарував
цей світ, якому я запрягався
служить до скону! Нащо передрік
ці болі самозречення в хвилину,
коли я вже самим собою став? ... »

(англійська версія):

... «Please tell, why have you made this world into
a gift for me, so that I swore to serve it

faithfully until my dying day?
Why have you prophesised the suffering
of self-denial in the moment when I became myself? . . .»

Ярополк Ласовський, як перекладач, виявив у обширному перекладному матеріалі видання складного слововжитку й багатогранного засягу замітне знання англійського мовостилу, що дозволило йому добирати можливо щокращі відповідники вербальних і синтактичних ідіомів у процесі перекладу з одної на іншу мову стільки відмінних від себе лінгвістичним запіллям і чуттєвою неспівмірністю обидвох мов. Труд його нелегкої праці над актуалізацією в англомовному світі поетичної творчості Василя Стуса має надійні завдатки доброго успіху цього, саме здійсненого, вагомго в літературі міжнародних зв'язків задуму.

Теодор **ТЕРЕН-ЮСЬКІВ**

ДЕЩО ПРО ІСТОТУ ГУМЕНЮКОВОГО МИСТЕЦТВА (З приводу виставки в Нью-Йорку)

Довгоочікуваний вернісаж картин Феодосія Гуменюка в Нью-Йорку, від 3-25 червня 1989 р., в Українському музеї, не забувається так швидко. Окрилені враження і одухотворені роздуми остануть у глядача, мабуть, назавжди. А це проречисто доводить, що в свої картини автор мусів вложити всю душевну спроможність, усю глибину мистецької наснаги, весь свій рідкісний талант, щоб у патріотичній цілеспрямованості прославити свій український народ з його прекрасним побутом та славною історією. Не думаю, що я був колинебудь на виставці іншого нашого мистця, де з кожнісінького опусу промовляла б до глядача єдина, незаступима Україна. Чи вже це саме явище не унікальне? Тільки до деякої міри підходить до Гуменюка своїм прославленням рідної батьківщини Галина Мазепа в далекій Південній Америці. Тому і самозрозуміло, що настрої у глядачів виставки був виїмково піднесений. Несподівана привабливість самого Гуменюка тільки скріплювала атмосферу святковості.

Буває, що коли часом запитате тут нашого молодшого мистця, чому не зображує української тематики, то відповідь буде: «Воно вже все змальоване» або: «Та я не бачив того» тощо. Багато дечого не бачив і Гуменюк, але він простудіював, вивчив усе потрібне, зглибив, бо в ньому горить огонь, любови до України в самому серці. В Гуменюка немає «вже змальованого», проспіваного жанру. Всі бо враження і теми, пропущені через призму його власної непересічної художньої індивідуальності, дають суцільність свіжого, оригінального, небаченого новотвору.

Гуменюкові поталанило в малярстві особливо в одному напрямі. Він зумів, як ніхто інший із наших мистців, успішно поєднати елементи модерних, чи сучасних напрямків (головно кубізму; знаменне посвоячення з Архипенком), з традиціями українського малярського зображення усіх часів, а саме: візантійський елемент, козацьке барокко, монументальність школи Бойчука, нарбутівський стиль. Можна сказати, що Гуменюк ство-

рив свій індивідуальний мистецький стиль зображення, який зразу з'єднав йому велику масу прихильників. Тому і не дивно, що навіть дехто з наших найповажніших малярів на еміграції запевняє — а це трапляється не часто — що Гуменюк — це найбільший український мистець-маляр нашої доби.

Одну з цікавіших думок відносно праць Гуменюка варто було почути на виставці від інтелігентного, але скромного глядача, який звірювався: «Я не потраплю так на ході зрозуміти усіх представлених ідей мистця, однак оглядаю картини з великою насолодою, дуже люблюся їхньою тематикою і кольоритом, а вже від патріотично-релігійної символіки, то тяжко очі відірвати».

Наші критики під московським караулом, по не малих митарствах і переслідуваннях Гуменюка, особливо тепер уже вихвалюють знамените представлення ним цінної української спадщини. Вони просто «забули», як громили його за індивідуальний спосіб зображення, за «стиль загадок», за «якісь символи», за «двозначність» самовиявлення, а насправді — за його національне обличчя. Отож, критика і далі не дуже одушевляється його темами з історії України, а головню імпонуючою пов'язаністю нашого народу з релігією. А Гуменюк наголошує і демонструє релігійність у своїх працях повсякчасно. Винятково цікаво, що Гуменюк, мимо небезпеки шикан, створив кілька портретів наших особливих гетьманів, таких як Дорошенко, Мазепа і Полуботок (на виставці їх не було продані). І, як каже, заміряє даліше продовжувати змальовувати гетьманську серію.

Попри все те, картини Гуменюка, мимо своєї безпосередньої кольоритності і краси, не є аж такі зовсім легкі і прості до розуміння та швидкого цілісного схоплення їхньої суті. Деякі з них можуть бути для чужого глядача досконалими барвистими абстракціями. Однак для українського любителя мистецтва це приманливі зображення, які, розглядаючи уважно, належить «відчитати» і роз'яснити собі їхню побутову, історичну і релігійну символіку. Автор цих рядків мав справжню душевну насолоду подивляти цю виставку чотири рази. Заміряв оглянути її і ще, та пора закінчення не дала спроможности.

Сам Ф. Гуменюк — приємна, безпосередня, без найменшої пози людина-мистець. Він із селян, уродженець Вінниччини (1941). Для мене його прізвище типове західноукраїнське. Мистецтво студіював у Дніпропетровську, а даліше в Ленінграді. По закінченні студій почав викладати у Вищому училищі прикладного мистецтва в тім же Ленінграді та брав участь у мистецьких виставках. У 1974 р. мав індивідуальну виставку в Чехо-Словаччині. В 1975 і 1976 рр. зорганізував дві виставки українських мистців-неконформістів у Москві. За це влада заслала його до Дніпропетровська, де і переслідувано мистця. По кількох літах удалось Гуменюкові повернутись до Ленінграду. Він запевнив мене, що виставлених у Нью-Йорку картин йому не пощастило б створити на Україні. В Ленінграді він просто згубився у чужому морі, працюючи творчо для рідної культури. Ось рік тому, при його поперті, засновано в Ленінграді товариство ім. Шевченка. А в майбутньому, якби часи змінились на краще, мистець задумує осісти в Києві і там відчинити свою працюню.

Малює Гуменюк олією, інколи аквареллю. Картини його великі, розмаїні, монументальні. Було невимовно приємно почути від нашого ре-

презентативного мистця-ентузіаста М. Мороза похвальне: «Ці картини повинні прикрашувати міністерські залі української держави». У вичаруванні поліфонії своєї барвистості Гуменюк часто навіть дуже яскравий («Зелені свята»), іншим разом він лагідно настелевий («Різдво»). Помітна і важлива тут одна з його початкових картин (1971) «Вірність Україні», де стилізований портрет гарної жінки в багатому намисті, з книжкою в руці та ще і зі символічним півнем-збудником (його зустрінемо частіше на картинах Гуменюка), доводить переконливо, що малярство студіював наш мистець глибинно і чесно та опанував його таємниці повністю. Цікавий синьо-брунатний «Козак-Мамай» — це наче переходовий міст Гуменюка від стилізованого мистецтва до модерного, своєрідного, ось хоч би такого, як репрезентативний «Мій край». Тут світлі, потужні постаті в історичному аспекті гордо і гідно представляють українську стихійність. Хвилююча картина-ікона «Юрій Змієборець» (там небезпечно назвати його святим) найкраще представляє релігійну притаманність мистця та демонструє ще і політичний чинник. Хоробрий св. Юрій проколює списом змія-потвору, змальованого такою самою гострою фарбою, якою вирізняється кремлівський прапор. Довершеністю визначається «Водохреще», композиційно в колі, блакитно-зеленкавого характеру, має в углах хорогви з хрестами та силуетами святих. В Гуменюка зустрінемо янголів у сьйві ореолів, які мішаються та співають разом зі звичайними людьми-козаками, напр. в «Коляді». Образ Богоматері подивляємо на вражаючим «Посвяченні».

Гуменюк, як актуальний маляр наших днів, бажає похизуватись національною символікою синьо-жовтого кольору, а теж нашим тризубом. Це друге вже не таке просте. Синьо-золотисте забарвлення помічаємо на картині «Різдво». А в калейдоскопічній танці «Марена — хорівід» замає таки чітко синьо-жовтий стяг. Дерев'яні трикіріони, чи рираменні свічники, на картинах символізують наш герб — тризуб.

Виявляє себе мистець ще і в пригаслих кольорах натюрмортів, які мене, особисто, дещо менше приманюють до себе. Проте там теж цінна символіка, ось хоч би «Покинуте село».

Коли йдеться про найрепрезентативніші праці Гуменюка, передусім з останнього часу, то він навіть відходить дещо подальше від свого модерного творення, а зближується радше знову до стилізованого малювання. Тут належать особливо дві вершинні картини мистця «Мотря Кочубеївна» і «Посвячення». Самозрозуміло, що серед україножерного російського шовінізму не міг Гуменюк створити монументальну картину зі самим самостійником Мазепою (хоч меншу працю таки виконав). Тому назвав свій капітальний твір «Мотря Кочубеївна». І ми маємо біля вродливої дівчини нашого великого державника. В «Посвяченні» нововибраний гетьман з булавою (і не Мазепа), в ореолі, як і янголи, в оточенні козацької старшини, складає присягу перед митрополитом на Євангеліє. На задньому тлі зображена з янголами Богоматір, вона ж бо опікунка козаків. Піднесений характер цієї картини і державницький, і релігійний. Наше бажання: тільки більше таких шедеврів!

Нью-Йорк нетерпеливо і тужливо дождатиме наступної виставки досконалого мистця Ф. Гуменюка. Та чи тільки Нью-Йорк?

У глибокому смутку ділимося болючою вісткою з членством ОУН і українською громадськістю, що в середу 8 листопада 1989 року відійшов у вічність на 81 році життя довголітній провідний член ОУН і заслужений діяч на політичному, громадському і молодіжному полях

Сл. п. мгр Ярослав РАК

народжений 1908 року у Винниках біля Львова в родині Антона і Софії.

Початкову, середню і вищу правничу освіту здобув Покійний в рідному селі-містечку й у Львові. Провідним членом ОУН став ще в студентських роках, а в 1934 році виступав як один із підсудних у Варшавському процесі у зв'язку з вбивством міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. Активний діяч Українського Спортивного Союзу у Львові в 1930-их роках і голова Українського Спортивного Клубу, а від 1930 до 1940 року керівник відділу молоді в Українському Центральному Комітеті в Кракові. Повернувшись в середині 1941 року на Рідні Землі, Покійний був заарештований німецьким гестапом і до кінця 1944 року карався в німецькому концетраційному таборі в Освенцімі. В повоєнних роках Покійний займав провідні становища в ОУН, був головою Головного Суду ОУН, членом Головної Ради ОУН, а теж був керівником відділу молоді в ЦПУЕН (1945-1948 рр.), членом Головної Пластової Старшини (1945-1953 рр.). Після поселення в Ньюарку, США, Він активний член Організації Українського Визвольного Фронту, довголітній голова Координаційної Виховно-Освітньої Ради УККА, член Головної Управи ООЧСУ та других громадських установ, провідний член клітин ОУН, учасник IV, V, VI, VII Великих Зборів ОУН і виховник на таборах молоді.

Похоронні відправи відбулися у п'ятницю 10 листопада в похоронному заведенні Литвинів у Ньюарку, а відтак в суботу 11 листопада з церкви Івана Хрестителя і на цвинтарі св. Андрея Первозванного у Південному Бавнд Бруку.

Відхід Покійного у вічність як відданого національній справі провідного члена ОУН і активного діяча на широкий національно-громадській ниві, глибоко віруючого християнина, борця-революціонера, який все своє життя віддав служінню українській нації, залишив серед нас велику прогалину і завдав болючу втрату, бо від нашої Організації і народу відійшов Борець, який поєднував у собі і передавав молодшим поколінням і громадськості три важливі декади боротьби української нації за волю і державність — двадцяті, тридцяті і сорокові роки, без досвіду та здобутків яких важко було б організувати цю боротьбу в теперішніх часах.

В аналах боротьби ОУН і цілого українського народу за волю і державність, Покійний мгр Ярослав Рак займе гідне і почесне місце.

Опечалені болем і смутком Дружині і Родині Покійного висловлюємо найглибші співчуття.

Вічна і славна Йому Пам'ять!

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

«ХРЕСТОМАТІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ» — Книга перша, поезія, за редакцією Редакційної Колегії в складі: Святослав Гординський, Ігор Качуровський (головний редактор), Іван Коровицький, Василь Лев, Григор Лужницький, Леонід Рудницький, Петро Цимбалістий, Дмитро Штогрин, Володимир Янів. Правописна і художня редакція — Лідія Качуровська-Крюкова. Обкладинка — Ростислав Глукко. Упорядкування і вступний есей — Ігор Качуровський. Видавець — Комітет Наукового Конгресу Тисячоліття Хрищення України. Накладом Союзу Українців у Великій Британії. Мюнхен-Лондон, 1990. Формат — 4А (великий), сторінок — 552. Обкладинка тверда, в обгортці. Показник, ілюстрації тощо.

Михайло В. Поврозник: «АЛЬБОМ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ ЗАКАРПАТТЯ, ЛЕМКІВЩИНИ, ХОЛМЩИНИ ТА ПІДЛЯШСЬЯ». Видання Української Видавничої Спілки в Лондоні, 1989 р., стор. 320, тверда обкладинка зі сорочинкою роботи Марка Мудрого. Фундатор — Петро Януш.

Марія Кремінярівська: ВІВЦІ, ВОВКИ І ЛЮДИ» (Літопис). Стор. 644, тверда обкладинка.

Теодор Пелеш: «МОЇ МОЛОДІ ЛІТА У ВИРІ БОРОТЬБИ» (Спогади). Українське Видавництво, Мюнхен-Торонто — 1988 р. Стор. 282, тверда обкладинка зі сорочинкою роботи Володимира Беднарського. Зредагував і видав — Богдан Криницький.

Роман Малащук: «З КНИГИ МОГО ЖИТТЯ». Том II. Видання Видавничої Спілки «Гомін України» і Дослідного Інституту «Студіум», Торонто, 1988 р. Стор. 416, тверда обкладинка роботи Богдана Стебельського.

Олександр Канюка: «ВІД ГУЖІВКИ ДО БІЛОМОР КАНАЛУ». Свідчення контабріника 1930 років. Науково-дослідне Т-во Української Термінології. Нью-Йорк 1988 р. Стор. 203, м'яка обкладинка.

Юрій Буряківець: «ЛАСТІВ'ІНОЮ ТРАСОЮ». Роман. Видавництво «Вільна Думка», Нью-Йорк, 1989. Стор. 320, тверда обкладинка мистця Дарії Шварц-Фолі.

Юліян Мовчан: «ЗБІРКА ОПОВІДАНЬ». Науково-дослідне Товариство Української Термінології. Нью-Йорк, 1988 р. Стор. 64, тверда обкладинка.

Василь Яшун: «ДО СВІТЛА» (Поезії). Українсько-Американське Літературне Видавництво, Пітсбург, 1988 р. Стор. 136, тверда обкладинка.

Атена Пашко: «НА ПЕРЕХРЕСТЯХ». В-во «Сучасність», 1989 р. Стор. 164, тверда обкладинка.

Анатоль Бедрій: «ОУН І УПА». Українська Центральна Інформаційна Служба, Нью-Йорк-Лондон-Мюнхен-Торонто, 1983. Стор. 64, м'яка обкладинка.

Василь Витвицький: «МУЗИЧНИМИ ШЛЯХАМИ». В-во «Сучасність», 1989 р. Стор. 215, м'яка обкладинка.

Степан Сапеляк: «З ГІРКОТОЮ В КАМЕНІ». В-во «Сучасність», 1989 р. Стор. 158, м'яка обкладинка.

о. Іван Гриньох: «ВВЕДЕННЯ ДО ТВОРІВ КАРД. ЙОСИФА, ВЕРХОВ-

НОГО АРХІЄПІСКОПА». В-во «Сучасність», 1988 р. Стор. 204, м'яка обкладинка.

Франц Кафка: «ОПОВІДАННЯ». В-во «Сучасність», 1989 р. Стор. 260, м'яка обкладинка.

о. Юліян Катрій, ЧСВВ: «НАША ХРИСТИЯНСЬКА ТРАДИЦІЯ». В-во оо. Василіян, Нью-Йорк-Рим, 1988 р. Стор. 313, м'яка обкладинка.

Степан Сапеляк: «БЕЗ ШАВЛІ І ВІГЧИЗНИ» (Вірші). Видання Дослідного Інституту «Україніка», Торонто, 1989 р. Мистецьке оформлення обкладинки Івана Остафійчука. Стор. 128, м'яка обкладинка.

Леонід Полтава: «ПРОФІЛІ» (Поеми). Накладом Родини Автора. Нью-Йорк, 1989 р. Стор. 114, м'яка обкладинка.

Леонід Полтава: «СМАК СОНЦЯ» (Збірка віршів із Аляски). АДУК, Нью-Йорк-Торонто, 1981 р. Стор. 48, м'яка обкладинка.

Леонід Полтава: «КАЗКА ПРО ШЕВЧЕНКА, ЛИСА ТА ІНШИХ ЗВІРІВ». Стор. 14.

Леонід Полтава: «ПОЕМИ». Стор. 64. Графічне оформлення Петра Сидоренка.

Марія Ревакович: «ШЕПОТІННЯ, ШЕПОТІННЯ...» (Поезії). В-во Нью-Йоркської Групи, Нью-Йорк, 1989 р. Стор. 56. Обкладинка і рисунки Анни Ревакович.

Антін Лотоцький: «ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА». Історичне оповідання. В-во «Говерля», Нью-Йорк, 1986 р. Стор. 32, м'яка обкладинка.

Зореслав: «З РАННІХ ВЕСЕН» (Поезії). Видано заходами і накладом «Карпатського Союзу» та приятелів літературної творчості Автора. Стор. 114, м'яка обкладинка.

«БОГОСЛОВІЯ», Том І. Видання Українського Богословського Наукового Товариства. Рим, 1986 р., стор. 209, м'яка обкладинка.

Дмитро Антонович: «УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА», УТГІ, Мюнхен, 1988 р. Стор. 517, м'яка обкладинка.

«ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ», том 17, Торонто, 1988 р., стор. 192, тверда обкладинка.

«НА ГРОМАДСЬКИЙ НИВІ». З діяльності ЦПУЕН (1968-1987). Мюнхен, 1988 р. Стор. 188, м'яка обкладинка.

«УКРАЇНЦІ У ВЕНЕСУЕЛІ», зібрав і упорядкував Осип Панчишин. Чікаго-Каракас, 1988 р. Обкладинка роботи Романа Панчишина. Стор. 313, м'яка обкладинка.

«НОВИЙ ОБРІЙ» (Альманах) ч. 8. Упорядкування та загальна редакція Мири Чуба. Обкладинка м'яка Люби Кириленко. Мельбурн — 1988 р. Стор. 280.

Орест Зибачинський-Орлан: «ВОЛЯ ДО СВОБОДИ» (Думки про світ, людину й абсолют). Дослідна Фундація ім. О. Ольжича в Австралії. Сідней-Париж, 1988 р. Стор. 142, м'яка обкладинка.

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК» ч. 1-4 (97-100). Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1988 р. Стор. 243, м'яка обкладинка.

«АЛЬМАНАХ ГОМОНУ УКРАЇНИ» на 1989 рік. Стор. 237, м'яка обкладинка.

«ПЕТЕРБУРЗЬКА АКАДЕМІЯ НАУК» в справі знесення заборони українського слова. УВУ, Мюнхен 1976 р. Стор. 48, м'яка обкладинка.

Олександр Семмо: «СОБОРНІСТЬ» (22.І. — 31. VII 1919 р.). Накладом Автора. Філадельфія. 1989 р. Стор. 48, м'яка обкладинка.

«ВІСНИК», кварталник літератури, науки, мистецтва і суспільного життя. Видання Головної Управи ООЧСУ під редакцією Колегії у складі: М. Богатюк, М. Чировський, Л. Полтава, В. Стойко, І. Длябога, Р. Матяшек. Одержано чч. 1, 2 і 3 1989 р.

«СУЧАСНІСТЬ», журнал-місячник літератури, мистецтва і суспільного життя під редакцією Тараса Гунчака і Редакційної Ради, числа від 1 до 12 включно.

«ВІДОМОСТІ» Єпархіяльного Управління УАПЦ у Великій Британії, числа 1-12 /89 і 1-ше число за 1990 рік.

«КРИЛАТИ», журнал українського юнацтва, видання Центральної Управи СУМ під редакцією Колегії у складі: Леонід Полтава — головний редактор, Є. Гановський, М. Фіголь, О. Коваль, І. Мицак, О. Рожка — члени. Ілюстрований. Числа від 2 до 12/89 включно.

«АВАНГАРД», кварталник, журнал української молоді, видає Центральна Управа СУМ. Чч 3-4/1989 та ч. 1 за 1990 рік.

«НАШЕ ЖИТТЯ», журнал, видає Головна Управа СУА. Числа від 1 до 11/89.

«ПАТРІАРХАТ», видає Управа Українського Патріархального Світового Об'єднання і Крайова Управа Українського Патріархального Товариства. Чч. 2/89 липень-серпень 1989 р.

«НАША ДОРОГА», журнал Ліги Українських Католицьких Жінок Канади. Чч. 3 і 4/1989.

«ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ», часопис присвячений поширенню християнської думки. Двомісячник. Чч. 1-2/1989 до 10/1989.

«УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ», ч. 23, Весна — 1989 р. Гамільтон, Онт., Канада.

«САМОБУТНЯ УКРАЇНА», двомісячник Рунвіри, чч. 267-268, 269-270, 271-272, 273-274, 275-276 на рік 10.989 (рік ери Хр. 1989).

«ЖИТТЯ І ШКОЛА», незалежний орган Українського Вчителства у вільному світі. Появляється раз на два місяці. Видавець — д-р В. Луців. Чч. 2, 3, 4 і 5/1989 р.

«ГРОМАДА», журнал Т-ва Українців Соборників Австралії. Чч. 12/88, 2/89, 3/89, 4/89.

«ЛІТОПИС БОЙКІВЩИНИ», кн. 1/49, січень-травень 1989 р. Видає Головна Управа Т-ва «Бойківщина», США — Канада.

«БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ». Чч. 1, 2, 4/1989 р.

«ЗВІТ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ЗА 1989 РІК». Стор. 96.

«ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ РАНОК», двомісячник Євангельського Об'єднання. Ч. січень-червень, 1989.

«ВІСТІ З РИМУ», місячник. Видає Кринос при патріаршому соборі Св. Софії в Римі. Відповідальний за редакцію о. І. Дацько. Чч. від 1 до 12/1989 р.

«ШАШКЕВИЧІЯНА», піврічник, видає Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Канада, 1988. Стор. 32.

«ЗУСТРІЧІ», часопис Українських Студентів і Молодої Інтелігенції, видає Рада Культури Студентів Національних Меншин при Головній Раді Польських Студентів. Варшава, 1988 р. Ч. 3-4/1988. Стор. 48, вел. формат.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

СПА:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

ЧІКАГО і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
